TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: MARSHALL YARDIMI'YLA BAŞLAYAN BAHAR MEVSİMİ

ISSN 1309-7342
9 771309 734002

ATLAS Tarih

SAYI: 68 NİSAN - MAYIS 2021
FİYATI: 18.50 TL (KKTC Fiyatı 23.00 TL)

AMIN MAALOUF ATLAS TARİH'E KONUŞTU: "TARİHİ BİLMEK İÇİN EN İYİ DÖNEM"

BÜYÜK HARP'TE SEFERBERLİK

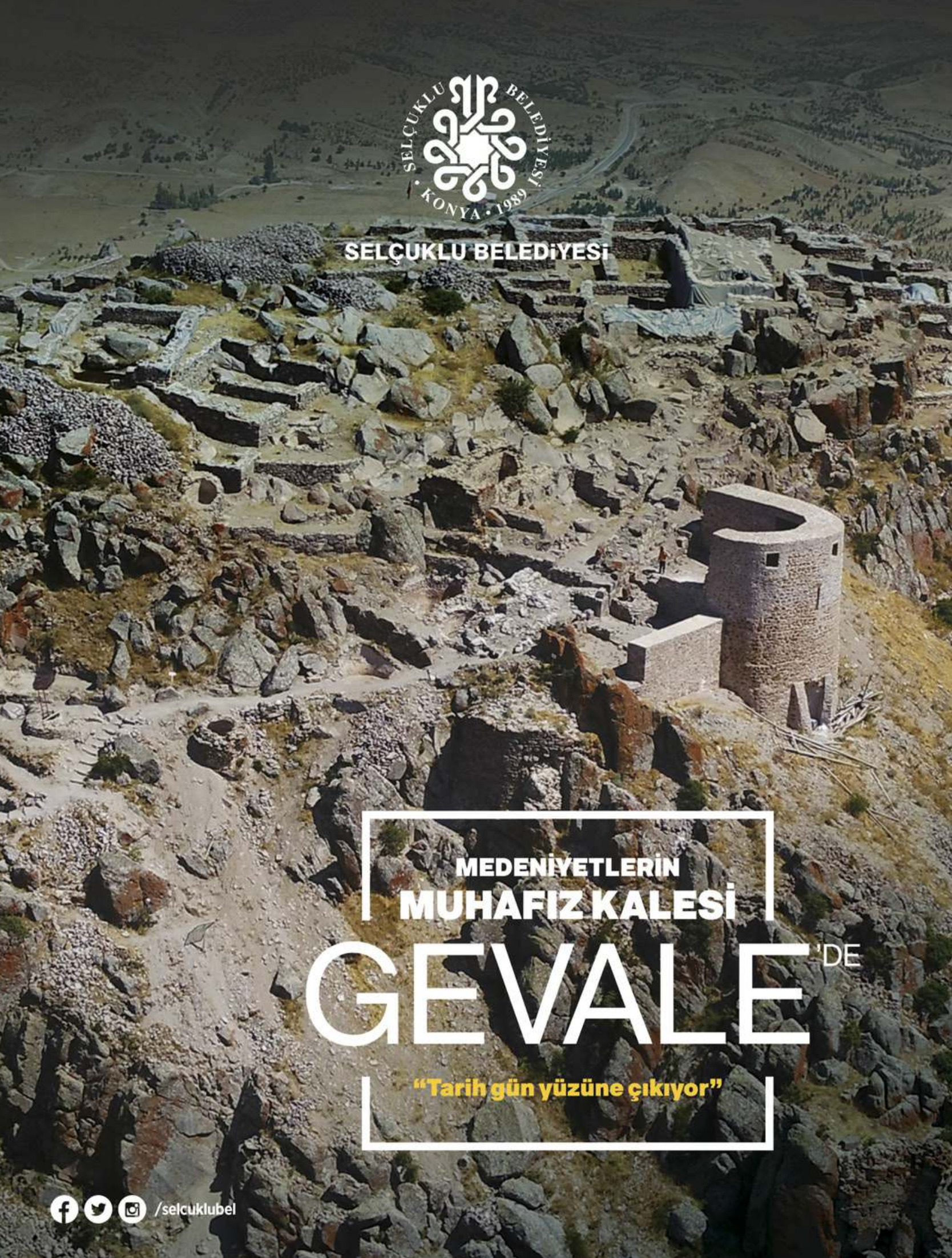
CEPHE GERİSİNDE KALANLAR

DR. YİĞİT AKIN VE DOÇ. DR. MEHMET BEŞİKÇİ ASKERİN İAŞESİNİ, ULAŞIMI, FİRARLARI VE CEPHE GERİSİNDEKİ YAŞAMI ANLATTI

DOSYA: SAVAŞ VE TURİZM

WATERLOO'DAN NORMANDİYA'YA, GELİBOLU'DAN SAKARYA'YA: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE MUHAREBE MEYDANLARI

SELÇUKLU BELEDİYESİ
KONYA • 1989
SELÇUKLU BELEDİYESİ
MEDENİYETLERİN
MUHAFIZ KALESİ
GEVALE'DE
"Tarih gün yüzüne çıkıyor"
/selcuklubel

Sayı: 68
Nisan - Mayıs 2021

İçindekiler

Konular

30 **Kapak konusu: Cephe gerisinde yaşam**
Dr. Yiğit Akın ile röportaj
Melih Şabanoğlu- Kansu Şarman

48 **Büyük Harp'te Seferberlik**
Doç. Dr. Mehmet Beşikçi ile söyleşi
Melih Şabanoğlu

54 **Dosya**
Muharebe Alanları Turizmi
Dosya Editörü: Prof. Dr. Mesut Uyar

66 **"ABD'de İç Savaş turizmi popüler"**
Edward J. Erickson ile söyleşi.

72 **"Yabancı turist daha bilgili"**
Rehber Serhan Güngör ile söyleşi.

76 **"Çanakkale bir ilk"**
Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanı İsmail Kaşdemir ile söyleşi.

78 **Marshall Yardımı ve ABD ilişkileri**
Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan

92 **Sultan Abdülaziz'den besteci Wagner'e**
Emre Aracı

98 **Cumhuriyetin İstanbul hafızası**
Kansu Şarman

104 ***Artist'lerin* dergisi**
Gökhan Akçura

104 **Ressam İvi Stangali'nin öyküsü**
Seza Sinanlar Uslu

Bölümler

06 **Güncel Haber**

14 **Röportaj: Amin Maalouf Atlas Tarih'e anlattı /** Günce Akpamuk

26 **Dünyadan /** Naz Vardar

28 **Tablonun Sırları /** Kader Elveren

116 **Arşivimden /** Mesut Uyar

118 **Tarihi An**

120 **Kayıp Evrak Bürosu**

122 **Kitap /** Yeşim Pütgül

126 **Ardından: Cahit Kayra /** Erol Üyepazarcı

130 **Karikatür /** Can Barslan

Kapak görseli

Birinci Dünya Savaşı'nda cephe gerisi ve seferberlik.

ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, BAHTİYAR İSTEKLİ, D YAYINEVİ, 2015

Editör

/ *Kansu Şarman* / *ksarman@doganburda.com*

Cephe gerisi ve seferberlik

Son yıllarda Birinci Dünya Savaşı'nın hem cepheleri, hem de sonrasında doğurduğu siyasi gelişmeler üzerine çok sayıda araştırma yapılıyor. Üzerinden yüz yıldan fazla süre geçmesine rağmen dünya tarihinin bu ilk topyekün savaşı klasik arşiv kaynaklarının dışında malzemeler üzerinden de inceleniyor. Bu noktada en ilginç sonuçlara ulaşılan konular arasında cephe gerisi ve seferberlik yer alıyor. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu da cephe gerisinde yaşanan ve seferberlik koşulları açısından sıra dışı kaynaklarla dolu. Hatıralar, günlükler, mektuplar, asker notları gibi arşiv malzemesinin yanı sıra son dönemde cephe gerisinde yaşananların araştırılmasıyla ülkenin üretimi, sosyal yapısı, nüfus değişimi, ulaşım şartları hakkında pek çok bilgiye ulaşılabiliyor. Keza seferberlik koşulları da artık sadece resmi belgeler üzerinden değil, yerel kaynakların da kullanımı ile inceleniyor. Bu sayıda kapak konumuzu Melih Şabanoğlu'nun dosya editörlüğünde cephe gerisi ve Osmanlı ordusunun seferberlik koşullları üzerine hazırladık. Bu konuda uzun süredir cephe gerisi hakkında klasik kaynaklarla birlikte farklı malzemeler üzerinde çalışan Ohio State Üniversitesi'nden Dr. Yiğit Akın ve seferberlik konusunda önemli bir kitap yayımlayan Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Doç. Dr. Mehmet Beşikçi ile konuştuk.

Yeni sayıdaki diğer önemli dosyamız ise muharebe meydanları turizmi hakkında. Prof. Dr. Mesut Uyar'ın editörlüğünde hazırladığımız dosyada dünyada ve Türkiye'de savaş alanlarının durumu ve muharebe meydanı turizminde gelinen noktayı tartıştık. Prof. Edward Erickson muharebe meydanları turizminde dünyadan örnekleri, Türkiye'nin ilk muharebe alanı rehberlerinden Serhan Güngör alandaki tanıklıklarını, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanı İsmail Kaşdemir de Çanakkale örneğindeki gelişmeleri aktardı.

Bu sayıda Prof. Mehmet Ö. Alkan, 1940'lı yılların sonunda başlayan Marshall Yardımı ekseninden Soğuk Savaş yıllarında Türkiye-ABD ilişkilerini yazdı.

Nisan-Mayıs sayımızda ayrıca Türkiye'nin sanat ve kültür tarihininden ilginç hikâyeler içeren konular yer alıyor.

İyi okumalar dileriz.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Yönetim Danışmanı
Ferhan Kaya Poroy

Yayın Danışmanı
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Yazı İşleri Müdürü
Melih Şabanoğlu

Yazı İşleri Müdürü (Sorumlu)
Ayşegül Uyanık Örnekal

Yayın Kurulu
Prof. Dr. İlber Ortaylı, Prof. Dr. Mesut Uyar, Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan, Cengiz Kahraman, Gazanfer İbar, Erol Üyepazarcı

Etkinlik ve Proje Direktörü
Ali Erman İleri

Marka Müdürü: Ayşegül Parlayan

Kurumsal İletişim Müdürü: Funda Demirci Ayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71

www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Üretim Planlama Direktörü (Tüzel Kişi Temsilcisi): Yakup Kurtulmuş

Satış ve Dağıtım Direktörü: Egemen Erkorol

Finans Direktörü: Didem Kurucu

Dijital İçerik Direktörü: Eren Demir

Reklam

Reklam Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça

Grup Başkan Yardımcısı: Seda Erdoğan Dal - Işıl Baysal Turan

Satış Koordinatörü: Burcu Kevser Karaçam - Hülya Hankendi

Satış Müdürü: Şerife Dökmetaş

Bölgeler Proje Müdürü: Şelçuk Ergenç

Bölgeler Reklam Müdürü: Hülya Erdoğan

Teknik Müdür: Ayfer Kaygun Buka 0 212 336 53 61 - 62

Hedef Sayfalar Reklam Koordinatörü: Aysel Şener

Reklam Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Reklam Hedef Sayfalar:
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Ankara Reklam Satış Koordinatörü
Sezinur Balıkçıoğlu

Ankara Reklam Satış Müdürü: Beliz Balıbey
Tel: 0 312 207 00 72 -73

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com

Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com

İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com

FRANSA / LÜKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com

İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com

İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com

ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri

Kuştepe Mah. Mecidiyeköy Yolu Cad. No:12
Trump Towers Kule 2 Kat: 21 - 22 - 23 34387 Şişli-İst.
Tel: 0 212 410 32 00 **Faks:** 0 212 410 35 81

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 42716

Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.
Yayın Türü: Ulusal Süreli İki Ayda Bir

© Atlas Tarih dergisi, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş. tarafından T.C. yasalarına uygun olarak yayımlanmaktadır.

Atlas Tarih dergisinin isim ve yayın hakkı Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.'ye aittir. Dergide yayımlanan yazı, fotoğraf, harita, illüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilerek dahi alıntı yapılamaz.

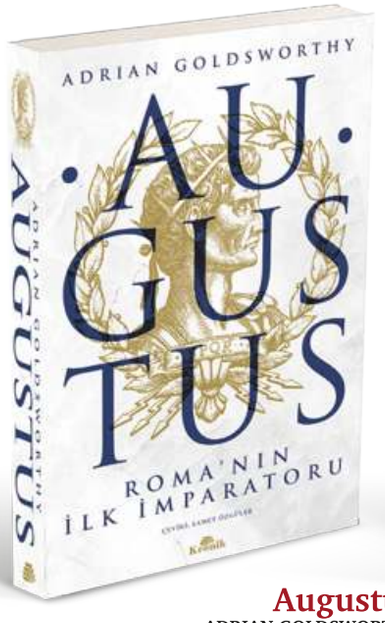
DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

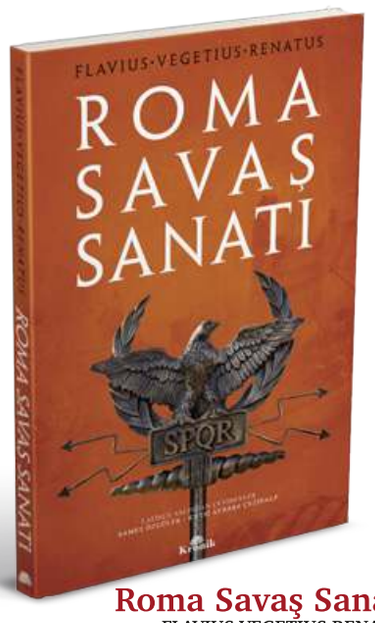
abone@doganburda.com - www.doganburda.com

Üyeliği: FIPP

Çalışma Saatleri: Her gün saat 09.00-22.00 arasında hizmet verilmektedir.

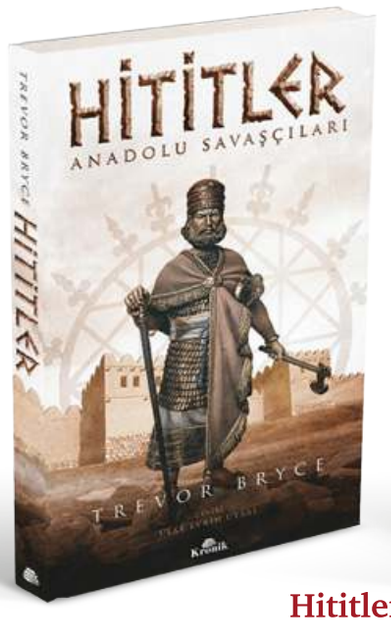

Augustus
ADRIAN GOLDSWORTHY
Çeviri: Samet Özgüler

Roma Savaş Sanatı
FLAVIUS VEGETIUS RENATUS
Çeviri: Samet Özgüler - Kutsi Aybars Çetinalp

Kronik

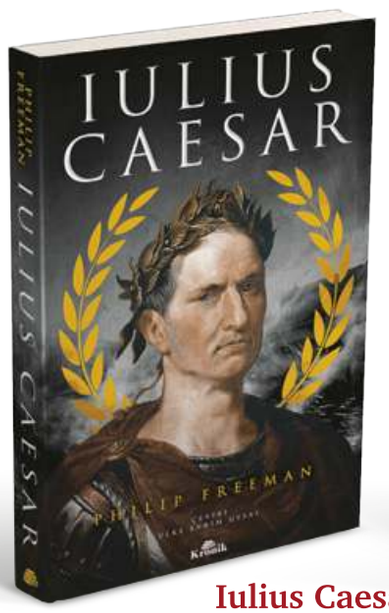
Hititler
TREVOR BRYCE
Çeviri: Ülke Evrim Uysal

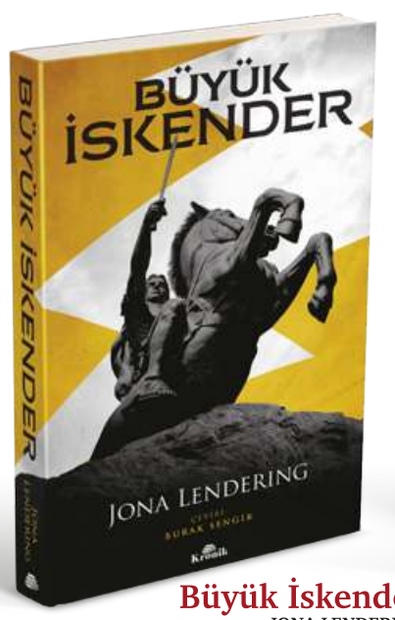
Roma İmparatorları
HISTORIA AUGUSTA
Çeviri: Samet Özgüler

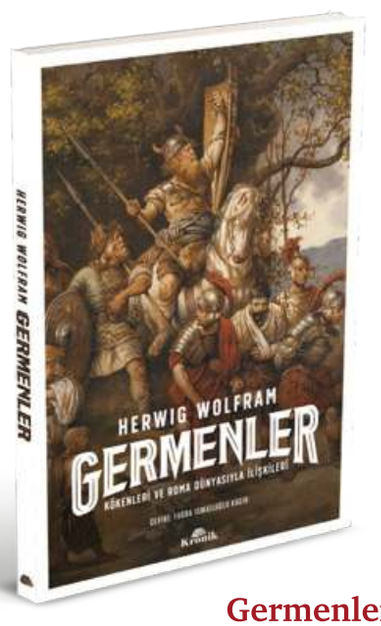
Hannibal
PATRICK N. HUNT
Çeviri: Samet Özgüler

Iulius Caesar
PHILIP FREEMAN
Çeviri: Ülke Evrim Uysal

Büyük İskender
JONA LENDERING
Çeviri: Burak Sengir

Germenler
HERWIG WOLFRAM
Çeviri: Tuğba İsmailoğlu Kacır

/ Günce Akpamuk / gakpamuk@gmail.com

TARİHİN MERKEZİNE YOLCULUK, ARŞİVİN BELLEĞİ VE YUSUF FRANKO

ANAMED'DE SANAL SERGİLER

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi-ANAMED'in sanal tarih turları, koronavirüs günlerinde tarih meraklılarına daha önceki dönemde gezme fırsatı bulamadıkları üç ayrı sergiyi görme imkânı sunuyor: Tarihin Merkezine Seyahat, Yusuf Franko'nun İnsanları ve Arşivin Belleği.

ANAMED'in web sayfası üzerinden sanal turlar bölümünde gezebileceğiniz bu sergilerden birincisi "Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Tarihinin Yeniden Keşfi (1886)" başlığını taşıyor. Küratörlüğünü Bahattin Öztuncay, Ahmet Ersoy ve Deniz Türker'in üstlendiği sergi Ömer M. Koç Koleksiyonu'nda yer alan, Sultan II. Abdülhamit'in Almanya şansölyesi Otto von Bismarck'a hediye ettiği üç cilt fotoğraf albümünü ilk kez ziyaretçilerle buluşturuyor. Albümler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti Bursa ile Yenişehir, İznik, Söğüt ve Bozüyük gibi erken Osmanlı yerleşim birimlerini kapsamlı olarak belgelemek amacıyla, Hoca Ali Rıza, Serverili Ahmet Emin, Ahmet Şekûr ve Mehmet Emin gibi dönemin önde gelen fotoğrafçı ve ressamlarından oluşan keşif heyetinin bölgedeki çalışmaları sonucu oluşturuldu. Sanal turlar kapsamında evinizden gezebileceğiniz diğer ANAMED sergisi Arşivin Belleği: Marcel Restle'nin Anadolu Araştırmaları. Küratörlüğünü Lioba Theis, Su Sultan Akülker ve Caroline Mang'ın yaptığı sergide alanının önde gelen araştırmacılarından sanat tarihçisi Marcell Restle'nin Anadolu'daki geç antikçağ, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait kültürel varlıkları incelemeye adanmış yaşamı ve araştırmacının 1956–2000 yılları arasında oluşturulmuş zengin arşivinden, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı sanatı ve mimarisi alanlarında yüzlerce fotoğraf ve yazılı belge, çizim, görüntü ve ses kayıtlarını inceleme fırsatı sunuluyor. Sanal tur kapsamındaki diğer sergi ise "Yusuf Franko'nun İnsanları: Bir Osmanlı Bürokratının Karikatürleri". Küratörlüğünü Bahattin Öztuncay'ın yaptığı sergi Ömer M. Koç Koleksiyonu'nda yer alan, 19'uncu yüzyıl sonu Osmanlı bürokratı, Hariciye nazırı, mutasarrıf, cemiyet adamı ve aynı zamanda oyunbaz bir karikatürist olan Yusuf Franko Kusa Bey'e ait karikatür albümünü gün yüzüne çıkarıyor.

ANAMED'in internet sitesinde sanal turlar kapsamında ziyaret edebileceğiniz "Tarihin Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886)" sergisinin ekran görüntüsü.

HAYATA
GÜVENLE
BAK
Aynı duyguların paydaşı,
mutlu yarınların hissedarları
olarak ortak geleceğimize
güvenle bakıyoruz.
www.borsaistanbul.com
/ borsaistanbul
BORSA
İSTANBUL

Hayal ve gerçek arasında

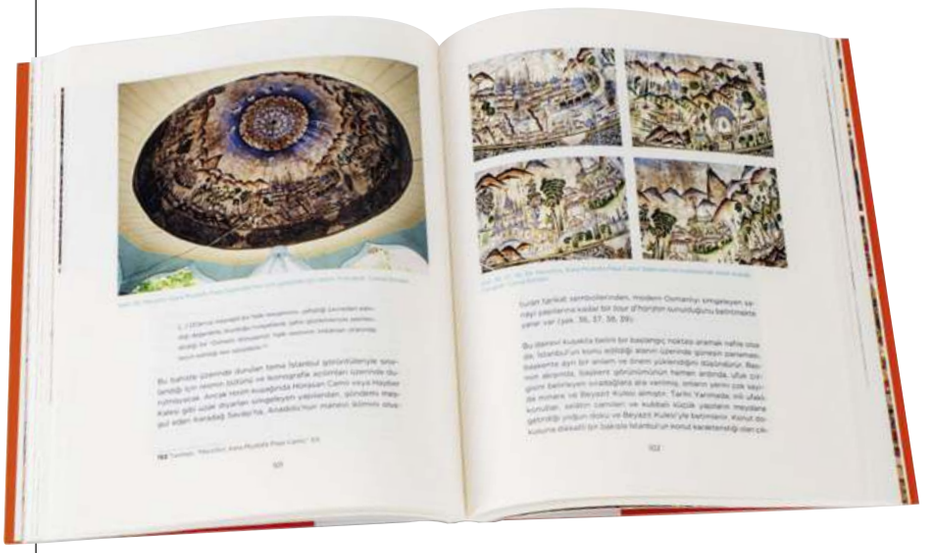
OSMANLI İSTANBUL'U

Sanat tarihçisi Tarkan Okçuoğlu'nun kaleme aldığı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nün yeni kitabı Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi - 18'inci ve 19'uncu Yüzyıllar, *hem modernleşme sürecindeki Osmanlı duvar resimlerine, hem de İstanbul imgesine odaklanıyor.*

Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE), İstanbul çalışmalarına yeni katkılar sunan yayınları okurlarla buluşturmayı sürdürüyor. Geçtiğimiz Aralık ayında yayımladığı *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi - 18'inci ve 19'uncu Yüzyıllar* kitabı Osmanlı modernleşme sürecinde resim sanatının önemli bir ayağını oluşturan duvar resimlerine ve bu eserlerin ortak paydası olan İstanbul imgesine odaklanıyor. Çalışmalarında geç Osmanlı dönemi görsel kültür ve mimarlık alanlarına yoğunlaşan sanat tarihçisi Tarkan Okçuoğlu'nun kaleme aldığı kitap, Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu gibi çok geniş bir coğrafyada izini sürebildiğimiz bu popüler imgenin hangi üslup özelliklerine göre çeşitlendiğini aktarıyor, bu görsellerin barındırdığı farklı anlamları da keşfetmeye yönlendiriyor. Hem tarih meraklıları ve sanatseverler, hem de mimarlık ve şehircilik alanında çalışanlar için ilgi çekici bir içerik sunan *Hayal ve Gerçek Arasında: Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi* kitabına, kitapçıların yanı sıra Pera Müzesi Artshop ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nden ulaşmak mümkün.

***Osmanlı Resminde İstanbul İmgesi*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayımlandı.**

Çalışma, Osmanlı sanatındaki ilk natüralist resim denemelerinden, yağlıboya tekniğinde tamamen Avrupalı bir üslubun hâkim olduğu döneme kadar uzanan bir zaman diliminde "İstanbul" imgesini mercek altına alıyor. Osmanlı Devleti'nin geniş sınırları içerisinde saraylardan konaklara, camilerden türbelere, hanlardan şadırvan kubbelerine kadar dini ve sivil mimariyi süsleyen duvar resimleri, çalışmanın ana eksenini oluşturuyor. Bir yanda halk ressamının fırçasından çıkan naif betimlemelerin, diğer yanda teknik becerisi yüksek, perspektifin yetkin kullanıldığı resimlerin incelendiği kitapta, İstanbul imgesi, dönemin en popüler konusu olarak ortak paydayı oluşturuyor. Geç dönem Osmanlı ressamlarının gerçekçi görüntülerin değil, gerçeğin farklı algılarla değişen imgesinin peşinde olduklarına dikkat çeken yazar, "hayal ile gerçek arasında kalan resimler 18'inci yüzyılda filizlenen değişim sürecinin ürünüydü ve içerikleriyle ürünü oldukları bu değişimi yansıttılar" diyor.

www.dogankitap.com.tr
/dogan_kitap /dogan_kitap /dogankitapresmi /DGNKTP dogan-kitap
Doğan Kitap

ANADOLU'DA GÜNDELİK HAYATIN BİNLERCE YILLIK ÖYKÜSÜ

Rezan Has Müzesi'nde 21 Ekim'den itibaren devam eden "Gündelik Yaşamın Arkeolojisi" sergisi ziyaretçilerini Anadolu ve çevre uygarlıklara doğru renkli bir tarihsel yolculuğa davet ediyor. İÖ 6500 -İS 1300 yıllarını kapsayan sergide yaklaşık 400 eser yer alıyor.

İÖ 6500 – İS 1300 arasındaki yaklaşık 8 bin yıllık bir döneme ait, günlük hayatın parçalarını bir araya getiren "Gündelik Yaşamın Arkeolojisi" sergisi, 31 Mayıs 2021'e dek Rezan Has Müzesi'nde ziyaret edilebiliyor. Neolitik dönemden Selçuklu'ya uzanan müze koleksiyonundan özenle seçilerek tasarlanan ve yaklaşık 400 eserin bulunduğu sergi, "Toprağın Mirası" sergisinin devamı niteliğinde. Ayrıca müzenin "Kayıp Dillerin Fısıldadıkları" sergisine de göz kırparak gündelik yaşamın en önemli iletişim aracı olan dil ve yazının gelişimini gösteren eserlere, gündelik hayatımızı şekillendiren nesneler aracılığıyla tarih boyunca gelişen ve değişen Anadolu kültüründen izlere yer veriliyor. Müze, ziyaretçileri "antik donemde bir gün geçirmiş gibi" hissettirmeyi amaçlıyor.

Anadolu coğrafyasında neolitik çağdan günümüze kadar süren değişim ve dönüşüm sürecine bakarken yerleşim yerleri, tapınaklar, mezarlıklar, yarı göçebe yaşam alanları ve doğal çevrenin yanı sıra bu sürecin en önemli tanıkları, şüphesiz insan üretimi olan günlük araç ve gereçler. "Gündelik Yaşamın Arkeolojisi" sergisinde, bazen çok farklı olarak nitelenen ve yitip gitmiş gibi görülen gelenek, alışkanlık, tavır, kültürün yansıması eserler yer alıyor. Pek çok şey değişmiş ve gelişmiş gibi görünse de, çağlardır sürüp giden temel meselemizin ne kadar benzer olduğunu keşfediyoruz. Sevincimizin, endişelerimizin, bilinmeze dair korkumuzun, güzelleştirmeye merakımızın özünde aynı kaldığını sessizce, yalın bir dille bizlere hatırlatıyor sergi. Yemek pişirilen, su, şarap, zeytinyağı konulan, içinden yemek yenilip içeceklerin servis edildiği kaplara, mezarlara armağan olarak bırakılan eşyalara ve tanrılara sunulan adaklara kadar, gündelik yaşam çok geniş bir yelpazede inceleniyor. 10.30-15.30 saatleri arasında ziyarete açık olan müze girişi ücretli.

İlk tunç çağı, Araba Modeli, pişmiş toprak, İ.Ö. 3500-2000.

Erken Bizans dönemi, Haçlı Kolye, altın-akik-cam, İ.S. 5-6'ncı yüzyıl.

ATLAS
Keşfetmek için bak
Hemen Abone Olun • 0 212 478 0 300
atlasdergisi.com
ATLASDergisi
AtlasDergisi
atlas_dergisi
DB
DOĞAN BURDA DERGİ

Sümerbank Beykoz fabrikasından miras

KUNDURA HAFIZA DERNEĞİ

İstanbul'un en önemli endüstri mirası yapılarından Beykoz Kundura'nın geçmişine bugünden bakan Kundura Hafıza Kültürel Mirası Koruma Derneği kuruldu.

2015'te başlayan ve sözlü tarih anlatılarının yanı sıra yaptığı araştırmalarla genişleyen Kundura Hafıza Arşivi'nin yaratıcıları tarafından kurulan dernek; Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kapsayan zengin bir geçmişe sahip bu kültür mirasının korunmasına yönelik, farklı disiplin ve yöntemleri kullanarak yaratıcı alanlar açmayı amaçlıyor. Sergi, atölye ve yayın çalışmaları için zengin bir kaynak oluşturan dernek, araştırmacılara ve sanatçılara yönelik destek programları da sunacak.

Beykoz Kundura'nın tarihiyle daha dinamik bir ilişki kurabilmeyi ve bu miras alanının kültürel ve sosyal hayatını yeniden zenginleştirmeye yönelik çalışmalar yapmayı hedefleyen Kundura Hafıza, 200'e yakın söyleşi, 1000'e yakın fotoğraf ve yüzlerce belge, ambalaj kâğıdı, gazete kupüründen oluşan arşivini de güncelleyerek geliştirmeye devam edecek.

Derneğin ilk çalışması ise "Kunduranın Hafızası: Bir Fabrikaya Sığan Dünya" adlı sergi olacak. Türkiye'nin sanayileşme tarihinin en önemli yapılarından Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası'nın geçmişten günümüze hikâyesinin anlatılacağı sergi Mayıs ayında açılacak. Küratörlüğünü Seda Yıldız'ın yaptığı ve yaklaşık üç bin işçi, memur ve ailesinin birbirine bağlı olma halinden ilham alınarak hazırlanan sergi, gündelik hayat ile üretim faaliyetinin iç içe geçtiği fabrikada yaşananları seçili arşiv materyalleri ve sözlü tarih anlatılarıyla yeniden canlandıracak. Tasarımı Future Anecdotes İstanbul (FAI), üretim ve uygulaması BARN Architects tarafından yapılan "Kunduranın Hafızası: Bir Fabrikaya Sığan Dünya", Beykoz Kundura'da randevu ile ücretsiz gezilebilecek.

Osmanlı döneminde deri ve kâğıt imalathanelerinin bulunduğu alan cumhuriyetten sonra Sümerbank Deri ve Kundura Fabrikası olarak faaliyetine devam etti.

HOW IT WORKS

MERAKLI ZİHİNLERİN EFSANE DERGİSİ

BİLİM VE TEKNOLOJİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Tıkla indir!

TEKNOLOJİ
Modern mühendisliğin sunduğu en harika olanaklar ve icatlar

BİLİM
Çağdaş dünyanın dikkat çeken bilimsel uygulamaları

UZAY
Güneş sistemi içindeki keşiflerden derin uzaya...

ÇEVRE
Gezegenimizin doğası mercek altında

ULAŞIM
Kara, hava ve deniz yolculuklarındaki en yeni gelişmeler

TARİH
Geçmişte yaşanan pek çok gizeme dair cevaplar

Röportaj

Amin Maalouf Atlas Tarih'e anlattı:

"TARİHİ BİLMEK İÇİN EN İYİ DÖNEMDEYİZ"

Amin Maalouf'un yeni romanı *Empedokles'in Dostları* geçtiğimiz aylarda Türkiye'de de yayımlandı. Doğu ve batının tarihi şehirlerini, limanlarını, medeniyetlerini sürükleyici bir dille anlatan Amin Maalouf'la, tarihin edebiyattaki yeri, tarihten doğru biçimde faydalanmak, kitapta vurgusunu sıkça yaptığı yok olan medeniyetler ve tarihte altın çağlar yaratma ihtiyacı üzerine konuştuk.

Röportaj: Günce Akpamuk

Düşünür, araştırmacı ve yazar Amin Maalouf'un yeni romanı *Empedokles'in Dostları*, Türkiye'de geçtiğimiz şubat ayında Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı. Lübnan kökenli Fransız yazarın romanlarında yüzlerce yıl öncesine dönüp doğu ve batının tarihi şehirlerinde, limanlarında dolaşmaya alışmıştık. Ancak Maalouf bu kez, son bir senedir sıkça andığımız, "dünyanın sonu" ve "insanlığın kurtuluşu" algısını işliyor. Tabii yine doğu ve batı çatışmasını, medeniyetlerin güç kavgasını, bir arada var olma vurgusunu sayfalarına taşıyarak. Amin Maalouf'a tüm bunların yanı sıra yok olan medeniyetler, Osmanlı'nın son yılları ve cumhuriyet dönemindeki batılılaşma düşüncesi, tarihin edebiyattaki yeri üzerine sorular sorduk.

***Empedokles'in Dostları*'yla başlayalım. Kitabın anlatıcısı Alec iki önemli dönemden bahsediyor. Atina mucizesi ve iki bin yıl sonra da Rönesans. Bu biraz batılı bir bakış açısı değil mi? O zamanlarda da savaşlar, çatışmalar, din kavgaları, muhalifler ve iktidar sahipleri vardı. Ayrıca *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* kitabında dediğiniz gibi, Haçlı Seferleri döneminde, İspanya'dan Irak'a kadar devam eden "Arap dünyası", dönemin öne çıkan medeniyetiydi. Sonra, dünyanın merkezi Avrupa'ya doğru yer değiştirdi. Kitaptaki bakış açısıyla Ortaçağda Arap dünyasında devam eden gelişmeleri nasıl görmeliyiz?**

Tarihteki tüm altın çağları bilmeliyiz. Bugünden bakarak kafamızda canlandırdığımız, ürettiğimiz altın çağlar. Çünkü bir görsele, canlandırmaya, bir mite ihtiyaç var. Ama hiçbir zaman bizim olmasını istediğimiz gibi değildi. Bu tabii ki antik dönem için de geçerli. Bugünden baktığımızda bizi şaşırtan, şok eden pek çok şeyle karşılaşıyoruz antik döneme baktığımızda da. Kölelik, kadınların toplumda yerinin olmaması gibi pek çok şeyi sayabiliriz. Ama o tarihi dönemi düşününce karşımıza mitler çıkıyor ve benim ilgimi çeken tarafı da bu mitler. Bazı küçük illerde, şu anki Yunanistan ve Türkiye topraklarında kalan pek çok yerde, Anadolu'da, çok önemli entelektüel gelişmeler yaşandı. Bazı şeyler bir anda gelişti, tiyatro, demokratik gelişmeler ve felsefe ortaya çıktı. Öncü önemli figürler ortaya çıktı Aristo, Sokrates, Hipokrat, Herodot gibi. Daha sonra Büyük İskender gibi büyük bir figür karşımıza çıktı. İnsanlığın gelişim seviyesi yükseldi, yükseldi ve son buldu. İ.Ö. 3'üncü yüzyılda gerileme başladı. Artık Platon, Aristo yoktu. Önemli karakterler yok değildi, ama öncekiyle aynı seviyede değildi. Yüzlerce yıl sonra Rönesans'ın doğuşunu görüyoruz. Bu nedenle diyorum ki insanlık düzenli bir gelişim yaşamadı. Kimi zaman olağanüstü gelişmeler yaşandı ve sonraki yüzyıllarda öyle büyük gelişmeler olmadı. Önceki dönemlere göre daha ileri seviyeye çıkmadı her zaman, hatta bazen önceki yıllara

→

göre geriledi. İnsanlık ve medeniyet tarihinde büyük önem taşıyan ve o kadar da önemli olmayan dönemler oldu. Mesela ben Arap dünyasından geliyorum. Tabii ki diyebiliriz ki Arap dünyası bugün kendi tarihinin en iyi döneminde değil. 8'inci, 9'uncu yüzyılı düşünüyorum ve diyebilirim ki şu an son derece kötü bir dönem yaşıyor. Bugünü düşündüğümüzde, 60'lı, 70'li yıllar şimdiden daha entelektüel, daha gelişmişti. Tabii bugün bazı medeniyetler için olağanüstü gelişmeler yaşanıyor. Mesela Çin'in bugün tarihinin en gelişmiş dönemlerinden birini yaşadığını söyleyebiliriz. Benim gibi Beyrut'ta doğan bir insan, diyebilir ki ne Beyrut tarihinin, ne İslam ya da Arap tarihinin, ne Lübnan'ın en iyi döneminde dünyaya geldim. Bilakis bizim tarihimizin en kasvetli, can sıkıcı zamanları. Ama yine de genel olarak insanlık tarihinin en olağanüstü dönemlerini mi yaşıyoruz derseniz, bence evet. Bilimsel, teknolojik gelişmeler sayesinde çok özel bir dönem yaşıyoruz. Ama bu gelişmeleri dengelemekteki kapasitesizliğimiz yüzünden uyum sağlayamıyoruz.

Teknoloji çağında bilgiye ulaşmak çok kolay. Tarih öğrenmek için her şey hazır. Tek sınır insanın kendisi.

Yani bugünkü gelişmeleri, teknolojik, bilimsel, sanat, müzik ve sinemadaki gelişmeleri, pek çok şeye daha kolay ulaşıyor olmamızı, bugünün Rönesans'ı olarak görebilir miyiz?

Mesela resmi ele alalım. Tarihte, resmin gelişiminde çok önemli dönemler oldu. 18, 19, 20'nci yüzyıllarda, ya da ilk yüzyıllarda Mısır'da mesela. Bugünse resim çok ticari ve aslını kaybetmiş durumda. Artık resmin kalitesini gerçekten yargılamıyoruz, maddi değerini yargılıyoruz. Bu değişimin bir sonucu da, ki ben negatif buluyorum, işin ruhunu, özünü kaybediyoruz. Bu tarih için de geçerli. Tarihi bilmek, tarih çalışmalarını bilmek için en iyi dönemdeyiz. Tarih öğrenmek için elimizin altında pek çok şey var bugün. İnsanlığın başlangıcını öğrenmek için, medeniyetin geçmişini öğrenmek için, bugün daha çok materyal var elimizde ve onlara ulaşma kolaylığımız var. Bu benim tutkularımdan biri. Online pek çok kaynak var. Çok sayıda tarihçi, arkeolog, araştırmacı var ve onların çalışmalarına daha kolay ulaşabiliyoruz, üstelik dünyanın her yerinden. Modern metotlarla analiz yapılıyor, araştırma yapılıyor. Modern teknoloji kullanılıyor. Daha önceden öğrenmek için bu kadar vasıtamız yoktu. Bu sayede benim gibi tarihe tutku duyan, seven insanlar, tarihi olaylara, karakterlere daha kolay ulaşabiliyor. Tabii bu biraz paradoksal.

Tarih geleceğin etki alanı haline geliyor. Bilgi, bilginin iletilmesi, dediğiniz gibi bilgiye ulaşmak, dönüşmesi bakımından çok ilerideyiz. Kendi ofisimde oturup küçük bir ekrandan her şeye ulaşabiliyorum, insanlığın ürettiği her şeye. Tek sınır insanın kendisi, cahilliği, dil bilmeyişi, anlayabilme kapasitesi ya da kapasitesizliği, yani bilimsel dili anlaması vs. Ancak insanın kendi sınırlarını bir kenara bırakırsak tarihte ilk defa her şeye rahatça ulaşabildiğimiz bir dönem yaşıyoruz. Bu büyüleyici bir şey.

Kitapta iki medeniyetten bahsediyorsunuz, Empedokles'in Dostları ve biz. Ama Empedokles'in dostları gelmeden önce de iki medeniyetin çatışmasını görüyoruz. Yine doğu ve batı karşı karşıya. Bir tarafta ABD, Avrupa, öbür tarafta Rusya, Kafkasya, Çin... Ve tabii bir tarafta da Yakındoğu ve Ortadoğu var. Tarih boyunca, medeniyetlerin sürekli güçlenip yok olmasını nasıl yorumluyorsunuz?

Farklı bölgelerde daha egemen olan medeniyetlerden bahsediyoruz, doğru. Hiçbiri batının egemen olduğu gibi değil ama. Bana sorarsanız yarın ne olacak bilmiyoruz. Mesela Roma medeniyetini düşünelim, tüm Akdeniz'de egemen olan Roma, sadece kendi bulunduğu coğrafi bölgede egemendi, ama daha ilerisinde değildi. Global olarak düşünürsek coğrafi olarak çok sınırlıydı egemenliği. Roma İmparatorluğu vardı. Öbür tarafta Moğollar vardı ki coğrafi olarak daha geniş bir egemenlik alanından bahsediyoruz, ama süre olarak daha kısa sürdü egemenliği. Tarih boyunca pek çok medeniyetin yükseldiği zamanlar oldu, ama bunlar küresel değildi. Müslüman dünyasına gelirsek, onlar farklı kıtalara yayıldı ama hiçbir zaman bir bütün değildi. Birkaç bölgeyi egemenlik altına alan imparatorluklar var oldu. Ama bu her zaman çok kısa süre içindi. Emeviler mesela çok güçlendi ama sadece →

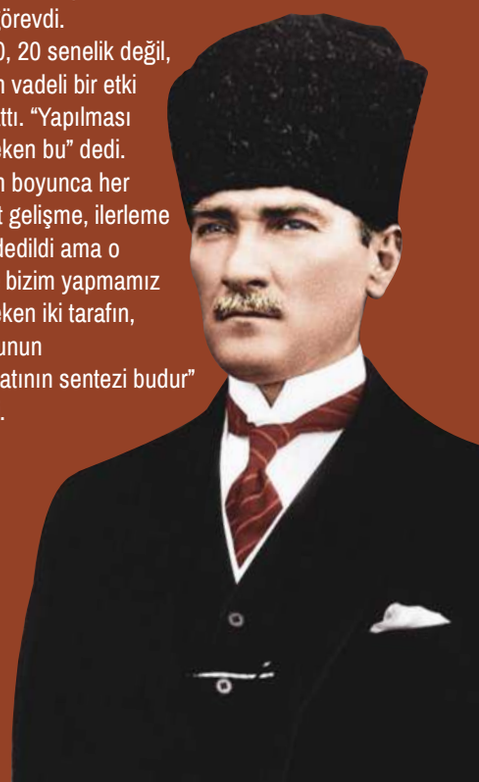

New York Halk Kütüphanesi. Dijital olarak kopyalanmış fotoğraf ve yayınlar, ses ve görüntü kayıtları, kitaplar ve e-kitaplar, online seminerler ve arşivindeki milyonlarca belge ve görsel malzemeyi hem yerinde, hem de online olarak dünyanın pek çok yerindeki araştırmacılara sunuyor (karşı sayfada). Vatikan Müzesi'nde sergilenen bir Roma savaş kadırgası tasviri (üstte).

ATATÜRK'ÜN YAPTIKLARI UZUN VADELİ

Biraz da Türkiye'ye ilişkin değerlendirmenizi almak istiyoruz. Başlangıcından itibaren batı ve doğu arasında kalmış bir ülke olarak değerlendirilir. Türkiye batılı olma ve doğulu kimliği arasında kalmadan bir çözüm üretebildi mi?

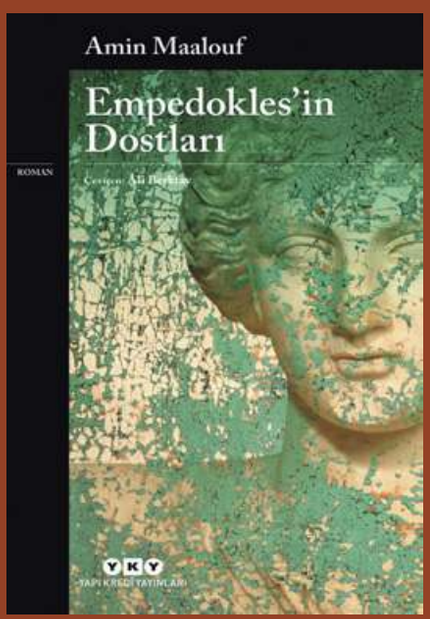
Evet, Türkiye baştan beri bu iki dünya arasındaydı. Hem coğrafi olarak bir kısmı Avrupa, bir kısmı Asya'da ve aynı zamanda Osmanlı'nın başkenti daha önceden de Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentiydi. Dolayısıyla her zaman bu ikilik vardı. Entelektüel olarak bu büyüleyici bir şey. Yalnızca Türkiye'de değil, ondan önce Osmanlı'da da, 14'üncu yüzyıldan beri din çatışmaları vardı. Atatürk'ün yaptığı önemli şeylerden ikisi şu. Biri Sevrès Anlaşması'na karşı çıkmak. Böylece anlaşmanın sonuçlarını yani Anadolu'nun bölünmesini engelleyebildi. Bugün Türkiye dediğimiz yeri koruyabildi. Diğeri ise şu... Osmanlı da, mesela Sultan II. Abdülhamit zamanında, batılılaşma hareketleri ve meşrutiyet vs. yaşadı. Daha sonra savaşlar var tabii. Atatürk ülkeyi batılılar gibi geliştirmek için iyi bir çözüm buldu, bir yandan da karakteristik özelliklerini korudu. Bu çok komplike bir görevdi. O 10, 20 senelik değil, uzun vadeli bir etki yarattı. "Yapılması gereken bu" dedi. Tarih boyunca her çeşit gelişme, ilerleme kaydedildi ama o "işte bizim yapmamız gereken iki tarafın, doğunun ve batının sentezi budur" dedi.

EMPEDOKLES'İN YOK OLUŞU BİR BAŞLANGIÇ EFSANESİ

Maalouf'un yeni romanı *Empedokles'in Dostları*, kendi anlatımıyla bir önceki kitabı *Uygarlıkların Batışı*'nın bir uzantısı. Dünyanın gidişatına, insanlığın kibrine olan eleştirel bakışı onu bu distopik romanı yazmaya itmiş. Yazar kitabı Covid-19 ortaya çıkmadan iki sene önce tamamlamış. Bu kitapta insanlığın ortak kaygısı sağlık problemleri ve hastalıklarla mücadele oluyor. "Dünya kontrolünü kaybetti. Ekonomik, kimliksel, iklimsel, siyasal olarak çığırından çıktı. İnsanlığın azaltması gereken bir çeşit kibri var. Tekrardan doğaya, çevresindeki canlılara saygılı olmaya başlamamız gerekiyor" diyen Maalouf romana ilham kaynağı olan eleştirilerini su sözlerle anlatıyor: "Çok azımsanmayacak bir süredir dünyanın bir şekilde yıkıma geçtiğini hissediyorum. Bu kitapta anlatılan da bu yıkılışın son dakikalarında bir şeyler olacak ve bizi düşmekten döndürecek düşüncesi. Birazcık mucizevi, ama aynı zamanda bizim tarihimizden, medeniyet ve insanlık tarihinden doğuyor. Dünya bir anda bir tıp topluluğunun egemenliği altına giriyor... Bence insanlığın bir sıçrayıp kendine gelmeye ihtiyacı var. Çağımızı etkileyen bilimsel, teknolojik, ekonomik evrimimizle; bu hızlı evrimin sosyal ve insani sonuçlarını yönetmekteki, küreselleşmeyi yönetmekteki kapasitesizliğimiz arasında büyük bir yetersizlik var."

Yeni romanda bahsedilen kurtarıcı medeniyet, "Antik Yunan mucizesi"nin izinden giden ve kendine "Empedokles'in Dostları" diyen bir topluluk. İÖ 400'lerde Sicilya'da yaşayan; hava, su, ateş ve toprak olmak üzere dört elementli madde teorisini ortaya atan, kanlı hayvan ritüellerini kınayarak vejetaryenliği savunan, temiz su kaynaklarını düzelterek yaşadığı toplumda veba salgınına son veren bir filozof, doktor, mühendis ve şair Empedokles. Maalouf'un onu seçmesi de tabii ki tesadüf değil... "Empedokles çok gizemli, iyi bilinmeyen bir figür ve beni hikâyesiyle cezbetti. Bir gün tamamen yok oluyor Empedokles, sembolik bir olay bu. Etna Yanardağı'ndan içeri atladığını düşünüyoruz, ama kesin olarak da bilmiyoruz, bu bir kaza mıydı, düştü mü, atladı mı, kalıplaşmak mı istedi? Ben bunu bugünün dünyasına mantıklı gelen bir başlangıç efsanesi, bir mit olarak görüyorum. Özellikle, kendine Empedokles'in dostları diyen insanlar için, bu dünyaya düşme duygusu önemli, çünkü bu düşüşle kendilerini yakacaklarını da biliyorlar. Çünkü, izole yaşıyorlar, kendilerini dünyadan koruyorlar. Kendi hayatları, kendi değerleri, kendi evrimleri olmasını istiyorlar. Bu dünyada görünmez olmak istiyorlar. Bir gün dünyaya atlıyorlar ve aralarından birçoğu bu şekilde dünyayla bağlantı kurmak onları yakacak ve topluluğa kendi ruhunu kaybettirecek diye düşünüyor."

70, 80 sene sürdü. Abbasiler daha uzun hüküm sürdü, ama güçlü olduğu dönem çok kısa, sonrasında son derece zayıflar. Selçukluların da en güçlü oldukları dönem son derece kısa sürüyor. Yani çok uzun süre sabit ve homojen şekilde güçlü ve egemen olan bir imparatorluktan bahsedemiyoruz.

Bu tabloya bir şey daha ekleyeyim, kitapta da bahsettiğim Aztekler. Bu medeniyetten bahsetmemin belli bir sebebi vardı. Çünkü bu tarihsel örnek çok ilginç. Bu kadar güçlü bir medeniyet, kendisini yok edecek, kendinden daha ileri bir başka medeniyetle karşılaşıyor. Bu bende her zaman var olan bir sorguyu besliyor: Bizim medeniyetimiz de kendinden daha ileri bir medeniyetle karşılaştığında, ki şu an için en güçlü ülke olarak ABD'yi görürsek, ABD tıpkı Aztek topraklarını ele geçirenler gibi, kendi medeniyetine son verecek bir medeniyetle karşılaşsa ne olur diye düşünüyorum. Yani bu gerçekleşebilir, şu an dünyada egemen olan batı medeniyeti kendisinden daha üstün bir medeniyetle karşılaşacak diye düşünüyorum ben. Mesela Asyalı bir medeniyet olabilir, Çin gibi. Geçtiğimiz yıl mesela, uzun zamandır ilk kez gördük ki batı rolünü oynayamadı. Korkmuş, endişeli bir batı gördük, bu şimdiye kadar alışık olduğumuz bir tablo değildi. Doğu ise durumla başa çıkmayı bildi. Dolayısıyla benim kafamı meşgul eden şey bu şu sıralar.

***Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* kitabında değindiğiniz üzere Selçuklular, Türkler, Arap dünyası hiçbir zaman tam anlamıyla "devlet" olamıyor. Bu nedenle mi bu medeniyetler uzun süre egemen olamıyor, güçlü olarak ayakta kalamıyor?**

Evet, Haçlı Seferleri döneminde batılı medeniyetler kurumsallaşmış durumda. Çok hızlı bir şekilde yerleşik düzen kuruyorlar, devlet kurumlarını oluşturuyorlar. Bu kurumlar feodal Avrupa'dan kopyalanarak Kudüs ve çevresinde de kuruluyor mesela, ele geçirilen topraklarda da kurumsallaşıyorlar.

Müslüman dünyasındaysa tam anlamıyla bir devlet düzeni yok. Ne zaman ki bir yönetici ölüyor, hemen bir kaos dönemi başlıyor. Dönem kroniklerini okuduğunuzda görüyorsunuz çok çarpıcı bir biçimde. Önemli bir yönetici hasta olduğunda ya da öldüğünde, insanlar kendini kaybediyor, saldırılar başlıyor, iç savaşlar, yakıp yıkmalar başlıyor ve kısa süre sonra da devlet yıkılıyor. Bir kaos dönemi, sonra iktidar için savaşlar, sonra iktidara gelen kişiyle bir süre istikrar sağlanıyor, ama tekrar bir kaos baş gösteriyor. Gerçek anlamda bir tahta çıkma düzeni yok çünkü. Sonraki dönemlerde bu biraz daha düzene oturuyor, mesela Osmanlı'da her şeye rağmen dört yüzyıl süren bir istikrar var. Memluklerde de tahtın bir veraset düzeni var ve bu bir istikrar sağlıyor. Ama bu bir kurala bağlı değil. Pek çok ülkede taht değişimlerinin zor bir süreç olduğunu görüyoruz.

İkinci Haçlı Seferi sırasında Sur'lu William'ın *Histoire d'Outremer* adlı eserinden 14'üncü yüzyıl minyatürü.

Son kitabınızdaki küçük adanın adı Antioche. Yani Antakya. Tarihte nerelerde ve hangi dönemlerde Antakya'da var olduğu şekilde, farklı dinden, kültürden insanların bir arada yaşamasından söz edebiliyoruz? Mesela Endülüs ya da Osmanlı'dan örnek verebilir miyiz?

Daha önce bahsettiğim o altın çağ... Altın çağ bir mit. O mite ihtiyacımız var. O dönemi, insanların bir arada uyum içinde yaşadığı zamanı hayal etmeye ihtiyacımız var. Söylemek gerekir ki öyle bir şey hiçbir zaman tamamen var olmadı. Hiçbir zaman mükemmel bir şekilde kendini göstermedi. İdeal bir arada yaşama vardı demek doğru değil. Bunu hayal ediyoruz, umuyoruz, ama böyle bir şey asla var olmadı. Bu var olamaz demek değil elbette. Onu var etmek için başka şeyleri seçmemiz, yapmamız gerekiyor. Bugünün dünyası, gerçekten tehlikede. Bugünün dünyası şiddetli çatışmalara sahne olabilir. Ve medeniyet dediğimiz şey tamamen yok olabilir, eğer ki insanlığı bir araya getiren farklı parçalar arasındaki ilişkiyi düzene sokamazsak. Hem büyük ülkeler arası ilişkiyi hem de tüm toplumlar içindeki farklı din, renk, ulustan insanlar arası ilişkiyi kuramazsak. Bence bu tüm insanlık için, her ülke için geçerli. Ben uyumlu bir ilişki düzeni sağlanabileceğini düşünüyorum. Kimsenin ayrımcılık kurbanı olmadığı, herkesin birbirinden çok farklı olabildiği, ama yan yana yaşayabildiği bir yer olabileceğine inanıyorum. Peki buna dönüşecek miyiz? Maalesef sanmıyorum. Hatta gittikçe farklı insanlar, farklı parçalar arasında ilişki kurmanın güçleştiği, duygusuzlaştığı bir dünyaya doğru ilerliyoruz. Fakat kendimi şuna ikna ediyorum, eğer insanlık bu hale gelirse; hayatta kalma ve bir şeyleri yaratma isteği zafer kazanırsa, beraber yaşamanın bir yolunu bulmak zorunda kalacağız. Soru beraber yaşayabilir miyiz değil aslında, nasıl birlikte yaşayabiliriz olmalı çünkü gerçekten de beraber var olmanın bir yolunu bulabilmeliyiz.

Fakat bunun daha önce olduğunu düşündüğümüz yerlerde, mesela memleketiniz Lübnan gibi, bu birlikte yaşama düşüncesi nasıl yok oldu?

Lübnan'da, benim çocukluğumun geçtiği zamanlarda şimdiden bir miktar da olsa daha fazla uyum içinde, bir arada yaşam vardı. Bu demek değildir ki mükemmel, pürüzsüz bir şekildeydi. Her zaman sorunlar ve gerilim vardı. Lübnan'da kurulduğundan beri dini gruplar arasında gerilim vardı. Bu gerilimlerin daha az hissedildiği dönemler oldu. Ülkenin, gittikçe azalarak, dine bağlı olan bir siyasi klan tarafından bölündüğü dönemler oldu. Koalisyon vardı, her topluluktan insan vardı. Ve bir dönem vardı ki bu şekilde gideceği izlenimi uyandı. Ardından, bir düzenleme yaşandı ve insanlar gittikçe daha çok ait oldukları camiaya bağlandılar. Ben bunu yaşadım. Sebep bir muamma değildi. Sebep son derece açık, ama açıklaması zor. Basitçe tek bir şey söyleyeceğim. O da şu ki uygulanan kota sistemi, bizi şu an olduğumuz yere getiren bozuk bir sistemdi. Parantezi burada kapıyorum. Başka tür bir →

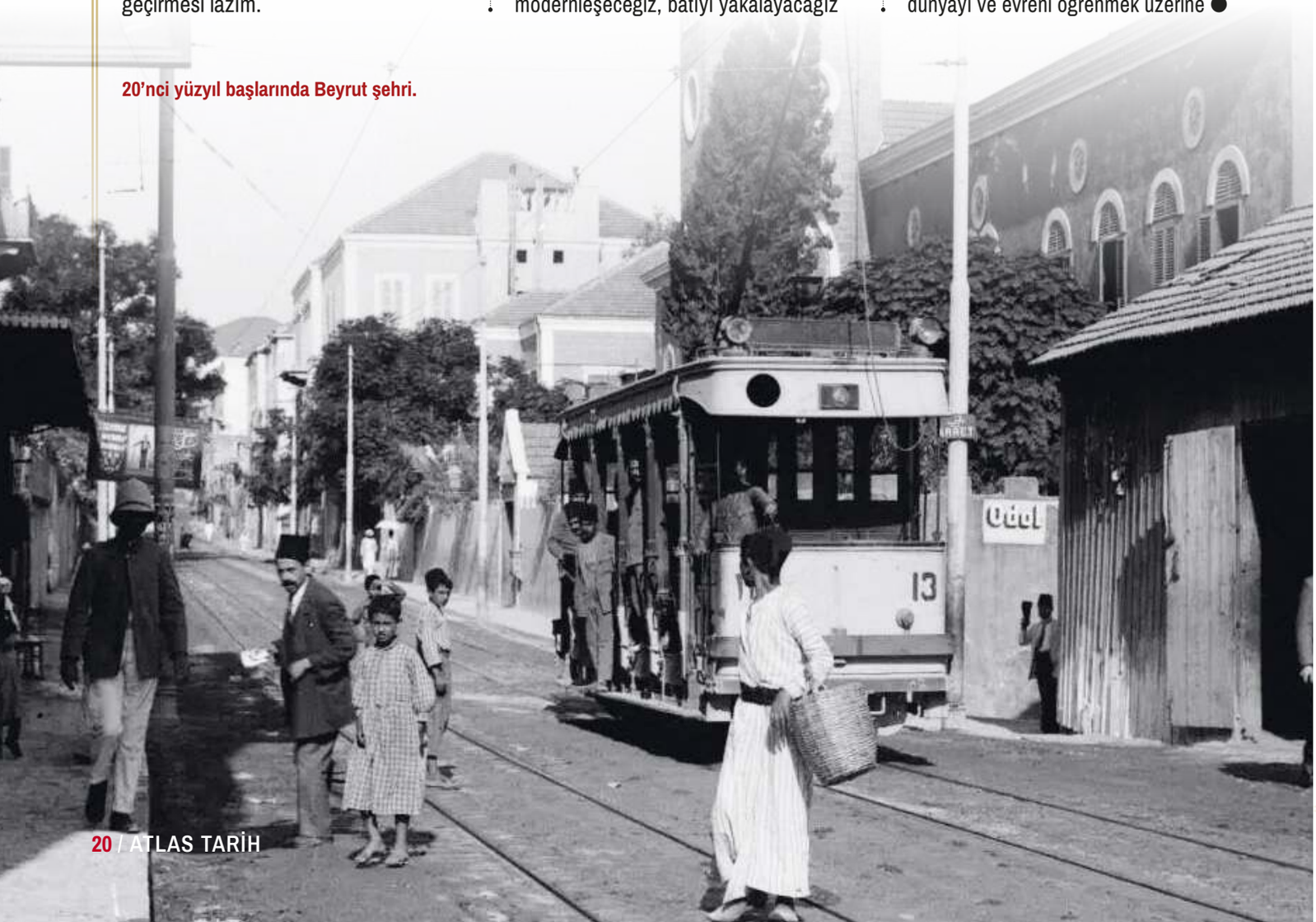
birlikte yaşamdan da bahsedebiliriz, demin belirttiğiniz gibi. O da önceden doğuda var olan şekli. Pek çok şehirde, İskenderiye, Beyrut, İstanbul, İzmir, Selanik'te var olan buydu. Bunun pozitif tarafları vardı. Çünkü farklı kültürlerden insanlar bir arada yaşayabiliyor, var olabiliyordu. Bu da sonuçta önemliydi. Fakat aynı zamanda, bu beraberliğin iyi bir temeli yoktu. Bu toplulukların var olmasının sebebi doğudaki toprak genişlemeleriydi. Koloni sistemiydi. Karşılıklı saygıya dayalı, ortak yaşam oluşturmak için bir araya gelen topluluklar değildi bunlar, öyle bir temel yoktu. Mesela annemin doğduğu Mısır. Pek çok farklı topluluğun bir arada var olduğu, pek çok farklı dilin konuşulduğu bir yerdi. Ama aynı zamanda son derece eşitlikçi olmayan bir yerdi. Yani bu sistemi uzatmak yeterli değil. Beraber yaşamın oturması için toplumların gerçek bir dönüşüm geçirmesi lazım.

Yolların Başlangıcı kitabınızda büyük babanızdan ve onun Osmanlılık hissiyatından bahsediyorsunuz. Osmanlı'nın son dönemlerinde, bu topraklarda, Ortadoğu'da yaşayan insanlar için Osmanlı olmak ne anlama geliyordu?

O bahsettiğim baba tarafından dedem. Evet o, doğu toplumları olarak adlandırılan insanların da batıdaki toplumlarla aynı şekilde gelişebileceğini hayal ederdi. Özellikle kaliteli üniversitelere sahip olmak, iyi bir eğitim sistemine, demokratik bir siyasi sisteme sahip olmak konusunda. O iyi eğitime, basına inanırdı. Onun için ulus sorunsalı en önemli, en esas soru değildi. Doğduğunda, Osmanlı toprakları içinde doğdu. Ona göre, bunların hepsine, Osmanlı içinde sahip olunabilirdi. Modernleşme hareketleri olduğunda, meşrutiyet zamanında, bunlara coşkuyla bağlandı, modernleşeceğiz, batıyı yakalayacağız diyerek. Bunu imparatorluk dahilinde mi gerçekleştireceğiz, yoksa bağımsız bir ülke olarak mı, Lübnan, Suriye ya da başka biri olarak mı önemli değildi. Onun için önemli olan doğu insanlarıydı. Bize söyledikleri bundan ibaretti. Hayatının sonuna kadar buna inandı, ama maalesef gerçekleşmedi.

Son olarak tarih sizin için ne ifade ediyor ve tarihin edebiyattaki yeri nedir?

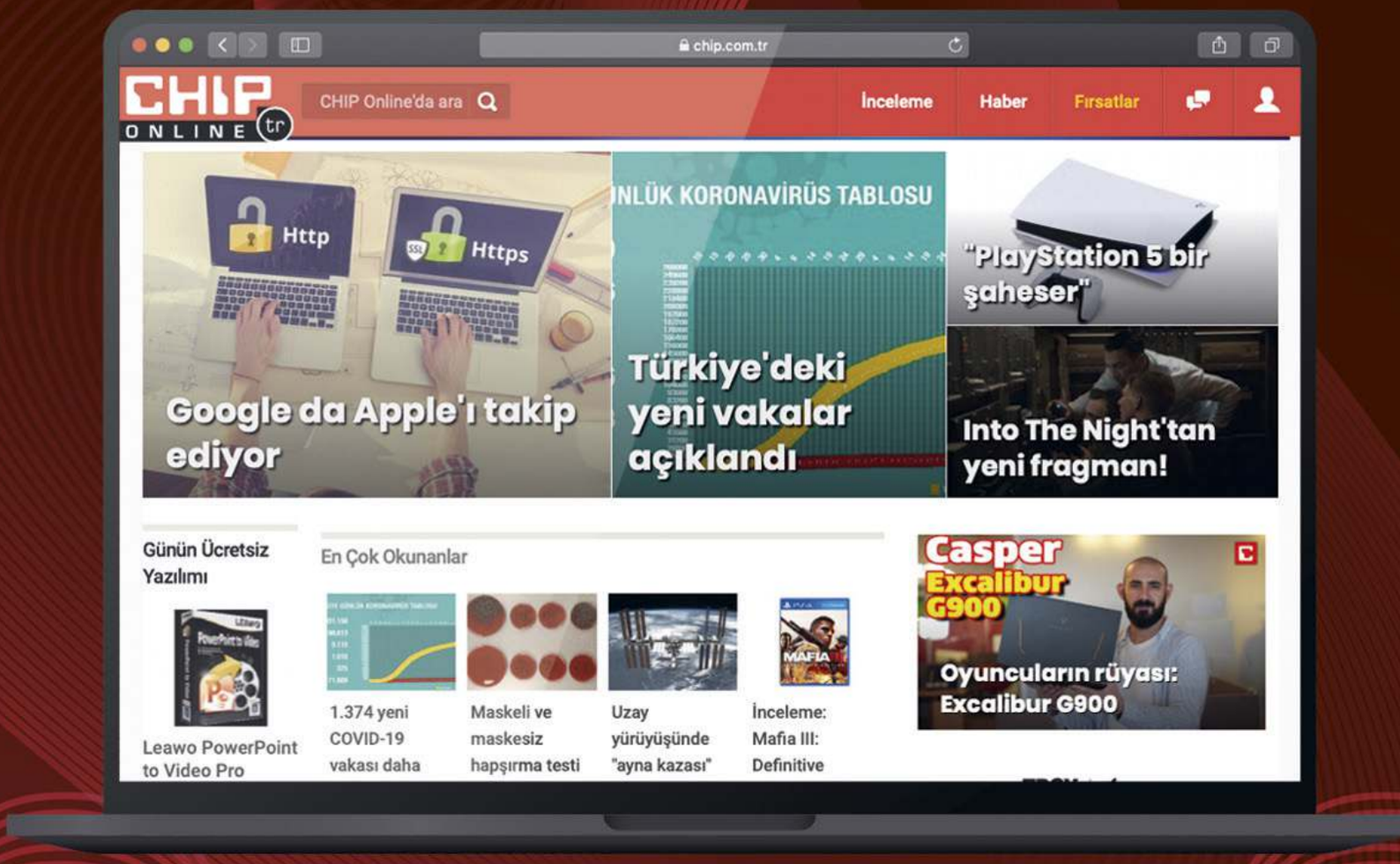
Ben tarihe ve edebiyata büyük bir tutku duyuyorum. Bu ikisi arasındaki bağ da uygarlaşmada önemli bir yer teşkil ediyor bence. Çok eskilere dayanıyor edebiyat ve tarih ilişkisi. Mesela *İlyada* ve *Odysseia*'yı ele alırsak, tarihin edebi olarak anlatıldığını görürüz. Bence tarih diğer alanların arasında yer almıyor. Tarih, bütün insanlık serüveninin anlatımı. Devrimlerin, rejimlerin, ülkelerin, bilimin, insan alışkanlıklarının, her şeyin anlatımıdır tarih. Dolayısıyla benim tarih anlayışım, tüm dünyayı ve evreni öğrenmek üzerine ●

20'nci yüzyıl başlarında Beyrut şehri.

CHIP ONLINE tr

Bilgisayar ve teknoloji konusunda en doğru adres

www.chip.com.tr

chiponlineturkiye chiponline chiponlinetr ChipOnlineTR

ÇANAKKALE TARİHİ ALAN MÜZELERİ

MUHAREBELERİN HAFIZA MEKANLARI

Çanakkale Tarihi Alanı, muharebe mahalleri konsepti içinde çok iyi korunmuş bir Açık Hava Müzesi'ne dönüşüyor.

Mert Çatalbaş

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Müzeler Koordinatörü

Tarihi Alan Başkanlığı Müze Depoları (altta). Tarihi Alan Başkanlığı Sahip Çıkalım Projesi Afişi (solda).

UNESCO'nun 2014 yılında Çanakkale ve Gelibolu I. Dünya Savaşı alanlarını dünya mirası geçici listesine alması ve hemen ardından alanın tarihi, kültürel ve doğal değerlerini geleceğe aktarmak misyonuyla Çanakkale Savaşları Tarihi Alan Başkanlığı'nın kurulması maneviyat yüklü bu topraklar için adeta bir milattı. Cephede hayatlarını feda etmiş şühedanın son istirahatgâhlarının tespiti, imarı ve ihyasını üstlenen Başkanlığın görevleri arasında muharebe mahallerinde yeni tarihsel araştırmalar yapmak ve çağdaş müzecilik faaliyetleriyle toplanan bilginin nesiller arasında yolculuk etmesine vesile olmak da var.

Sorumluluk sahası olan 33.500 hektar arazinin neredeyse tamamında 1915'te yaşanan kanlı çarpışmaların izlerini takip etmek mümkün.

Attığınız her adımda 106 yıl öncesine ait bir kalıntı gözünüze ilişebilir. Bulunan her parçanın Çanakkale Ruhu taşıdığı kesin ve bu nedenle koruma altına alınarak gençlere ulaştırılması şart. İşte tam bu noktada Alan Başkanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdüren müzeler devreye giriyor. Tarihi Alan Müzeleri, Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) yeni müze tanımında geçen "…toplum adına korumakla yükümlü oldukları eserleri ve kültür örneklerini gelecek nesiller için güvence altına alır …" ifadesine uygun olarak hareket ediyor.

Koruma bilincinin yaygınlaşmasına yönelik kampanyalarla birlikte savaş alanlarından veya yerel toplayacılardan elde edilen objeler konservasyon laboratuvarında işleme tabi tutulduktan sonra modern depolarda teşhir için hazır tutuluyor. Duyarlı vatandaşlar tarafından bağışlanan, çeşitli müzelerden devir yoluyla gelen ya da müzayedelerden satın alınan eserlerin sayısı da azımsanamayacak ölçüde koleksiyondaki yerini alıyor.

Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi:

2012 YILINDA HİZMETE AÇILAN müze binasına girerken sağınızda yer alan beyaz duvar barışın simgesidir. Karşısındaki anıtsal koyu renkli duvar ise savaşın karanlık yüzünü sembolize ediyor. Sol tarafınızda göreceğiniz üç sütun da Türk askerinin inanç, cesaret ve vatan sevgisine atıfta bulunuyor. Çanakkale Muharebelerinin farklı evrelerinin anlatıldığı 11 oda boyunca 8 dilde izlenebilen sinevizyon gösterimi iki kata yayılmış sergi alanını gezmeden önce bilgi sahibi olunması açısından önemli. Sergideki odak noktalarını hiper realistik mankenler ve dioramalarla destekliyor, vitrin önünde harcadığınız zamanın farkına varmıyorsunuz. Bigalı Mehmet Çavuş ve Binbaşı Ali Faik Bey gibi Çanakkale kahramanları için düzenlenen süreli sergiler de bu çatı altında ziyaretçiyle buluşuyor.

Namazgah Tabyası Müzesi

TARİHİ ALAN BAŞKANLIĞI onarımı yapılarak işlev kazandırılan savunma yapılarının her birinin kendi hikayesini anlatması gerektiği görüşünü paylaşmakta. Bunlardan biri de yapım tarihi XVIII. yüzyılın ikinci yarısına uzanan Namazgah Tabyadır. 2019'da kısmen yenilenen teşhirin en önemli özelliği Çanakkale Muharebelerini öncesi ve sonrasıyla Namazgah özelinde ele alması. Bu uygulamanın restorasyon ve kurgu/tasarım çalışmaları sona eren Seddülbahir ve Bigalı Kalelerinde yer alacak müzelerde de tatbik edilmesi planlanmakta. Tabya'da bulunan sinevizyon odasında Boğaz'da bulunan savaş batıklarının anlatıldığı kısa belgeselle birlikte bu savaş gemilerine ait enkazların maketlerini görmeniz mümkün. Bir telgraf odasında geçen canlandırma çocuklarınızın algılarını hareketlendirebilir, çıkışta yer alan panoda ziyaretçilerimizin duygu ve düşüncelerini yansıttıkları kartlar ilginizi çekebilir.

Anadolu Hamidiye Tabyası Çanakkale Savaşları Tarih Müzesi

18 MART 1915 günü topçularımızın kullandığı Krupp toplarını görmek ve o günün atmosferinde kaybolmak isterseniz Birinci Dünya Savaşı genelinde Hamidiye Tabyası özelinde hazırlanmış sergi anlayışıyla Çanakkale Savaşları Tarih Müzesi tam size göre.

Özellikle Anadolu yakasında kalan ve Eceabat'a geçme fırsatı bulamayan ziyaretçilerimiz için tasarlanmış sergi alanları savaşın tanıkları bonetlerin içinde yer almakta. Her bonette sizi bekleyen vurucu bir enstalasyon ve duygularınıza hitap edecek güçlü bir anlatım var.

Bigalı Atatürk Evi ve Müzesi

TÜRKİYE'DEKİ Atatürk evlerinin en önemlilerinden biri Bigalı Atatürk Evi'dir. 2018 yılında köyün dokusuna uygun gerçekleştirilen restorasyonun ardından yapıya 27. ve 57. Alayların muharebeler esnasındaki yeri ve öneminin uzmanlar tarafından anlatıldığı dinamik bir hava katılmıştır. Mustafa Kemal (Atatürk) Bey'in Çanakkale Cephesi'ndeki faaliyetlerinin kronolojik olarak aktarıldığı bilgi panolarına Atamıza ait gündelik eşyalar ve önemli komutanlardan İzzettin Bey (Çalışlar) ile birlikte çalıştıkları masa başındaki canlandırma alanı eşlik etmektedir.

Alçıtepe 1915 Hilal-i Ahmer Hastane Canladırması

İÇİNDE BULUNDUĞUMUZ ÇAĞDA nesne odaklı teşhir anlayışı yerini izleyici merkezli sergilemelere bırakıyor. Dijital öğelerle ya da canlandırmalarla anlatılan konuyla ziyaretçi bir şekilde etkileşim içine sokuluyor. Bu ihtiyaca binaen cephe gerisinin sahnelendiği bir canlandırma alanı Alçıtepe Köyü'nde misafirlerimizle buluşuyor. Sargı yerinde ilerlerken duyacağınız sesler sizi savaş günlerine geri götürüyor. Bir düşman tayyaresinin saldırısının ardından yaşanan telaşlı koşturmacanın içinde buluyorsunuz kendinizi. Yaralı bir askerlerin pansumanlarına ya da acı dolu ameliyatlarına tanıklık ediyorsunuz.

Kilitbahir Kale Müzesi

TARİHİ ALAN'DA SAVAŞ TEMALI BİR SERGİ yerine Osmanlı Kale Yaşamının anlatıldığı alternatif bir müzeyi de ziyaret edebilirsiniz. Fatih Sultan Mehmet Dönemi eserlerinden biri olan Kilitbahir Kalesi'nin ana kulesi Osmanlı'da savunma, ibadet, ticaret ve yemek kültürüne ışık tutacak şekilde tasarlandı.

Ahşap merdivenlerle çıkılan kulenin son katında ise Kale'de gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan buluntular sergileniyor.

Hisarpeçeye yerleştirilen dört muhafızın "Yektir Allah" naraları eşliğinde ulaştığınız Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin eklentisi Sarı Kule'de kalenin görevlilerinden, kale yerleşimine ait birimlere, çağın silahlarından günlük yaşamdan kesitlerin anlatıldığı illüstrasyonlara çeşitli dijital uygulamalar vesilesiyle bilgi toplayabiliyorsunuz. Çocuklar için özel olarak senoryalaştırılarak Türkçe ve İngilizce hazırlanan sesli rehber eşliğinde gezebileceğiniz müzede hayatının bir bölümünü kalede geçiren Piri Reis de unutulmadı. Ona ayrılmış seksiyonda denizcinin oldukça gerçekçi mankeni sizleri karşılıyor. Çizdiği dünya haritasıyla birlikte ünlü eseri Kitab-ı Bahriye'den ilginç kesitleri dijital olarak izleyebiliyorsunuz.

Çanakkale Savaşları Mobil Müzesi

SERGİLERİN MOBİL HALE GETİRİLMESİ son yıllarda müzelerin eğilimleri arasında. Tarihi Alan Başkanlığı tarafından hazırlanan mobil müze projesi, Çanakkale'yi ziyaret fırsatı bulamayan kesimlere Çanakkale Ruhu'nu götürmeyi amaçlıyor. 2021 yılı sonuna kadar devam edecek proje çerçevesinde 81 ilimizi iki defa dolaşacak serginin içeriğinde Çanakkale Cephesinin tüm yönleriyle anlatıldığı 7 adet vitrin bulunuyor. Videolar ve dış sesle konu anlatımının etkin hale getirildiği serginin yenilenmiş halinin ise 2023'te yeniden yollarda olması planlanıyor

ENGELSİZ MÜZE

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı olarak özel gereksinimi bulunan ziyaretçilerimizin de mümkün oldukça tarihi yapılar içine konuşlandırılan sergi alanlarında dolaşabilmelerine hassasiyetle yaklaşıyoruz. Tarihi yapılardaki fiziksel koşulların izin vermediği alanlarda sanal gerçeklik gözlüklerimizle turlar düzenleme yoluna gidiyoruz. İşitme engelli ziyaretçilerimiz için ise Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi sinevizyon odalarımızda işaret dili eşliğinde gösterimler yapılıyor.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI AİLE GEÇMİŞİNİZİN BİR PARÇASI MI?

Bizimle Paylaşın!

Çanakkale Muharebeleri'nden Kalan Ata Yadigarı Yazılı ve Görsel Belgelerinizi Milyonlarca Ziyaretçi Ağırladığımız Müzelerimizde Sergileyelim.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALAN BAŞKANLIĞI

MÜZELERİMİZDE YER ALIN!

ÇANAKKALE SAVAŞLARI GELİBOLU TARİHİ ALAN BAŞKANLIĞI

+090 (286) 814 11 28

www catab.ktb.gov.tr TarihiAlanBaskanligi tarihialanbaskanligi TarihiAlan

Dünyadan

/ Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

1 ABD'DE YAPILAN İLK COVİD-19 AŞI ŞİŞESİ MÜZEYE YOLLANDI

Aralık ayında New Yorklu bir hemşirenin yaptığı ilk Covid-19 aşısı tarihi bir öneme sahip oldu. 10 Mart günü, Amerikan Doğa Tarihi Müzesi tarihi bir aşılama için kullanılmış olan boş bir Covid-19 aşı şişesi aldığını duyurdu. Aşıyı olan hemşirenin kayıt kâğıdı ve kimliğine de müzede yer verilecek. Müze direktörü, "bu artık tarihi öneme sahip olan materyaller önemli bir bilimsel ilerlemeyi temsil etmekle kalmıyor aynı zamanda milyonlara verilen umudu da gözleri önüne seriyor" dedi. Nisan 2020'den beri salgınla ilgili belge ve materyaller toplayan müzede şimdiye kadar sağlık çalışanlarının giymek zorunda kaldığı çöp torbaları ve insanların karantinadaki sevdiklerine yazdığı notlar gibi çeşitli malzemeler de bulunuyor. Bütün bugünün tarihini yazan bu malzemeler 2022 yılında açılacak olan "Hastalıkta ve Sağlıkta" isimli sergide sergilenecek.

2 MAYALI DİPLOMATIN KEMİKLERİNDEN HAYAT ÖYKÜSÜ ÇIKARILDI

Bin üç yüz yıl önce hayatını kaybetmiş önemli bir Mayalı bir diplomatın kemiklerinden hayat hikâyesi ortaya çıktı. Meksika'nın Belize ve Guatemala sınırında bir kazı alanında keşfedilen mezarda detaylı bir hiyeroglif pano da bulunuyor. Buna göre diplomatın 726 yılında 350 millik bir seyahat gerçekleştirerek El Palmar yakınlarındaki bir kralla ittifak yaptığı anlatılıyor. Bu kişinin bir elçi olduğu, bu görevi babasından devraldığı ve elit bir aileden geldiği yazıyor. Fakat elçinin kemikleri üzerine araştırma yapan bir grup bu kişinin aslında beklenildiği gibi ayrıcalıklı bir hayat yaşamadığını iddia ediyor. Öldüğünde 35-50 yaşlarında olan elçinin kaza veya bakteriyel hastalıktan kaynaklanan kol ağrısı çekmiş olduğu, çocukluğunda geçirdiği bir hastalık ya da yetersiz beslenmeden dolayı kafatasında hasar olduğu anlaşılıyor. Ayrıca dizinde iyileşmiş bir kırık, diş eti rahatsızlıklarından dolayı dişlerinin düştüğü ve eklemlerinde de kireçlenme olduğu tespit edildi. Ayrıca köpek dişindeki boşluğun utanç verici bir durum olabileceği ve bunun kariyerini de etkilemiş olabileceği de düşünülüyor.

3 KOYUN DERİSİ SAHTEKÂRLARI ELE VERİYOR

Tarih boyunca tapu belgeleri farklı hayvan derilerinden oluşan parşömenler üzerine yazılıyordu. Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırma koyun derisinin sıklıkla kullanıldığını gösteriyor. Koyun derisinin, ekonomik sebeplerden olabileceği gibi, aynı zamanda sahtekârlığı önlemesinden dolayı da tercih edilmiş olması düşünülüyor. 12'nci ve 17'nci yüzyıla ait bazı belgeler koyun derisinin belgeler üzerinde yapılan değişikliği anlamak için oldukça kullanışlı olduğunu zaten yazıyor. Fakat koyun derisi üzerine yazılmış belgeler üzerinde yapılan biyomoleküler araştırmalar da bu kanıyı güçlendiriyor. Daha yağlı bir yapıya sahip olan koyun derisinden mürekkep silinmeye çalışıldığında derinin farklı tabakaları birbirinden ayrılarak belgenin yüzeyine zarar veriyor, bu yüzden de değişiklik yapılmaya çalışıldığında bu hemen ortaya çıkıyor. Araştırmacılar, koyun derisinin yapısı sayesinde tapu belgelerinde isim değiştirmek isteyenlerin hemen kendilerini ele verdiğini söylüyor.

4 EN ESKİ BİLGİSAYAR ANTİKYTHERA DÜZENEĞİ CANLANIYOR

Bilim insanları, dünyanın en eski bilgisayarı olduğuna inanılan 2 bin yıllık Antikythera düzeneğinin tam dijital modelini çıkardı. 1900'de, Roma dönemine ait bir Yunan gemi batığında parçaları bulunan, ayakkabı kutusu büyüklüğündeki düzenek o dönemden beri araştırmacıları heyecanlandırıyordu. Batıktan çıkarılan kalıntılar düzeneğin yalnızca üçte birini oluşturuyordu. Elle çalıştırılan makine antik Yunanların bildiği beş gezegenin, Güneş'in ve Ay'ın hareketlerini hesaplıyor, Güneş ve Ay tutulmalarını tahmin ediyordu. Yıllar süren çalışmaların sonunda düzeneğin, çalışmaya hazır dijital bir replikası elde edildi. Fiziksel bir kopyasını yapmaya hazırlanan araştırmacılar Antikythera'nın oldukça karmaşık ve sofistike bir mühendislik zekâsının ürünü olduğunu ve antik Yunanların teknolojik yeterlilikle ilgili sahip olduğumuz bütün fikirleri değiştireceğini düşünüyor.

6 YEMİŞ KABUĞUNDAN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ TARİHİNE

Arkeologlar, Avustralya'nın bilinen en eski yerleşim yerindeki yemek kalıntıları üzerinden 65 bin yıllık yağış verilerine ulaşmaya çalışıyor. Bu sayede kuzeyden gelenlerin ilk yerleştiği zamandan itibaren Kakadu bölgesinin çevresi hakkında bilgi sahibi olmak mümkün. Araştırmacılar, on binlerce yıl önce yenmiş gıdaların artıkları üzerinden iklim değişikliği ve bunun Kakadu'da yaşayan topluluklara etkisinin tarihini yazıyor. Pandanus isimli bir yemişin kabuğu üzerinde yapılan araştırmalar sayesinde, bitkinin büyümesi için gerekli olan su miktarı hesaplanarak Kakadu'ya geçmişte düşen yağış miktarı anlaşılmaya çalışılıyor. Araştırmacılar, bu sayede değişen yağış miktarını hesaplayarak yerlilerin değişen doğa karşısında nasıl hareket ettiğini anlamanın mümkün olduğunu söylüyor.

7 ÇİN'İN BİLİNEN EN ESKİ YÜZ KREMİ FORMÜLÜ

Çinli bir aristokratın mezarında bulunan 2 bin 700 yıllık çanak güzellik ve bakım ürünlerinin yükselişine dikkat çekiyor. Kuzey Çin'deki bir arkeolojik kazı sahasında elde edilen bronz çanak araştırmacıların eline geçtiğinde hâlâ kapağı kapalı bir haldeydi. Bu sayede çanağın içindeki sarı renkli maddenin yapısı incelenebildi. Kimyasal analiz sonucunda kremin yapısında yüzdeki yağı ve teri emen çeşitli mineraller ve sığır yağı bulunduğu ortaya çıktı. Minerallerin, kireç taşı mağaralarındaki beyaz renkli sarkıtların toz haline getirilmesiyle elde edildiği düşünülüyor. Taocu inanışa göre mağaralar büyük bir öneme sahipti, bu sebeple kremin aynı zamanda sembolik bir güce sahip olduğuna inanıldığı üzerinde duruluyor.

8 CENGİZ HAN'IN ÖLÜMÜYLE İLGİLİ BİLİNENLER YANLIŞ OLABİLİR

Cengiz Han'ın ölüm sebebi üzerine yüzyıllardır yeni fikirler ortaya atılıyor, fakat yapılan yeni bir araştırmaya göre ölümüne bubonik vebanın sebep olmuş olabileceği iddia ediyor. Cengiz Han savaş sırasında hayatını kaybettiğinde, yakın çevresi ölümünü ve sebebini tamamen gizli tutmuştu. Araştırmacılar Cengiz Han'ın ölümüyle ilgili bilinen bütün hikâyelerin muhtemelen ölümünden sonra, onu onurlandırmak adına uydurulduğunu düşünüyor. Covid-19 salgınından yola çıkarak antik dönemdeki salgınları araştıran araştırmacılar, dönemin tarihsel kaynaklarını araştırarak Cengiz Han ve ordusunun klinik hikâyesini çıkarmaya çalışıyor. Buna göre savaş alanında görülen belirtiler ve hastalıklar yoğunlukla bubonik vebaya işaret ediyor. Bu da tarih boyunca yöneticilerin de salgınlardan etkilendiğini ve salgınların tarihin gidişatı üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu gösteriyor.

5 MISIR'DA İLK EVCİL HAYVAN MEZARI BULUNMUŞ OLABİLİR

Kedi ve köpek bedenlerine önemli kişilerin mezarlarında rastlamak mümkün. Fakat Berenice'deki bir kazı alanında yapılan detaylı çalışma sonucu 6 yüz kedi ve köpek bedeni ortaya çıkarıldı. Kanıtlara bakıldığında bu hayvanların oraya rastgele atılmadığı, sıradan insanlara ait ve bakımlı hayvanlar olduğu da ortaya çıkıyor. Mezarlığın 1'inci veya 2'nci yüzyıla ait olabileceğini söyleyen araştırmacılar daha önce bu çapta bir mezarlığa denk gelmediklerini anlatıyor. Mezarlıkta bulunan hayvanların iyi bakıldığı, uzun süre hayatta kaldığı, yaralanmalar sonucu hayatlarını kaybettikleri ve hatta bazılarının tasmayla gömüldüğü belirtiliyor. Antikçağda evcil hayvan kavramına rastlamanın zor olduğunu söyleyen araştırmacılar, en azından Berenice'de, hayvanlara ailenin bir üyesi olarak davranıldığı ihtimalinin üzerinde duruyor.

/ *Kader Elveren* / *kaderelveren@aol.com*

Géricault, denizde ölüme terk edilenleri resmetmişti

Ölümü beklerken

Kaptan tarafından denizde bir salın içinde terk edilenler bir skandala neden olmuştu.

Théodore Géricault'nun "*Medusa Salı*" adlı tablosu Paris'te Louvre Müzesi'nde sergileniyor.

Paris 1819 yılı salonunun açılışında İmparator XVIII. Louis, "Mösyö Géricault, bir batışın resmini yapmışsınız, ama bu sizin yükselişiniz olmuş" diyordu 28 yaşındaki ressamı ve eserini selamlarken. Salonda sergilenen birçok tarihi tablonun içinde "*Medusa Salı*" ziyaretçiler tarafından da büyük ilgi görmüş ve onlara üç yıl önce bir politik skandal sebebiyle meydana gelen korkunç bir deniz kazasını hatırlatmıştı. Medusa, Fransız donanmasına ait 1810 yapımı bir fırkateyndi. 18 Haziran 1816 günü içlerinde subay ve devlet memurlarının da bulunduğu 400 kişilik yolcusuyla Senegal Saint-Louis'ye gitmek üzere, diğer üç gemiyle beraber hareket etti. Amaçları İngilizlerin ele geçirdiği sömürgeyi tekrar geri almaktı. Fırkateynin kumandanlığına, emekli bir kaptan olan Duroy de Chaumareys getirilmişti. Ailesinin yardımıyla bu göreve getirilen kaptan 25 yıldır gemi kullanmıyordu. Yardımcılarının öğütlerini dinlemedi ve kendi yol haritasını yaparak ilerledi. 2 Temmuz 1816 günü, aşina olmadığı Batı Afrika sahillerinde, Moritanya açıklarında karaya oturdu. Kaptan, gemiyi kurtaramayacağını anlayınca subayları alarak teknelerle gemiyi terk etti. Geride kalan 150 tayfa için gemi marangozuna, gemi direklerinden bir sal

MEDUSA SALI - 1819 - THEODORE GERİCAULT, PARİS-LOUVRE MÜZESİ

yaptırıldı. Büyük ve ağır olan sal altı filika ile kıyıya çekilmeye çalışıldı. Ancak çok geçmeden bunu başaramayacaklarını anlayan gemiciler, halatları kestiler. Saldakileri biraz bisküvi ve şarapla denizin ortasında küreksiz ve yapayalnız bırakarak terk ettiler. Kazazedeler bundan sonra birbirlerinin üstüne yığılmış durumda 13 gün geçireceklerdi. Günler sonra kazazedeler kurtarıldı. Sonrasında ise Şubat 1817'de kaptan yargılanarak suçlu bulunarak üç yıl hapse mahkûm edildi. Hükümet de 150 vatandaşını deniz ortasında ölüme terk ettiği için suçlandı.

Rouen'li ressam Théodore Géricault (1791-1824) bu gelişmelerden sonra geminin seyir notlarını okudu ve uygun bir konu bulduğunu düşünerek bir tablo hazırlamaya karar verdi. Bu olayda salda bulunanlara karşı yapılan haksızlık, ve çekilen acılar onu çok etkilemişti. Kazazedelerle konuşup başlarından geçenleri not etti. 10'dan fazla etüt çalışması yaptı. Atölyesine salın maketini yaptırarak, üstüne kurtulan 15 kişinin çamurdan heykellerini yerleştirip kompozisyonunu tamamladı.

Ressam hastane morgunda ölüleri inceledi

1 Tabloda kompozisyonun iki tepeli bir piramit gibi düşünüldüğünü, dinamik bir görüntü vermek için de üç grup olmuş insanları, çapraz yerleştirerek aşağıdan yukarı ve soldan sağa doğru çalıştığını görüyoruz. Salın üzerinde yaşanan dramın önemini belirtmek için, salın ekvator güneşi altında olmasına rağmen karanlık bir gökyüzü ve dalgalı bir deniz ile çevrelendiğine, kalasların çok kötü bağlanmaktan çözülecekmiş gibi durduğuna, tahtalarının yıpranmasına, direğinin yıkılacakmış gibi durmasına, kırmızı rengi atmış yelken ve yarı yırtık çadırla sefil bir görüntüye şahitlik ediyoruz.

2 Ön planda büyük acı ve keder içinde elini başına dayamış adam bir baba ve diğer eliyle ölmüş oğlunu kavrayarak koruyor. Çünkü onu diğerlerinin yemesinden korkuyor. Géricault ölü çocuk için, öğrencisi Louis Alexis Jamar'ın yüzünü kullanmış. Çıplak cesedinin ayaklarında çoraplar olmasının tek sebebi ressamın ayak yapmada pek başarılı olmaması olarak belirtiliyor.

3 Ressam bedeninin yarısı tuzlu sudan çürümüş ve maske gibi duran suratı resmetmek için ona kadavra havası ve sertliğini vermeye çalışmış. Bunun için, hastanenin morgunda gezerek ölüleri incelemiş.

4 Géricault gibi romantik ressamlardan olan Delacroix, birinci planda sala yüzü dönük yatan ölü olarak poz vermiş. 13 günlük açlık ve acıdan sonra sırtındaki kasları biraz zayıflamış gözüyor. Bir kolunu salın kopmuş kalaslarından birinin üstüne atmış.

5 Tablonun kahramanı ve en heyecanlı olanı Jean Charles, insan piramidinin tepesinde, bir varilin üstüne binmiş elindeki kırmızı beyaz kumaşı ufukta nokta gibi görünen, sonra yaşam sembolü olan Argus gemisine hızla sallıyor. Ressam, salda üç siyah insanı bulundurmayı, köleliğe karşı olduğunu belirtmek için seçmiştir.

6 Elini havaya kaldırmış beyaz tenli adam, üzerine düşmüş bir yaralı yüzünden kalkamamaktadır. Sala dayanmış kolunun altında üzerinde kan lekeleri bulunan bir balta vardır. Salda dördüncü gecede açlık ve susuzluk nedeniyle çıkan isyanda ölenleri hatırlatır.

7 Salda bulunanlardan gemi doktoru Savigny direğin altında, başı iki ellerinin arasında yerde oturuyor. Gemi mühendisi Corréard ise ayakta ona bakarak sağ eliyle açık denizde ilerleyen Argus gemisini gösteriyor. Kazazedelerden olan bu insanlar tablo için poz vermişlerdi.

8 Uzakta onları fark etmeden giden Argus gemisi ufacık gözüküyor. Kazazedeler umutsuzca arkasından bez sallıyor. Argus kazazedeleri ilk geçişinde görmemiş, ama iki gün sonra dönüş yolunda 15 kazazedeyi kurtarmıştı. Ne yazık ki gemiye çıktıklarından hemen sonra beş kişi kısa zamanda ölmüş, sadece 10 kişi sağ kurtulmuştu.

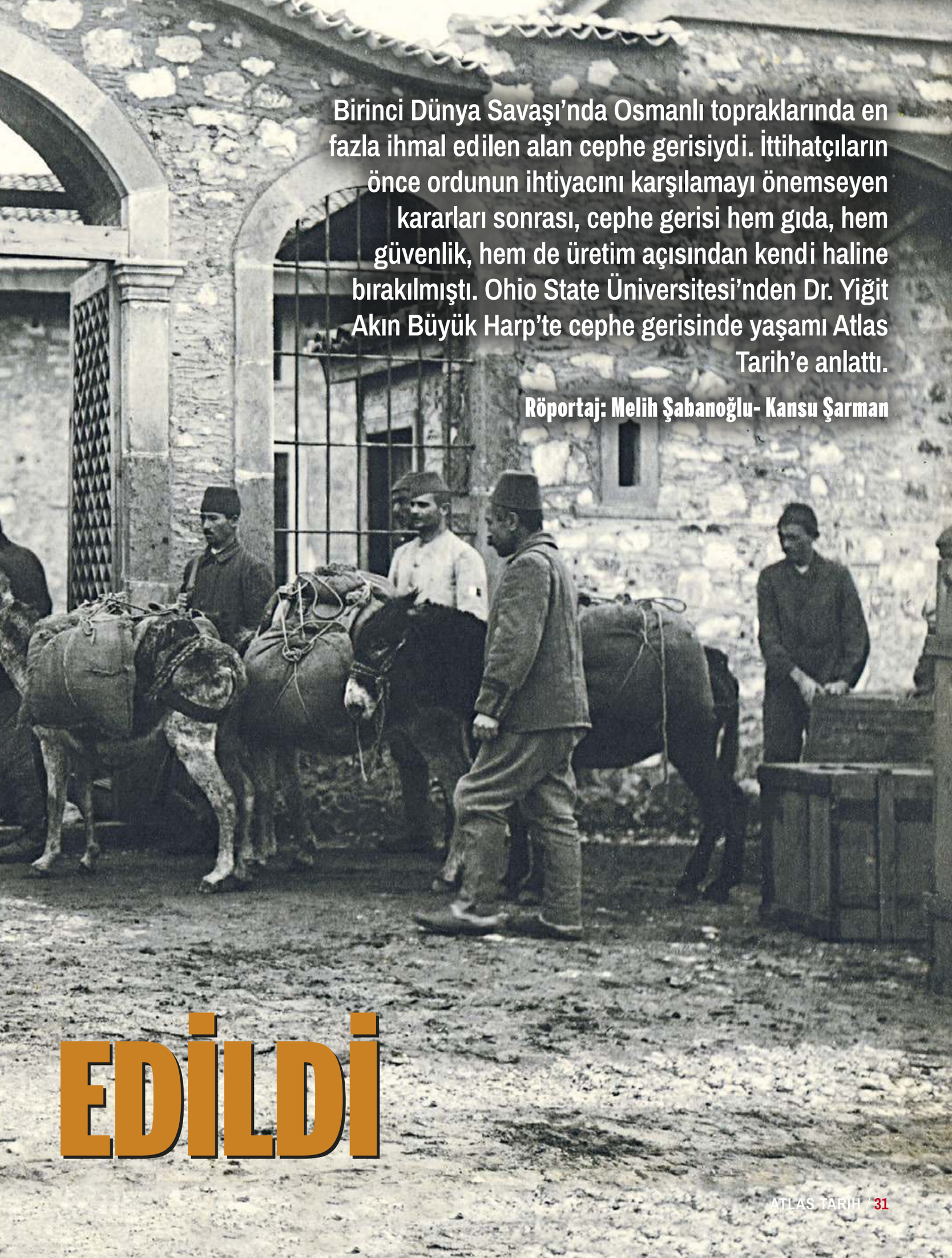

Muğla'da 7 Numaralı Erzak Ambarı. Kapının üzerindeki tabelada "5. Menzil Yedi Numaralı Erzak Ambarı" yazısı asılı.

ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, BAHTİYAR İSTEKLİ, D YAYINEVİ, 2015

"Anadolu'da kaçaklar, çeteler ve yokluk var"

CEPHE GERİSİ KADERİNE TERK

EDİLDİ

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı topraklarında en fazla ihmal edilen alan cephe gerisiydi. İttihatçıların önce ordunun ihtiyacını karşılamayı önemseyen kararları sonrası, cephe gerisi hem gıda, hem güvenlik, hem de üretim açısından kendi haline bırakılmıştı. Ohio State Üniversitesi'nden Dr. Yiğit Akın Büyük Harp'te cephe gerisinde yaşamı Atlas Tarih'e anlattı.

Röportaj: Melih Şabanoğlu- Kansu Şarman

Birinci Dünya Savaşı kapsadığı coğrafya ve yıkıcılığı itibarıyla dünya tarihinde yaşanan ilk küresel savaştı. Sadece silahlı kuvvetlerin değil, toplumun tüm kesimlerini içine alan, tüm üretim olanaklarını etkileyen topyekun bir hareket. Osmanlı İmparatorluğu da savaşın ağır koşullarını her yönüyle yaşadı. Çok kısa bir süre önce köhnemiş seferberlik yapısı yüzünden Rumeli'deki topraklarının büyük bölümünü kaybettiği için orduda reform yapıldı. Ancak cephe gerisi olduğu gibi kaldı. Ülkede endüstri yoktu, üretim tarıma dayalıydı. Savaş cephe gerisini hem ekonomik hem sosyal açıdan vurdu. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı cephe gerisini Ohio State Üniversitesi'nden Dr. Yiğit Akın'a sorduk.

Biz cephe gerisi kavramını derli toplu ilk olarak Ateş ve Güneş'te Falih Rıfkı Atay'dan öğrendik. Cephe gerisi derken neyi kastediyoruz?

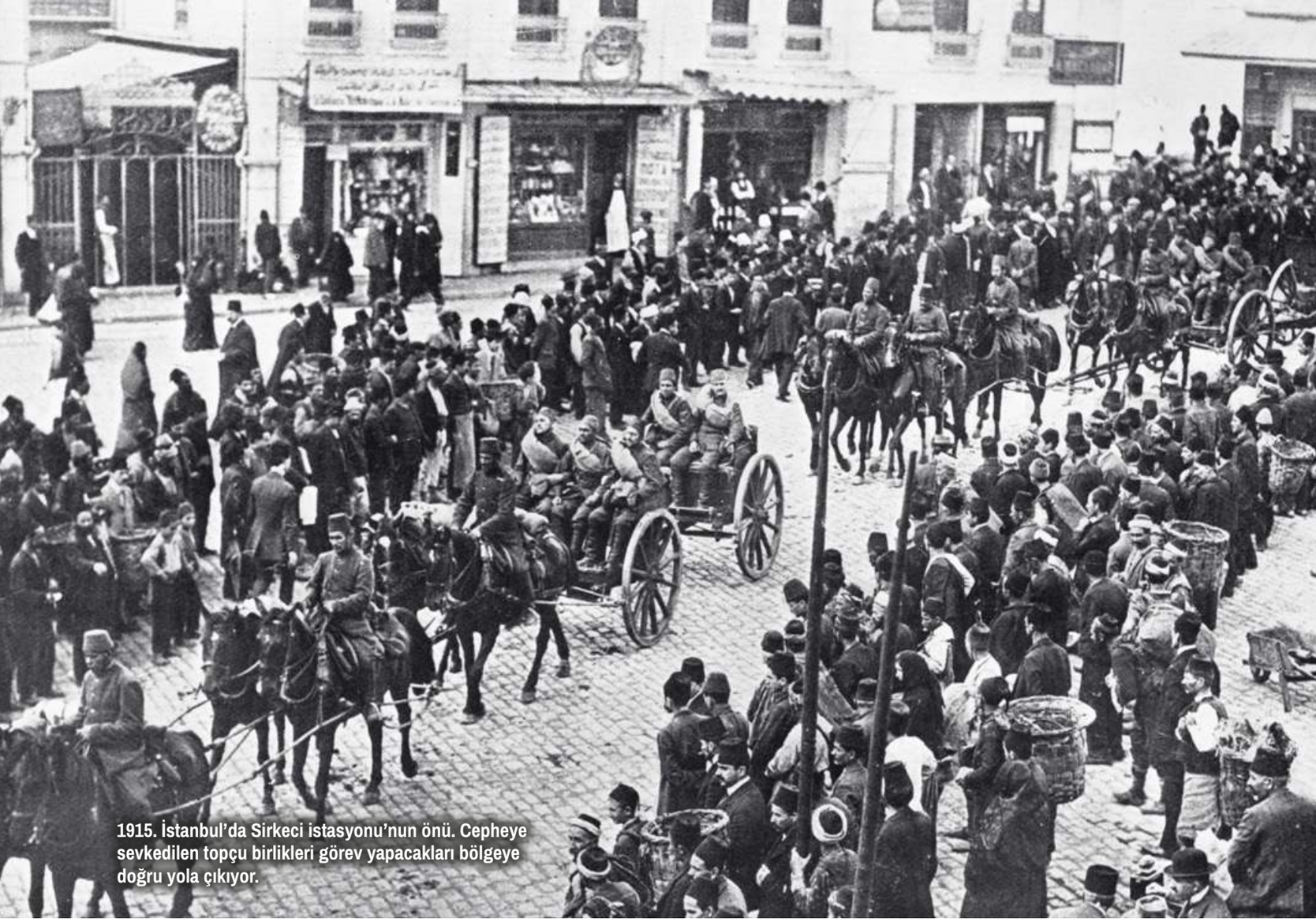
Bu kavramın ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılmasının bir anlamı var, çünkü birçok coğrafyada cephe gerisi Birinci Dünya Savaşı'nda önem kazanıyor. 19'uncu yüzyılın ortalarından itibaren, savaş dediğimiz şey bütün dünyada büyük bir dönüşüm geçiriyor. Bu durumun teknolojinin gelişmesiyle, savaş teknolojisinin gelişmesiyle, demiryollarının gelişmesiyle de alakası var fakat, Fransız İhtilali'nden itibaren değişen askerlik mantığının etkisi de yadsınamayacak düzeydedir. Napoléon savaşlarına kadar savaşların hemen hemen hepsi "kabine savaşları" denen küçük çaplı savaşlardır. Fakat milliyetçilikler çağında artık toplumun erkek nüfusunun büyük bir kısmı savaşlara katılmaya başlıyor ve dünya üzerinde herkes bunun savaşta etkili bir yol olduğunu anlıyor. Bunun şöyle bir etkisi var; özellikle büyük savaşlarda toplumun büyük bir kısmı bu savaşlara doğrudan katılmış oluyor. Büyük miktarda insanı askere alınca bunlara cephede bakmanın, beslemenin, ihtiyaçlarını karşılamanın önemi de artıyor. Yani cephe gerisindeki siviller de artık savaştan azade kalamıyor, savaşa hükümet politikaları yoluyla doğrudan dahil olmak zorunda kalıyor. İnsanlar sadece eşlerini, babalarını, çocuklarını, nişanlılarını askere göndermekle kalmıyor; bir de giderek artan boyutlarla hükümetler, sivillerin doğrudan savaşa desteğini istiyorlar. Bu sadece bir moral desteği ile kalmıyor, doğrudan katılım isteniyordu... Hükümetler politikalarını buna göre oluşturdular.

Ohio State Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Yiğit Akın.

Cephe gerisinde Osmanlı sivil toplumu derken kimlerden bahsediyoruz:

Birinci Dünya Savaşı, tarihin ilk tamamen endüstriyelleşmiş savaşıdır. Lakin Osmanlı bir endüstrisi olmadan savaşmaya çalışıyor. Bu, diğer ülkelere göre Osmanlı aleyhinde olan bir fark. Osmanlı'nın cephe gerisinin nüfus olarak yüzde doksanı köylü topluydu. Osmanlı insanı köylerde yaşıyor ve Osmanlı ekonomisi tarım ekonomisidir. Bir defa cephe gerisi deyince bunu göz önünde tutmamız lazım. Ayrıca bu ekonomi, emek üzerine kurulan ve devam eden bir ekonomidir. Modernleşmiş, endüstriyelleşmiş bir tarım ekonomisi değildir. Artık tarım 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Avrupa'da, Amerika'da endüstriyelleşiyor, ama Osmanlı'da 500 yıl önce nasıl yapılıyorsa hâlâ öyle gerçekleştiriliyor. Osmanlı ekonomisi doğrudan insan ve hayvan emeğine dayalı. Dolayısıyla çok kırılgan bir ekonomi var. Bu ekonomide hayvanlara ve insanlara bir şey olur-

1915. İstanbul'da Sirkeci istasyonu'nun önü. Cepheye sevkedilen topçu birlikleri görev yapacakları bölgeye doğru yola çıkıyor.

"Osmanlı bir endüstrisi olmadan savaşmaya çalışıyor. Bu, diğerlerine göre Osmanlı aleyhinde bir fark."

sa, insanların geçimi ve hayatta kalması zora giriyor. Tarım ekonomisinde en verimli olabilecek genç erkek nüfusu, bu ekonomiden çekip alınıyor ve askere yollanıyor. Bunları sadece üretimden çıkarmıyorsunuz, bir de tüketici haline getiriyorsunuz. Çünkü bu adamlar beslenmek, yemek zorundalar. Sonuç olarak üretim sadece bu kişilerin askere alınması sebebi ile azalmıyor, ayrıca cephelerdeki bu insanları beslemek de gerekiyor. Osmanlı ordusu başlarda 700-800 bin kişilik bir ordu. Bu çok büyük bir rakam. Osmanlı'nın mevcut ekonomisiyle bu orduyu beslemeye gücü yok. Dönemin Maliye nazırı Cavit Bey bir realist olarak en baştan İttihatçılara bunu söylüyor. Dolayısıyla bu nüfusun üretici kısmını çekip aldığınızda geriye kalanlar Osmanlı cephe gerisi dediğimiz şeyi oluşturuyorlar. Şehirleri bir kenarı bırakırsak, cephe gerisini her şeyden önce kadınlar oluşturuyor. Kadınlar, cephe gerisinin en önemli aktörleri. Ortaya çıkan birçok çalışmada da ele alındığı gibi kadınlar, Osmanlı cephe gerisinde çok önemli bir rol oynuyorlar. İkincisi, askerlik yaşından küçük çocuklar. Osmanlı çocukları çok hızlı büyüyorlar. Büyümek zorunda kalıyorlar, çocukluklarını yaşayamıyorlar, çünkü bir evin geçimi kadınlarla birlikte onların da üzerine kalıyor.

Çocuklar gıda, mühimmat ve teçhizat nakliyatında da çok önemli rol oynuyorlar değil mi?

Elbette. Bir diğer tarafta da yaşlılar var yani askerlik yaşının üstünde kalanlar... Onlar da bütün bu işlere, özellikle köylerde doğrudan dahil olmak zorunda kalıyorlar. Bir de şunu ekleyelim savaş ilerledikçe ve savaşın zayiatları arttıkça orduda çok yüksek oranda firarlar oluyor. Bunun neticesinde askerlik yaş aralığında gittikçe bir genişleme oluyor. Yani, Osmanlı giderek daha gençleri ve giderek daha yaşlıları askerlik yükümlülüğünün içine almaya başlıyor. Benim tespit edebildiğim kadarıyla bütün savaşan devletler →

1914 yılında seferberlik ilanından hemen sonra İstanbul sokaklarında farklı etnik ve dini gruplara mensup çocuklar bir arada (üstte). Aynı yıl İstanbul'da iki kadın ve bir erkek Hilal-i Ahmer (Kızılay) için yardım topluyor (karşı sayfada).

GETTY IMAGES

arasında en geniş aralıklardan bir tanesi bu. 17 yaşından 55 yaşına kadar herkes resmi olarak askerlik yükümlülükleri ile mükellef ve pratikte görüyoruz ki bazı yerlerde bu durum daha da esnetilmiş durumda.

Hatta büyük ihtimalle pratikte 15'e kadar iniyor çünkü açılan boşlukları doldurmak istiyorlar. Kimi bulabilirlerse askere alıyorlar artık... Bir kanun geçiriyorlar, nüfusunuzla zindeliğiniz arasında bir zıtlık varsa sizi askerlik şubesi askere alabiliyor. Yani diyelim ki 60 yaşındasınız, ama dinç gözüküyorsunuz, "gel bakalım" diyebiliyorlar. Bu durum çocuklar için de geçerli; "sen büyük gözüküyorsun" deyip 14 yaşında çocuğu askere alıp savaşa gönderebiliyorlar. Ancak bu kanun pratikte pek uygulanamıyor, çünkü meclisteki milletvekilleri isyan ediyorlar. Hükümet kanunu geri çekmek zorunda kalıyor ve bu kanun, hükümet tarafından geri çekilen az sayıda kanunlardan biridir. Aristidi Paşa'ydı yanılmıyorsam, çok güzel bir sözü var. "Bu, cüsse itibariyle sin tayini kanunudur", yani cüsse itibariyle yaş tayinidir diyor. Cephe gerisinin böyle bir durumu var.

Burada tarım ekonomisinin bir başka önemli faktörü hayvandır. Hayvan nüfusu, böyle bir tarım ekonomisinin devamı için çok merkezi bir rolde. Fakat Osmanlı ordusunun nakliyat için hayvanlara ihtiyacı var, çünkü uzak cephelere ulaşmanın yolu, insan ve hayvan gücünden geçiyor. Tarımda kullanılması gereken hayvanlarla, cephelere gıda, mühimmat ve teçhizat taşınıyor. Mesela, büyük deve konvoyları, büyük öküzler, mandalar, sağlıklı hayvanlar. Seferberliğin dramını arttıran en önemli uygulamalardan birisi de bahsettiğimiz bu ve bu gibi birçok hayvanın da askere alınmasıdır. Bu durum büyük bir travma yaratıyor. Bazı belgelerde görüyoruz, köylerde sadece bir-iki öküz, manda bırakılıyor. Bütün köyün işlerini bu hayvanlar yapmak zorunda kalıyor. Tabii hayvanlar çok çalıştırılmaktan dolayı ölüyor. At hiç bırakmıyorlar. At çok kıymetli ve posta arabalarının çoğu çalışmaz hale geliyor. Onların hepsi başka yollarla, hatta mümkünse yaya olarak yapılıyor ve bütün atlara nerdeyse el konulmuş oluyor. Ayrıca eşekler mesela giderek kıymetleniyor. Savaşın bitmeyeceği anlaşılınca elde kalan ne varsa hepsi yavaş askere alınmaya başlıyor...

Birinci Dünya Savaşı'ndaki diğer devletlerle Osmanlı Devleti'ni kıyasladığımızda Osmanlı'yı nereye koyabiliriz? Osmanlı bu devletlerden hangi alanlarda ayrışıyor, hangi alanlarda benzeşiyor, ya da benzeştiği bir ülke var mı?

Osmanlı Devleti, cephe gerisinin savaşa dahil olma gereğinin ortaya çıkması bakımından diğer savaşanlarla benzeşiyor. Savaşın uzun sürmesi... Bazen onu da atlıyoruz, ama Osmanlı teknik olarak savaşın sonuna kadar savaşta kalıyor. Yani iki yıl savaşıp savaştan çekilmiyor. Almanlardan 11 gün önce imzalıyor mütarekeyi. Osmanlı'nın kitapta da bahsettiğim üzere, dört alanda farklılığını tespit ediyorum ben. Bunlardan bir tanesi; Osmanlı hiçbir ana savaşanın olmadığı kadar yakın bir zamanda büyük bir savaş deneyiminden geçmiş durumda. Bununla Balkan Savaşı'nı kastediyorum. Almanların ve Fransızların bir takım kolonyal savaşları var, ama kendi toplumlarını doğrudan ilgilendiren en son savaşları 1871'de ve birbiriyle. Aşağı yukarı kırk yıl önce yani. Aradan geçen iki nesil kadar zaman, savaşın ne kadar trajik bir şey olduğunu aslında Avrupa toplumlarına unutturmuş durumda.

"Şehirleri bir kenarı bırakırsak, cephe gerisini her şeyden önce kadınlar oluşturuyor."

Fakat Osmanlı'ya bakarsanız, Osmanlı iki yıl önce zaten Balkan Savaşı için büyük bir seferberlikten geçmiş ve büyük bir hezimet yaşamış durumda. Ben bu durumun Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'da savaşın sivillere olan etkisi bakımından büyük bir farklılık yarattığını düşünüyorum çünkü. İttihatçılar, 1913 başlarından itibaren tek başlarına iktidarlar. Balkan Savaşı'na dair çok doğru gözlemler yapıyorlar ve bir daha aynı hezimeti yaşamamak için buradan dersler çıkartıp bu dersleri hemen uygulamaya geçiriyorlar. Bütün bu çıkarttıkları dersler, Osmanlı toplumuna çok daha ağır bir yük olarak dönüyor.

Nedir bu dersler?

Balkan Savaşı'ndan çıkarttıkları en önemli ders, Osmanlı Devleti'nin bu savaşta toplumun savaşabilecek nüfusunu yeteri kadar seferber edememesi. Burada bir takım karşılaştırmalar yapıyorlar, istatistikler çıkartıyorlar. Basında, "meyhaneci Yunanlar bile bizden daha çok erkeği seferber etti", "sütçü Bulgarlar bile toplumun daha büyük bir kısmını seferber etti, biz edemedik..." gibi bir dil kullanılıyor. Problemi burada görüyorlar. Balkan Savaşı'nda daha fazla sayıda erkeği seferber edememenin nedeninin de muafiyetler olduğunu düşünüyorlar. O zamana kadarki olan kanunlarda askerlik hizmetine dair çok çeşitli muafiyetler var. Bunları buduyorlar, son derece sıkı bir budama yapıyorlar. Neredeyse bu muafiyetlere son veriyorlar.

Bu muafiyetler arasında en önemlisinin hangisi olduğunu düşünüyorlar?

En önemlisi "muinsizlik". Muinsizlik, büyük bir muafiyet maddesi. Daha önceki askerlik kanunlarına göre, siz eğer bir evin temel geçim kaynağı, ekmek →

17 Ağustos 1914 tarihli Donanma Dergisi'nden haberler: "Moratoryum münasebetiyle Galata'da Wiener Bank Verein" (üstte) ve "Moratoryum münasebetiyle: Osmanlı Bankası İstanbul Şubesi önündeki izdiham'"(altta)

موراتوریوم مناسبتیله: بانق عثمانی استانبول شعبه‌سی اوکنده‌کی ازدحام

kazananı iseniz kanun sizi askerlik dışı bırakıyor. Kırılgan bir tarım ekonomisinde mantığı olan bir şey bu. Ailenin, ekmek kazananı askere gidince sefalete düşmesini engelleyecek nitelikte bir muafiyet. Fakat, zaman içinde çeşitli yollarla ortaya çıkıyor ki bu kanun yüzünden yüz binlerce insan askerliğin dışında kalabiliyor. Diğer muafiyetlerden de hiç haz etmiyorlar ve bunları buduyorlar. 1914 yılında çıkartılan yeni bir kanunla muinsizlik muafiyetini iptal ediyorlar. Bu durumun altını ne kadar kalın çizersek o kadar önemli. Birinci Dünya Savaşı'na yeni düzenlenen askerlik kanunu ile giriyor Osmanlı. Bu durumun unutulmaması gerekiyor. Savaş başlar başlamaz, toplumda büyük bir panik dalgası yayılıyor, çünkü insanlar bu muafiyetlerin kalkmış olduğunu ilk defa seferberlik ilan edildiğinde fark ediyorlar. Benim bir tezim; bu savaşın adının Osmanlı kolektif hafızasında "seferberlik" olarak kazınmış olması. Çünkü başka hiçbir savaşı seferberlik diye hatırlamıyoruz...

Seferberlik kelimesi Arapçaya bile giriyor değil mi?

Evet Arapçada, Ermenicede yani coğrafyanın bütün dillerinde var. Arapçada çok merkezi bir şekilde var ve kelimenin mobilizasyon anlamının çok ötesinde, bütün savaşın felaketini tasvir eder şekilde kullanılıyor. Aslında Osmanlı kolektif hafızasında da öyle kullanılıyor. Bugün unutmuş durumdayız, ama yaşlılar Anadolu'da uzun yıllar Birinci Dünya Savaşı'ndan "seferberlik harbi" diye bahsederlerdi.

Osmanlı seferberliğinin ilan edildiği, Ağustos başından savaşa girdiği Ekim sonuna kadar olan üç ayın, toplumda yarattığı şok yüzünden çok kritik olduğunu düşünüyorum. Balkan Harbi'nden aldıkları dersler yüzünden yeni düzenlenen askerlik kanunu çok yaygın ve çok sert bir şekilde uygulanıyor. Mesela, yedi gün içinde askerlik şubesine başvurmayanlar idam edilecek. Kimse ne olduğunu anlamıyor ve büyük bir karmaşa ortaya çıkıyor. Kanun o kadar yeni ki, askerlik şubeleri bile habersiz.

Biraz uzatarak söyledim ama birinci farklılık bu; Osmanlı Devleti'nin çok yakın dönemde Balkan Savaşı'nda büyük bir savaş trajedisi yaşamış olması ve devletin en gelişmiş vilayetlerinin çok kısa süre içinde kaybedilmiş olması. Bu hem toplumun ciddi bir kesiminin, hem de yönetici elitlerin apokaliptik bir ruh haline girmesi sonucunu getiriyor beraberinde. "Bir tane daha böyle savaşı kaybedersek, buradan kurtuluş olmaz" diye düşünüyorlar. Şöyle bir şey var ki; o savaşın dünya savaşı olacağını değil, Yunanistan

Bandırma'da ordu ihtiyacı için ekmek üreten ekmekçi takımı. Ekmekçi takımları ekmekle birlikte peksimet de çıkartarak askerin ihtiyacını karşılıyordu. ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, D YAYINLARI, 2015

ile olacağını bekliyorlar. Talat Paşa mesela, Yunanistan'la savaş yapacaklarından ve bunun kısa zamanda olacağından çok emin. Hatta benim iddiam şu ki, 1914 Rum Tehciri böyle bir beklentinin sonucunda gerçekleşiyor.

Osmanlı'yı savaşan devletlerden ayıran diğer farklılıklar nelerdi?

Büyük ölçüde Osmanlı'nın altyapısal yetersizliği. Bunun altını çizmeyi gerekli gördüm, çünkü Osmanlı, diğer savaşanlardan farklı olarak imparatorluğun nüfus merkezlerinden uzak cephelerde savaşıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu uzak noktaları besleyecek, sürekli takviye gönderecek altyapısı yok. Özellikle demiryolları bu konuda yetersiz kalıyor. Şunu unutuyoruz aslında, imparatorluğun önemli merkezleri arasında esas ulaşım mekanizması denizyoludur. Savaş sırasında denizyolunu kullanamama durumu ortaya çıkıyor Akdeniz ve Ege'deki Fransız ve İngiliz ablukası yüzünden. Özellikle imparatorluğun Arap vilayetleri ile olan bağlantısı tamamıyla kesilmiş oluyor. Doğu cephesi için de benzer bir şey söz konusu Rus ablukası nedeniyle. Örneğin Trabzon'a deniz üzerinden gitmek çok zorlaşıyor. Fransız ve İngilizlerin Akdeniz'i abluka altında tuttuğu gibi Ruslar da Karadeniz'i abluka altında tutuyorlar. Bu o bölgedeki Osmanlı hezimetinin yaşanmasında çok önemli olan bir faktör. Ayrıca Ruslar Zonguldak ve Ereğli'yi sürekli bombalıyorlar İstanbul'a kömür sevkıyatı yapılmaması için.

Çünkü buradaki kömür yatakları İstanbul'un yaşaması için çok önemli. Bu altyapısal eksiklik çok önemli sonuçlara yol açıyor. Bir defa imparatorluğun başka yerlerinden nüfus merkezlerini ve özellikle başkenti besleyecek malzemeleri yeterli miktarda getirememeye başlıyorsunuz. Kömür ve buğday olarak tespit ettiğim iki ana tüketim maddesinin önemli bölümünü normalde Osmanlı dışarıdan temin ediyordu. Demiryollarının hizmete girmesinden sonra Anadolu'dan İstanbul'a buğday gelmeye başlıyor, ama bu buğdayı öğütmek için değirmenlere ihtiyaç var. Bu değirmenleri çalıştırmak için de kömür gerekiyor. Tüm bu →

masraflar sebebiyle İstanbul'a öğütülmüş buğday un halinde normalde Anadolu yerine Marsilya'dan, Amerika'dan geliyor. Buralardan un getirmek Anadolu'dan buğday getirip öğütmekten daha kolay ve daha az maliyetli. Savaş sırasında tüm bu yollar kesiliyor ve Osmanlı savaşı kendi kaynaklarıyla sürdürmek zorunda kalıyor. Bu Osmanlı'nın daha önceki deneyimlerine göre büyük bir kırılma demektir. Çünkü Osmanlı, hiçbir zaman kendi yağıyla kavrulan bir imparatorluk değildi.

"Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak noktaları besleyecek, sürekli takviye gönderecek altyapısı yok."

Üçüncü büyük farklılık da bununla ilgili; Osmanlı savaşı kendi kaynaklarıyla sürdürmek zorunda kalıyor ve bir yerleri Almanya gibi işgal edemediği yeni kaynaklara ulaşamıyor. Örneğin, Almanlar Polonya'yı işgal ettiğinde cephelerini beslemek için oralardan büyük tarımsal kaynak çektiler. Osmanlı'nın böyle bir imkânı da yoktu. Osmanlı her dönem gelen kaynaklar bakımından dışarıya bağımlı bir devletti. Savaş sırasında İngilizler ve Fransızlar bütün dünya denizlerini kontrol altında tuttukları için Osmanlı'nın da içinde yer aldığı İttifak devletlerinin bu kaynaklardan yararlanmasının önüne geçiyorlar. Bunun üstüne Osmanlı, periferisini de savaş ilerledikçe giderek kaybetti. Bu Osmanlı'nın bir yerlerde işgal rejimleri kuramayan ülke olmasının yanı sıra, küçülen bir ülke olduğu anlamına geliyor.

Savaş içinde tarım ekonomisi nasıl bir seyir izliyor? Tarım ekonomisinin geldiği noktayı istatistik olarak biliyor muyuz?

İstatistikler çok güvenilir değil, ama çok ciddi bir düşüş oluyor. Bir defa şöyle bir şanssızlığı var Osmanlı'nın; aslında 1914 yılı ürün açısından hiç olmadığı kadar iyi bir yıl. Balkan Harbi'nin ertesi yılında durumun böyle olmasından ötürü herkes seviniyor, fakat hasat döneminde seferberlik ilan ediliyor. İşte seferberlik travmasını arttıran sebeplerden biri de bu. İnsanlar o senenin ürününü hasat etmeye çalışırken 10 gün içinde askere alınmak zorunda kalıyorlar. Bunu daha sonra askere alınanlara izin vererek telafi etmeye çalışıyorlar, ama ürünün birçoğu telef oluyor. Daha sonraki yıllarda savaş devam ettikçe tarım üretimi giderek azalıyor. Bunun üretici nüfusunun azalmasıyla etkisi var ve 1917 - 1918 yıllarında Osmanlı'da tarım ekonomisinin çökme noktasına geldiğini görüyoruz. Cephe gerisinde o kadar az sayıda üretici erkek kalmış durumda ve insanlar ne üretirlerse üretsinler, ürettiklerinin büyük çoğunluğunun ellerinden alınacağını biliyorlar. Osmanlı hükümeti, orduyu beslemek için şiddetli kanunlar çıkarıyor, bu da üreticide büyük bir motivasyon eksikliğine sebep oluyor. Burada amaç, azalan nüfusa rağmen büyük bir orduyu beslemek. Ancak nasıl yapabileceksiniz bunu? Giderek artan oranlar-

Eylül 1916'da Tekirdağ'dan vapurlara yükleme yapılışı.

ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, BAHTİYAR İSTEKLİ,D YAYINEVİ, 2015

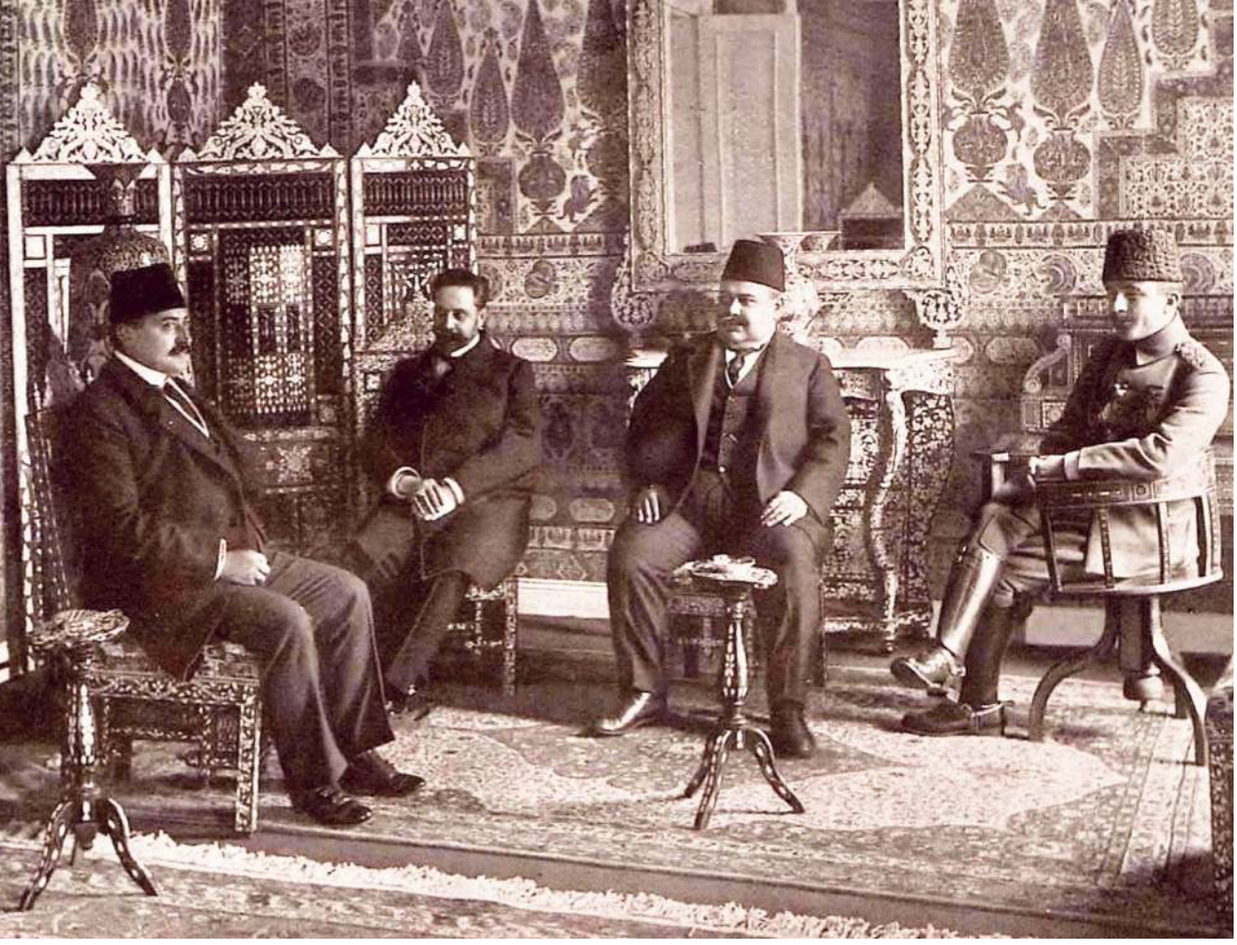
Konya'dan cepheye develerle yağ nakliyatı yapan Milas- Konya katarının birinci kolu sevkıyat sırasında (üstte).

ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, BAHTİYAR İSTEKLİ,D YAYINEVİ, 2015

da köylünün ürettiği ürünü elinden almak yoluyla. Ya ürüne sabit fiyatlar vererek, ya da kâğıt parayla... Kâğıt para, travmanın büyük bir parçası durumunda. Osmanlı toplumunda ilk defa bu yaygınlıkta kâğıt para kullanılmaya başlıyor. Daha önceden de kullanılıyor ama bu dönemde çok daha fazla yaygınlaşıyor. Bu da travmaya katkıda bulunuyor: İnsanların dilekçelerinde görüyoruz. Bir tanesini hatırlıyorum Karadeniz'den yazıyor bir kadın, " elimizde kâğıt, açlıktan ölüyoruz burada" diyor. Elimizde kâğıt dediği kâğıt para. Fakat enflasyonist baskı o kadar büyük ki, mevcut olan ürünler üzerinde o para hiçbir şeye yetmiyor. Bu durumların hepsinin tarım ekonomisinin yavaş yavaş çökmesiyle ilgisi var. 1918'e geldiğimizde Osmanlı yönetici elitleri de bu durumu bence kabullenmiş durumdalar.

Bu açıdan Osmanlı seferberliğinde rasyonaliteden söz etmek mümkün mü?

Çok önemli bir soru bu hatta üzerine daha fazla düşünmek lazım. Bir rasyonalitesi var, ama başta da söylediğim gibi Osmanlı, bu savaşa daha önceden yaşadığı büyük bir trajedi etkisi altında giriyor. Savaşın da bu kadar uzun süreceğini beklemiyorlar. Durum böyle olunca İttihatçılar çok şiddetli bir şekilde müdahale etmek ve hazırlık yapmak gereği hissediyorlar. Fakat bu durum bir yandan dediğimiz kaynakları azaltıyor, bir yandan da insanlar üzerinde büyük bir korku yaratıyor. Pazar için üretmeye devam edersek ürünümüz elimizden alınacak diye düşünmeye başlıyorlar. Mevcut kapitalist ilişkilerin de mantığı ortadan kalkıyor böylece. Giderek daha izole hale gelmiş, küçük cemaatler halinde yaşıyorlar. Zaten birçoğu böyle Osmanlı köylerinin, ama aslında 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren market ve pazar için üretmeye de başlamışlardı. Savaş bunu öldürüyor, ortadan kaldırıyor. Çünkü biliyorsunuz ki siz pazara ürün getirirseniz asker bunu elinizden alacak. Rasyonalite dediğiniz şeyde şurada bir sorun yaşanıyor; her zaman askerler ve siviller arasında bir gerilim var. Bu Enver Paşa'da sembolize oluyor. Enver ve kendisi gibi düşünen askerler ordunun önceliği konusunda çok tavizsizler. Yani önce ordu beslenmeli, sonra sivillere ne olursa olsun. Fakat İttihatçıların sivil kanadı bunun yaratacağı problemin farkında. Özellikle Cavit Bey gibiler bu durumun yaratacağı problemleri ve büyük kaygının farkındalar. →

Birinci Dünya Savaşı öncesinde iktidardaki İttihat ve Terakki'nin liderleri Harbiye nazırı Enver Paşa (en sağda), Dahiliye nazırı Talat Paşa (en solda), Meclis-i Mebusan reisi Halil Menteşe (sağdan ikinci) ve İttihat Terakki üyesi silah imalatçısı Bulgar asıllı Resneli Naum Tüfekçiyef (soldan ikinci) bir arada.

Bunun dışında bir de köylülerin ürettiği ürünlere ortak olan başka bir kesim var: Firariler. 1918 itibariyle savaşan asker sayısının 100 bin civarında, firari sayısının da 500 bine yaklaştığı yolunda tahminler var. Firariler cephe gerisinde ne yapıyorlar?

Cephe gerisinin karmaşıklığını bir derece daha arttıran şeylerden biri de firar sayısının giderek artması. Savaş sonu, 300 bin, 500 bin gibi firari sayısı var. Firar eden kişiler, dağlarda, Osmanlı taşrasında, yakalanmayacak yerlerde dolaşmaya başlıyorlar ve kendi çetelerini kuruyorlar. Nereden bulacaklar yiyecekleri? Ya köylerin dışındaki tarlalara dayanıyorlar, ya üretilen ürünü alıyorlar. Böyle büyük bir tehdit unsuru oluşturuyorlar Osmanlı sivil nüfusunun üzerinde... Üretimin düşmesinde benim tespit ettiğim sebeplerden biri de bu; insanlar artık tarlalarını ekmekten çekinir hale geliyorlar. Özellikle 1918 itibariyle büyük bir güvenlik sorunu var çünkü; ortada eşkıyalık yapan çok sayıda firari var. Düşünsenize, bu firari çeteler öyle bir büyüklüğe ve kendine güvene ulaşıyor ki, Bandırma trenine saldırıyorlar.

"1917 - 1918 yıllarında Osmanlı'da tarım ekonomisinin çökme noktasına geldiğini görüyoruz"

Cephe gerisinde bu huzursuzluğun, güvensizliğin ve emniyetsizliğin artıyor olması konuştuklarımızı etkileyen büyük bir problem olarak geri geliyor. Yine yük Osmanlı sivillerinin üzerinde tabii. Osmanlı ordusundan dahiliye gelen yazışmalarda bunları görüyoruz; kadınların çoğu, asker ailelerine yapılan saldırıları ordudan firarı teşvik eden sebepler olarak görüyorlar ve bunların önüne geçilmesini istiyorlar. O kadar çok asker ailelerine yapılan saldırı oluyor ki, 1915 gibi erken tarihlerden itibaren bile şöyle bir tezat ortaya çıkıyor; ordudaki asker cephelerde mi savaşsın, evdeki ailesini mi savunsun? Devlet burada görevini yapamıyor sonuçta... General Ali Fuat Erden'in hatıralarında bir idam mangası örneği var. Firar edenler idam ediliyor, ertesi gün idam mangası da firar ediyor. Çığ gibi büyüyen bir problem. Kaçınca ve yakalanmayacağını görünce başka insanlar da kaçıyor. Özellikle 1917 - 1918'e geldiğimiz zaman cephe hayatı dayanılmaz hale geliyor. Enver Paşa ile çok yakın çalışan Bronsart von Schellendorf Paşa'nın 1917'de dediği şuydu sanırım: "Biz bu memlekette vidaları sıkabildiğimiz kadar sıktık. Bundan daha fazla sıkmanın imkânı yok." Asker alma durumundan bahsediyor. Artık askere alacak kimse kalmadı demeye çalışıyor. Cephe gerisi dediğim gibi böyle kaotik bir yer aslında... →

“Dilekçeler ve folklor en önemli cephe gerisi kaynakları”

İnsanların savaş sırasındaki duygularını saptarken ne tür kaynaklar kullandığınızdan da söz edebilir misiniz?

Sosyal tarih yazmak isteyenlerin karşılaştığı yaygın bir problem var; bu toplumun okuma yazma oranı düşük. 1927 nüfus sayımında okur-yazar oranı yüzde 13 kadar... Taşraya gittiğiniz zaman bu oran daha da düşüyor, kadınların arasında ise çok daha düşük... Fakat okuma yazma bilmeme, toplumun savaş hakkında duyguları olmadığı anlamına gelmez. Ancak bu duyguları okumanın alternatif yollarını da bulmak gerekir. Dilekçeler bunun bir yolu mesela. Dilekçelerde, sıradan Osmanlı kadınlarının devlet ile kurdukları talepkâr bir ilişki var. Burada kendi durumlarına ve yaşadıklarına dair detaylı bilgiler veriyorlar. Fakat hissiyat değil bu. Yani onların hissiyatlarını, duygularını buradan takip etmek mümkün değil, çünkü bu dilekçeleri bir bağlam içinde yazıyorlar ve o bağlam, bir otorite ile olan yazışma. Ya bir yerel valiye yazıyorlar, ya Dahiliye nazırına yazıyor. Bu hiyerarşinin farkındalar tabii ki... Zaten bu malzemeleri ilginç kılan şey, buna rağmen bu kadar talepkâr olmaları.

Savaş yıllarında İstanbul’da arzuhalciye dilekçe veya mektup yazdıran kadınlar (altta).

Benim bu çalışmada karşıma çıkan önemli kaynak gruplarından bir tanesi folklorik malzemeler oldu. Folklorik malzemeler, çoğu zaman tesadüfi şekilde toplanmış, çok bölük pörçük ve dağınık bir malzeme grubu. Değişik kaynaklardan geliyor. Ya dilbilimcilerin çalışmalarından, ya amatör folklorcuların yaptıkları derlemelerden geliyor... Aslında bu malzemelerin büyük çoğunluğu da zaman içinde kaybolmuş durumda, ama yine de elimizde olan malzeme bize Osmanlı cephe gerisi hissiyatına dair bir fikir veriyor. Örneğin, bir kadının da ağıtında dediği gibi; “davul zurna çalınıyor / 15’liler gelsin diye / 15’liden asker mi olur / topluyorlar ölsün diye.” Bu bize cephe gerisinin belki hiçbir noktada savaş hakkında bir heyecan ve hamasi duygular yaşamadığını gösteriyor. Yani bu malzemenin hiçbir noktasında hamaset yok. Bu duygu Türkiye taşrasının yapısal olarak dönüşmeye başladığı, moderniteye entegre olmaya başladığı dönem olan 1950’liler başlayıncaya kadar devam ediyor. Ama o zamana kadar bunların gayet canlı olduğu anlaşılıyor. Aslında Türkiye dışındaki Osmanlı coğrafyasında, Birinci Dünya Savaşı hafızası uzun süre canlı kalıyor. Ancak Türkiye’de erken cumhuriyetle birlikte Birinci Dünya Savaşı hafızası unutma sürecine giriyor. Benim tespit edebildiğim kadarıyla 1930’ların ortasına kadar, 30’ların ortasında da ancak Çanakkale vasıtasıyla hatırlanıyor.

Bu tabloya bir de mülteciler ekleniyor. Yani işgale uğrayan topraklarda yaşayan halkın batıya göç etmesi. Onların yükü de cephe gerisindeki çocukların, yaşlıların, kadınların üzerinde biniyor değil mi? Bu da az konuştuğumuz bir şey. Rus işgalinden kaçan Müslüman mültecilerden söz ediyoruz. Karadeniz’de de, Rus işgalinden kaçan yüzbinlerce insan da oluyor ve savaş sırasında yüz binlerce insan Rus işgali bölgelerinden batıya doğru kaçıyor. Batı Karadeniz şehirlerinde nüfusun hiç olmadığı kadar arttığını görüyorsunuz. Tam istatistikler yok elimizde, ama bütün

“Firar edenler, dağlarda, Osmanlı taşrasında, yakalanmayacak yerlerde dolaşmaya başlıyorlar ve kendi çetelerini kuruyorlar.”

Bu tabloya bir de mülteciler ekleniyor. Yani işgale uğrayan topraklarda yaşayan halkın batıya göç etmesi. Onların yükü de cephe gerisindeki çocukların, yaşlıların, kadınların üzerinde biniyor değil mi?

Bu da az konuştuğumuz bir şey. Rus işgalinden kaçan Müslüman mültecilerden söz ediyoruz. Karadeniz’de de, Rus işgalinden kaçan yüzbinlerce insan da oluyor ve savaş sırasında yüz binlerce insan Rus işgali bölgelerinden batıya doğru kaçıyor. Batı Karadeniz şehirlerinde nüfusun hiç olmadığı kadar arttığını görüyorsunuz. Tam istatistikler yok elimizde, ama bütün anekdotlar buna işaret ediyor. Şehirlerin, gelen mülteci akınlarını kaldıramadığı anlaşılıyor. Oralarda da mevcut altyapı çöküyor. Salgın hastalıkları ve beslenme gerekliliklerini işin içine katarsanız inanılmaz büyük problemler ortaya çıkıyor. Bir tanesi daha var, o da bir milyondan az olmamak kaydıyla Rus işgallerinden batıya doğru kaçan Kürt mülteciler.

Osmanlı yönetiminin Kürtlere ilişkin nüfus mühendisliği projeleri var mı savaş sırasında? Bu projelerin arkasında kim var?

Bu işin arka planında Doktor Nazım var. Okuduklarım, onun bu işin en önemli beyinlerinden biri olduğunu işaret ediyor. Tabii, Talat Paşa izin vermezse hiçbir şey olmaz. Savaşı büyük bir fırsat olarak görüyor. Problemsiz bir toplum tahayyülleri var. İttihatçıların kafasındaki asıl problem Rumlar. Çünkü bir Yunanistan devleti var ve bu devletin Osmanlı Rumları üzerindeki etkisi çok büyük. İttihatçılar Rumları kaybedilmiş bir zümre olarak görüyorlar. “Bunlar Yunanlaşmış artık” diyorlar ve II. Abdülhamit’i suçluyorlar bu konuda. Bu nüfusu kazanmak için Osmanlı’nın gerekli şeyleri yapmadığını, Yunanistan’ın da Osmanlı’nın Rum tebaasını Yunanlaştırdığını düşünüyorlar. Bunlar İttihatçıların kafalarında kurguladıkları şeyler, yani gerçeğe ne kadar yansımıştır, tartışılır. Rumların Osmanlı’dan Ermenilere göre uzaklaştıkları çok açık ama...

Osmanlı hükümetinin Tehcir Kanunu’nu çıkarmasından sonra Mayıs 1915 tarihinden itibaren zorunlu olarak göç ettirilen Ermenilerden bir grup kadın ve çocuk.

GETTY IMAGES

Bunda Osmanlı’daki ilk aydınlanmanın Rum Aydınlanması olmasının da etkisi var mı?

Yunanistan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkınca çok başka bir etki oluşuyor. Sizin bir Osmanlı Rum’u olarak Osmanlı ülkesinde yaşadığınız bütün sıkıntılara arkanızı dönüp bakabileceğiniz bir yer var olmuş oluyor Yunanistan’da. O da bağımsız bir devlet ve bu devlet oldukça da aktif. Ermenilerde böyle bir şey yok, Ermenilerin dönüp bakabileceği bir devlet yok. Yunan kimliğinin Avrupa’dan büyük destek ve takdir gördüğünün de farkındalar. İttihatçılar Rumları bu nedenle kaybedilmiş bir unsur olarak görüyorlar ve mesela 1914 Rum Tehciri’nde bir pişmanlık yaşamıyorlar. Osmanlı yöneticileri, Ermenilerin epeyce geç tarihlere kadar kazanılabilir olduğuna inanıyor. Ermenilerin devrimci örgütlerini kendilerine çok benzediğini görüyorlar ve bundan biraz da olsa ürküyorlar. Ne zamana kadar? Ben, Şubat 1914 Ermeni Reform Projesi’ni kırılma noktası olarak görüyorum. İttihatçılar, buradan sonra artık bu işin geri dönülemeyeceğinden emin bence. Yani bu kadar çok Avrupa devleti, özellikle Rusya, Almanya bu işin içindeyken ve Ermenilere destek olmuşken, aynı zamanda bu ülkelerin Anadolu’da bir Makedonya yaratma söylemleri varken bundan korkuyorlar. Savaşı tüm bu problemleri ortadan kaldırmak için bir fırsat olarak görüyorlar. Aslında bütün savaşanlar, bu tip nüfus mühendisliği faaliyetlerine giriyorlar, Rusya’da mesela çok yaygın, ama hiçbiri Osmanlı’nın Ermenilere yönelik politikaları gibi topyekûn, kesin ve bir soykırım seviyesine

HARP MECMUASI'NDAN

Doğu Cephesi'nde Osmanlı subayları ve aşiret alaylarına bağlı Kürt birlikleri, Dersim. Pertev Paşa, Erkanı harp reisi Kemal Bey ve aşiret alayı kumandanı Mustafa Bey (üstte).

varacak duruma ulaşmıyor. İttihatçılar ayrıca Kürt nüfusu da potansiyel bir problem olarak görüyorlar. Kürtlerin kendi spesifik sosyal yapılarından dolayı, Kürtleri feodal bir toplum olarak görüyorlar ve Kürtlerin kendi şeyhlerine, kendi aşiretlerine aidiyet duyduğunu, bunun da kendi kafalarındaki millet projesiyle uyuşmayacağını düşünüyorlar. Asıl yapmak istedikleri şey, Kürtleri Türk nüfusun içine yerleştirmek ve zaman içinde Türkleşmelerini sağlamak. Belki de daha önemlisi Kürtleri kendi liderlerinden ayırmak, yani şeyhlerden, aşiret liderlerinden ayırmak... Bunu yapmak için çok uğraşıyorlar, ama olmuyor. Çünkü yok etmek kadar kolay bir şey değil bu. Ermeniler gibi onları uzak bir yere sürmek ve problem oluşturmalarını engellemek için onları ortadan kaldırmak kadar kolay bir şey değil...

Yani hiçbir savaşan ülkede görülmediği kadar ileriye yönelik nüfus projeleri var Osmanlı'nın. Bu farklılıklara yerli burjuva sınıfı yaratmak hamlesini de ekleyebiliriz.

İaşe Kanunu ile cephe gerisinde üretici kısmın ürününü elinden alan bir devlet görüyoruz Osmanlı'ya bakınca. Peki bu ellerinden ürünleri alınan insanlar nasıl bir duygu besliyorlar devlete karşı? Tepkileri ne? Biz bu duyguları nasıl ölçebiliyoruz?

Osmanlı, savaş şartları altında ceberrutlaşan bir devlet. Devletin altyapısal mekanizması kuvvetleniyor. Osmanlı, kuvvetlendirmeye çalışıyor. Sosyolog Charles Tilly'nin, "savaşlarla devletin inşası paralel olur" yolunda bir saptaması var. Osmanlı savaşlarında da böyle oluyor ve devletin vatandaşlarıyla olan ilişkisinin niteliği de değişiyor. Fakat tabii Osmanlı sivilleri bu durumun pasif algılayıcıları değiller. İnsanlar başlarına gelen bu felaketleri derinleştirecek politikalara tepki gösteriyorlar. En gözümüzün önünde olan tepki firar. Firar, hem askerin cephedeki şartlara gösterdiği bir reaksiyon hem de kendine zımnen verilmiş bir sözün tutulmamasına verilen reaksiyondur. Onlara verilen söz ne? "Sen askerde rahat ol, ailene biz bakacağız." Oysa çok kısa süre sonra ortaya çıkıyor ki, devlet bunu yerine getiremiyor ve getirme niyetinde de değil. Firar buna da duyulan bir tepki; "devlet aileme bakmıyorsa, aileme saldırılıyorsa gitmem lazım o zaman" diye düşünüyorlar. Bu çok doğal bir insani tepki.Osmanlı coğrafyasında hiç kimse Osmanlı'yı bir nostalji ile hatırlamıyor. Neden? Çünkü devlet, birçok Osmanlı vatandaşının gözünde, sadece Osmanlı Arapları, Kürtleri, Ermenileri, Rumları değil, Osmanlı Türkleri de dahil buna, yapması gerekenleri yapmayan, ama iş şiddet uygulamaya gelince bundan da hiç çekinmeyen, elindeki buğdayı →

Beşinci Ordu iaşe mıntıkalarının Marmara kapısı olan Bandırma Teçhizat Ambarı'na yük taşınıyor.

ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, BAHTİYAR İSTEKLİ, D YAYINEVİ, 2015

alan, kocasını-çocuğunu uzak cephelere gönderen ve ona orada bakmayan, kendisini firarilerden korumayan, savaş zenginlerinin ortaya çıkmasını engellemeyen işe yaramaz bir mekanizma olarak görüyor. Anti-devletçi bir duygu ortaya çıkıyor sonuçta. Savaş sonunda bu duygu bence yeteri kadar açık.

Osmanlı kadınları da devletin politikalarına değişik şekillerde reaksiyon gösteriyorlar. Örneğin ürünlerini, hayvanlarını, çocuklarını saklıyorlar. 1917'de İs-

"Enflasyon baskısı o kadar büyük ki, mevcut olan ürünler üzerinde para hiçbir şeye yetmiyor."

tanbul'da bir ABD büyükelçisi var. Elçinin İstanbul'a gelince dikkatini çeken şey; ergen diyebileceğimiz çocukların 3-4 yaş çocuk kıyafetleriyle etrafta dolaşması oluyor. Aileler, daha önce konuştuğumuz askerlik kanunlarından çocuklarını korumak için onlara küçük yaş kıyafetleri giydiriyorlar. Diğer taraftan kadınların sürekli talepkâr ve kararlı bir ton ile yazdıkları dilekçeler var. Herhalde ilk defa asker ailesi dediğimiz tanım bu savaşta ortaya çıkıyor. Bu kadınlar kendilerini hiç çekinmeden asker ailesi diye tanımlayıp dilekçelerini böyle imzalıyorlar. Genelde şunları yazıyorlar: "Bizim çocuklarımız, kocalarımız şu cephelerde savaşıp, kanlarını döküyorlar, biz burada cephe gerisinde aç kalıyoruz." Kısacası, "siz bize bakmıyorsunuz" diyorlar. Kendi çektiklerine ve aileden birilerinin çektiklerine gönderme yaparak, doğrudan talepkâr bir dille hitap etmeye başlıyorlar. Bu dilekçelerde doğrudan kadınlara dair duygular var. Bazılarında spesifik şeyler de var, örneğin "biz Ordu'nun şu köyündeyiz, toplam 35 kadınız, ama çocuklara bakmak için 15 kişi geride kaldı. Biz 20 kişi geldik kaza merkezine" diyorlar. Telgrafhaneye geliyorlar dilekçe yazabilmek için. Bunların hepsi önemli ve dikkate alınması gereken sosyal hadiseler.

Madem Osmanlı toplumunda savaş karşıtı bir duygu ortaya çıkıyor, bu duygu niçin isyan ya da devrime yol açmıyor?

Evet, savaş sonu ve özellikle de 1919 senesi, bu açıdan çok karmaşık bir yıl. Macaristan, Almanya, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinde büyük ayaklanmalar var. Mesela Paris'teki Barış Konferansı büyük işçi gösterileri nedeniyle bir süre tatil ediliyor. Yani bütün bu olanlardan sonra her yerde sokak çok rahatsız. Bir Osmanlı farklılığı da şuradan geliyor; Avrupa ülkelerinde görü-

yoruz ki bu devrimlerin çoğu şehirli ayaklanmalar ve bunların çoğunda işçi sınıfı önemli rol oynuyor. Tabii ki işçi sınıfına başka kesimler de katılıyor, ama yine de tüm bunların gerçekleştiği bağlam şehirler.

Benim tezim Osmanlı'da bu tip bir kalkışma görmememizin en temel nedeni, Osmanlı toplumunun büyük bir çoğunluğunun savaş sonrasında köylerinde yaşamaya devam etmesi. Askerler görevleri moralsiz biçimde köylerine gidiyorlar. Köyler birbirlerinden izole yerler ve 1950'lilere kadar böyle olmaya da devam edecek. Bu ayrıksı birimlerde yaşamak nedeniyle isyanlar ortaya çıkmıyor. İsyan ve devrim potansiyeli esas itibariyle şehirlerde. Bu potansiyel bence Ekim 1918 ve Mayıs 1919 arasında Osmanlı şehirlerinde gayet canlı. Almanya, Macaristan şehirleri gibi olmasa da Osmanlı şehirlerinde de ayaklanmalar olabilirdi. Ki zaten oluyor da. Bakarsanız, mütareke döneminde bir sürü grev olduğunu görebilirsiniz, ama 1919 Mayıs'ında yaşanan Yunan işgali, taşrada ve şehirlerde bütün hissiyatı değiştiriyor...

1910-1918 yılları arasında Donanma-yı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin yayın organı olarak yayımlanan *Donanma* mecmuası, halkın donanma ve orduya desteğini artırmak amacıyla yayın yapmıştı.

Fransız işgalini de ekleyebiliriz buna. Yani Fransızların Güney ve Güneydoğu Anadolu illerine Ermenilerle beraber gelmelerini...

Evet, hatta bence bu daha önemli. Fransızların güneyden Adana- Çukurova bölgesine Ermeni lejyonu ile birlikte gelmeleri ve burada birtakım savaş dönemine dair politikaların intikamını alma çalışmalarına girişmeleri, Osmanlı Müslümanlarında büyük bir farkındalık yaratıyor. O da; eğer biz yaşadığımız bütün felaketlere rağmen direnmezsek, başımıza daha beter şeyler gelebilir düşüncesidir. Bir de zaten taşradaki hareketleri örgütleyenler, savaşın kaybedenleri de değil pek. Bunların arasında harp zenginleri de var, yerel İttihatçı elitler de var. Sıradan Osmanlı nüfusunda bu yabancılaşma uzun süre devam ediyor, hatta bizim resmi tarihçiliğimiz savaş sonrasında çıkan bütün isyanları, "gerici" isyanlar olarak bir torbaya doldurur. Ben bunlarda otorite, devlet ve kesinlikle İttihatçı karşıtı bir hissiyat olduğunu görüyorum. Düzce'deki isyanda, Büyük Millet Meclisi'nin gönderdiği nasihat heyetine köylüler, "savaş istemiyoruz" diye taşlarla, sopalarla saldırıyorlar. Eminim ki bunun gibi başka örnekler de var.

Propaganda cephe gerisinin parçalarından biri mi?

Cephe gerisi propagandanın önemli bir hedefi. Hem sırası gelecek askerleri teşvik etmek için, hem de cephe gerisinde kalanların savaş politikasını desteklemeleri amacıyla ortaya çıkıyor. Bu da tabii propagandanın bir parçası... Mehmetçik figürü Birinci Dünya Savaşı'nda, ilk defa bu kadar yoğunlukta doğrudan karşımıza çıkıyor. Örneğin Müstecip Onbaşı'nın ismini bir denizaltıya vermek, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce hiçbir Osmanlı savaşında görülmüyor. Sıradan Osmanlı askerine en yüksek derecede harp madalyası vermek gibi icraatlar var. Ayrıca sadece bu da değil, bunların çok yaygın bir şekilde basında yer alması... Bunun tabii asıl anlamı, savaşın topyekûnlaştırıcı mantığıyla alakalı.

Bu propaganda toplumda bir karşılık buluyor mu peki?

Yani bunu ölçmek zor, ama bir noktaya kadar Osmanlı cephe gerisi, hükümetlerin politikalarıyla uyumludur diyebiliriz. Artık savaşın yükü taşınamaz hale gelince kimse propaganda falan dinlemiyor. Şöyle bir şey düşünüyorum; Osmanlı'nın cihat ilanı, yani savaşı dini bir retorik ile sunmasının bir diğer hedefi de Osmanlı cephe gerisi ve sıradan askeridir. Bu da Balkan Savaşı'ndan aldıkları bir ders, çünkü Osmanlı, Balkan Savaşı'na girerken dini retoriği çok kullanmıyor. Ama savaş sırasında bir bakıyorlar ki, Bulgarların cephesine papazlar falan geliyor. Böylece dini retoriğin savaş alanında ne derece güçlü olduğunu görüyorlar. Bundan çıkarttıkları ders; Osmanlı askerini en verimli ve en hızlı şekilde motive edebilecek duygunun din olduğudur. Osmanlı cihat ilanının en azından bir hedefi de Müslüman Osmanlı vatandaşlarıdır. Bunları savaşmaya ikna etmenin, Osmanlı savaş politikasını desteklemelerini sağlamanın bir yolu savaşı dini retorikle sunmak. Dediğim gibi, savaşın artan yükü ile bunun da etkisi azalacak ve din de çok fazla dinlenmeyecek ●

Seferberlik başlarken

Almanya'dan 2 milyon altın

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na girişini hızlandıran önemli etkenlerden biri de devletin hazinesinin boş olması ve hükümetin maaşları bile ödeyemeyecek durumda bulunmasıydı. Tarihçi Feroz Ahmad "*Jöntürkler: Osmanlı İmparatorluğu'nu Kurtarma Mücadelesi 1914-1918*" adlı çalışmasında seferberlik ilan edildiğinde Osmanlı'nın mali durumunun zorluğu ve Almanya'dan borç talebi hakkında şu bilgileri veriyor: "Seferberliğin maliyeti, esas olarak halkın mallarına el koyarak karşılanmıştı. Eylül ayının başlarında ordunun nakit ihtiyacı o seviyeye ulaşmıştı ki, Enver Paşa Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne ve Banque Perrier'ye borç ödemelerinin durdurulmasını önermişti. Bu mesele 5 Eylül'de kabinede tartışılmış, Cavit Bey, Talat Bey ve Enver Paşa arasında son derece sert tartışmalar yaşanmıştı. Cavit Bey, borç ödemelerinin durdurulması kararı vermek yerine istifayı tercih edeceğini söyledi. "Bence her şeyden mukaddes devletin borcudur... Sizce herçibad- abad [ne olursa olsun] sekiz yüz bin kişilik bir ordu toplamak nasıl bir prensipse, bence de bu öyle bir prensiptir; devletin şeref ve namusu her şeyin fevkindedir [üstündedir]..." Cavit Bey'in görüşü kabinede ağırlık kazandı ve mesele bu şekilde kapandı. Cavit, sözleşmelerin anlamı konusunda gerçekten burjuva anlayışına sahip, ender rastlanan İttihatçılardandı ve zihniyetini kendi sözlerinden daha iyi anlatmak mümkün değildir. Bayur'a göre, Cavit Bey, tarafsızlık yanlılarının elini güçlendirmenin ve Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın kucağına düşmekten kurtarmanın bir yolu olarak, seferberliği Düyun-ı Umumiye fonlarından finanse etmeyi düşünmeliydi. Yabancı tahvil sahiplerinin önünde bu tezi savunabilirdi, bunun için İngiltere ve Fransa'dan destek almalıydı. Ne var ki Cavit Bey'in bu seçeneği düşünmediği ve Almanya'dan para gelmesi ihtimalini göz ardı ettiği anlaşılıyor.

Para olmadan seferberliğin durdurulacağına, böylece savaş tehlikesinin bertaraf edileceğine inanmış görünüyor. Belki İtilaf Devletleri de benzer hesapların içindeydi; çünkü kendilerine yakınlık duyan Cavit Bey gibi İttihatçılarla görüşmelerinden anlaşıldığı kadarıyla, büyükelçiler mali durumun ne kadar kritik olduğunu biliyorlar, ama hiçbir yardım önerisinde bulunmuyorlardı.Ekim ayının sonlarında Mallet şu satırları yazacaktı: "(...) ülke mali bir felaketle karşı karşıya, işlerin yürümesi için para bulunması şart." Ordunun mali ihtiyaçları bir başka kabine toplantısında daha tartışıldı. Seferberliğin sürdürülmesi için gereken olağanüstü mali harcamaları bütçenin karşılamasının imkânsız olduğu açıktı. Ya seferberlik sona erecek, ya da devlet iflas edecekti. Tek çıkış yolu Berlin'den borç istenmesiydi, ama bu da Almanların safında savaşa girmek anlamına geliyordu. Cavit Bey haklı olarak şu değerlendirmeyi yapıyordu: "Biz harbe iştirak etmeksizin Almanya'nın bize katiyen para vermeyeceğine eminim." İttihatçıların seferberliği sona erdirmesi söz konusu olamazdı. Böyle bir adım, yalnızca İtilaf Devletleri'ne boyun eğmek anlamı taşımaz, aynı zamanda devlet işlerini yürütemediklerinin de itirafı olurdu. Dolayısıyla kabine içindeki dar kadro 27 Eylül Pazar günü sadrazamın yalısında toplandı ve borç için Almanya'ya başvurma kararı aldı. Babıâli Almanya'dan beş milyon altın liralık borç istedi. Berlin, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi şartıyla borç vermeye razı oldu. Gelgelelim, savaş yanlılarının elini güçlendirmek isteyen Berlin, söz konusu paranın bir kısmını daha fazla tartışma olmadan göndermeye karar verdi. 16 ve 21 Ekim'de iki milyon altın lira geldi, böylece mali krizin baskısı hafifletildi ve savaşa katılma yolundaki engellerden biri daha ortadan kalktı. İtilaf Devletleri'nin büyükelçilikleri altınların gelişini korkuyla seyretti ve Osmanlı Devleti'nin her an savaşa girebileceğini kavradı."

Sultan V. Mehmet Reşat ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Ekim 1917'deki İstanbul ziyareti sırasında Alman İmparatoru II. Wilhelm ile.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı seferberliği

"ASKER OLAN SİLAH BAŞINA!"

Balkan Savaşları'ndan büyük bir hezimetle çıkan Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde nasıl yeniden örgütlendi? Seferberlik koşulları neydi, ülkenin ekonomisini nasıl etkiledi? Askere almada hangi kriterlerle hareket edildi? Bu soruları Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Mehmet Beşikçi'ye sorduk.

Röportaj: Melih Şabanoğlu

Balkan Savaşları sırasında plansız bir seferberlik organizasyonu ile felakete uğrayan Osmanlı İmparatorluğu hızlı bir planlamayla seferberlik modelini tümden değiştirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sırasında seferberlik koşullarını Doç. Dr. Mehmet Beşikçi'yle konuştuk.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ne kadar insanı silah altına aldı?

Gerek birincil, gerek ikincil kaynaklardan derlediğimiz bilgilere baktığımızda, savaşın dört yılı boyunca silah altına alınan insan sayısı 2 milyon 850 bin ile 3 milyon arasında. Gönüllü başlığı altına askere alınan çok farklı grupları da kattığımızda, ben bu sayının 3 milyon civarında olduğu tespitini yapıyorum. Sadece toplam sayı olarak bakarsanız bu sayı savaşa katılan diğer büyük devletlerden az. Mesela Almanya 13 milyonun üzerinde, Fransa ise 8 buçuk milyona yakın insanı seferber ediyor. Ancak, toplam nüfusa oran açısından bakarsanız Osmanlı performansı hiç de kötü değil. 1914'teki toplam Osmanlı nüfusu 22-23 milyon civarında tahmin ediliyor, dolayısıyla toplam seferber edilen insan gücü bu nüfusun yüzde 13'ü civarında. Bu açıdan Osmanlı insan gücü seferberliği diğer ülkelerin hiç de çok fazla gerisinde değil. Örneğin Avusturya-Macaristan'da bu oran yüzde 15 civarında.

Bir de şu var. Osmanlı Birinci Dünya Savaşı seferberliği Balkan Harbi'ndeki kendi kötü seferberlik performansına kıyasla da iyi durumda. Tabii burada Balkan yenilgisinden sonraki ciddi yeniden yapılanma reformlarının etkisi büyük. Elbette sayısal performans artışı kendi başına →

birçok sorunu otomatikman çözmedi, Osmanlı seferberliği oldukça kaotik bir yapı arz etti savaş boyunca, yıllara ve bölgelere göre ciddi dengesizlikler ve sert iniş çıkışlar gösterdi…

Bu seferberlik, ülkenin tarım ekonomisi göz önüne alınarak mı gerçekleştirildi? Yoksa "bu kadar nüfustan biz bu kadar asker çıkarmalıyız" mantığından mı? Bu kapsamda rasyonel biçimde planlanmış bir seferberlikten söz edebilir miyiz?
Şimdi öncelikle, rasyonel olmaktan ne kastedildiği önemli. Savaş kendi rasyonalitesini dayatır. Bunu ister tüm modern dönem savaşları için genel bir durum olarak alın, isterseniz Birinci Dünya Savaşı özelinde alın… Kaldı ki Cihan Harbi kontekstinde bu daha da böyle. 17'nci yüzyıldan itibaren, birçok tarihçinin "askeri devrim" dediği süreçle birlikte ordular çok büyüyor. Fransız Devrimi yurttaş ordusu kavramını gündeme getiriyor ve zorunlu askerlik sistemiyle birlikte hem asker sayısı çok artıyor, hem de askerlik toplumun gündemine daha çok giriyor. Sanayi Devrimi'yle birlikte askeri teknolojide de bir sıçrama var ve bu gerek bu seri üretim teknolojinin kullanımı, gerekse de zayi olan askeri personeli ikmal açısından orduları daha da şişirici bir etki yapıyor. Kaldı ki şoven milliyetçilik ve Sosyal Darwinist dış politika perspektifleri savaş için tüm kaynakları seferber etmeyi son derece meşru görüyor. Bazı tarihçiler bu süreci "topyekn savaş" olarak adlandırıyor. Her ne kadar temkinli kullanılması gerektiğini düşünsem de bu kavramı ben de kullanıyorum. Tabii ülkelerin koşulları arasındaki farklılıkları gözden kaçırmadan… Osmanlı İmparatorluğu bir sanayi ülkesi değil örneğin. Ama diğer birçok açıdan bu sürecin bir parçası. Birinci Dünya Savaşı böylesi bir ortamda patlıyor. O nedenle savaşa katılan tüm ülkelerin hükümetleri mümkün olduğu kadar çok insan gücü seferber etmeyi hem gerekli, hem de meşru bir durum olarak gördüler. Ve de, İttihatçı Osmanlı hükümeti de dahil olmak üzere, tüm hükümetler böylesi bir seferberliğin ekonomiye ciddi bir baskı yapacağının pekâlâ farkındaydılar. Sadece Osmanlı gibi tarım ekonomileri değil, İngiltere veya Almanya gibi sanayi ekonomileri de bunun

Doç. Dr. Mehmet Beşikçi.

farkındaydı. Ama dediğim gibi, savaşın kendi rasyonalitesinde, bu kaçınılacak bir durum olarak değil, devletin veya milletin bekası açısından gerekli ve şart olarak görüldü. Osmanlı ordusu ezici çoğunlukla köylü bir orduydu ve bunun tarımsal üretime olumsuz etki etmemesi mümkün değildi? Savaşın son anına kadar da bu olumsuz baskı, yıllara ve bölgelere göre değişmekle birlikte, hissedildi. Düşen tarımsal üretim yetersiz ulaşım ve dağıtım altyapısı sorunlarıyla birleştiğinde, tüm imparatorluğu genel olarak kötü etkileyen bu durum, örneğin Suriye gibi bazı bölgelerde ciddi kıtlıklar düzeyine çıktı. Bu kıtlık Suriye'de kolektif hafızaya kazınmıştır. Örneğin, Cihan Harbi yılları hafızasında "seferberlik" kelimesi orada hâlâ kıtlık ve açlık çağrışımı yapmaktadır…

Tabii burada şunu da unutmamak gerekir. Seferberliği, erkek insan gücünü silah altına alma şeklindeki dar anlamının yanı sıra, ülkenin neredeyse tüm demografik ve iktisadi kaynaklarını seferber etme anlamındaki genel tanımıyla da düşünmek gerekir. Zaten Cihan Harbi'nden genel olarak bahsederken savaşı yaşamış halkın "seferberlik" demesi boşuna değil. Bu popüler kullanım tarihsel doğrularla son derece iyi örtüşüyor. Devlet sadece insan değil, örneğin hayvan da seferber ediyor, gerek duyulduğunda köylülerin

17 Agustos 1914 tarihli *Donanma* dergisinden bir fotoğraf. Altında, "Asker olanlar silah başına: Seferberlik için talik olunan levhalar" yazıyor (altta solda). Fotoğraftaki duvar ilanının orijinalinde, "Seferberlik Var Asker Olanlar Silah Altına" yazıyor (altta sağda). HALUK ORAL KOLEKSİYONU

elindeki hayvanlara el konuyor. Savaşın hayvan seferberliği boyutu Osmanlı örneğinde kapsamlı biçimde neredeyse hiç çalışılmadı. Başta at, öküz, deve gibi büyükbaş yük hayvanları olmak üzere, köpeklerden haberci güvercinlere uzanan çok çeşitli bir hayvan boyutu da var savaşın… Savaş yıllarında hayvan müsaderesi köylülerin tarımsal üretimini olumsuz etkileyen bir diğer önemli unsur…

Tarım ekonomisinde çalışan erkek nüfusunun büyük bir bölümünün askere alınması nedeniyle ortaya çıkan istihdam sorunu nasıl aşılmaya çalışıldı?

Elbette savaşa katılan devletler ekonomi üzerindeki bu olumsuz baskıya karşı pasif kalmadılar. Askeri insan gücünden vazgeçmeden, cephe gerisindeki demografik kaynaklardan yararlanmaya çalıştılar. Sanayi ülkelerinde, fabrikalarda boşalan erkek emeği yerine yaygın bir kadın emeği istihdam etme uygulaması hem en iyi bilinen, hem de iyi araştırılmış bir örneği bunun. İttihatçı hükümet de belli ölçülerde kadın emeği seferberliğine girişiyor. Bu, görece küçük bir ölçekte kentlerde, daha geniş ölçekte ise tarımsal bölgelerde yapılıyor. Örneğin, maalesef erken yaşta kaybettiğimiz tarihçi Yavuz Selim Karakışla'nın çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi, görece dar bir ölçekte kalmakla birlikte İstanbul'da Kadınları Çalıştırma Cemiyeti bu uygulamanın kent boyutuna dair önemli bir örnek olarak zikredilebilir. Kırsal kesimde de yer yer, askeri bir mantıkla hareket edilerek cephe gerisindeki emeği tarım için mobilize etmeye dönük hamleler var. 1916 ve 1917'de zirai işlerde çalışma mecburiyetini içeren kanunlar çıkıyor. Mesela 3. Ordu mıntıkasında, ki bu mıntıka Doğu Anadolu vilayetlerini kapsıyordu, köy muhtarları köylerde 14 yaş üzeri işgücünün tarımda çalışmasını örgütlemekle yükümlü tutuluyor. 4. Ordu hinterlandında (Burası Suriye ve Filistin'i kapsıyordu) yine tarımda çalıştırılmak üzere Kadın Amele Taburları örgütleniyor. Tabii Anadolu'da tarımsal üretimi ve çeşitli zanaat kollarını akamete uğratan bir diğer etmen de Ermeni Tehciri. Bu tehcir sadece Anadolu Ermenilerini yıkıma uğratmakla kalmıyor, Ermeni işgücünün aktif olduğu tarım ve zanaat alanlarındaki üretimi de sekteye uğratıyor…

Zikrettiğim bu cephe gerisi emek mobilizasyonu hamleleri düşen tarımsal üretimi telafi etmede hiç etkisiz kalmadı elbette, ama bu bölük pörçük uygulamaların sistematik ve dişe dokunur bir katkısı oldu mu, bu araştırılmaya muhtaç ve tartışmaya açık…

Askere alınan nüfusun ülkenin üretim ekonomisi içindeki payını biliyor muyuz?

Tabii bu konuda net istatistiki bilgiler için belki o dönem üzerine çalışan iktisat tarihçileri bize daha doyurucu bilgiler verebilir. Ben kendi alanım içinden şunu söyleyebilirim. Seferberliğin yaş aralığı savaş boyunca sürekli genişletildi. Başta 20-45 yaş olan bu aralık askeri insan gücü ihtiyacı artıkça 18-50 yaş aralığına çıkarıldı. Şu açık ki, bu yaş aralığındaki erkek nüfus, modernleşmemiş bir tarım ekonomisi, yani emek-yoğun bir tarım ekonomisi için elzem bir emek gücü oluşturuyordu. Bu aktif işgücünü askere aldığınızda tarımsal ekonomide emek sıkıntısı çekmemeniz mümkün değil. Bu da yaşanıyor zaten…

Osmanlı seferberliği Goltz'un "ordu-millet" fikrinden etkilendi mi?

Seferberliğin planlama ve uygulama aşamalarında önemli roller üstlenen aktörlerin içinde Jön-Türk subayların olduğunu düşünürsek, evet, Goltz'un "ordu-millet" tasavvurunun belli ölçülerde etki ettiğini söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Goltz Paşa savaş sırasında cephe

→

Osmanlı Devleti'nin savaşa girişi nedeniyle Harbiye Nezareti önünde düzenlenen tören (altta).

kumandanlığı görevi de yapıyor, ama asıl etkisi, bilindiği gibi, Osmanlı askeri eğitimi üzerinde… Son dönem Osmanlı subayları ona saygı duyuyor ve fikirlerini önemsiyordu.

Goltz'un Millet-i Müsellaha kitabının Almanca orijinali 1883'te çıkıyor ve sadece iki yıl sonra, 1885'te Osmanlı Türkçesine tercüme ediliyor. 1888'de de ikinci baskı yapıyor. Bu bile o etkiye dair bir gösterge. Sosyal Darwinist bir perspektifin hâkim olduğu bu kitap, toplumun savaşa daimi olarak hazır olması gerekliliği ve neredeyse süreklileştirilmiş bir genel seferberlik durumu gibi, 19'uncu yüzyıl sonu ve 20'nci yüzyıl başı militarizm düşüncesinin değişik varyantlarında sıkça dile getirilen temalar içeriyor... Bu etkinin altını çizmekle birlikte şunu da eklemek istiyorum. Birinci Dünya Savaşı'na katılan her devlet biraz militarist oluyor aslında. Daha doğrusu, az önce de söylediğim gibi, savaşın kendi rasyonalitesi her savaş hükümetini savaşın kendi mantığına göre hareket etmeye zorluyor biraz. Örneğin savaşa giren ve savaş öncesinde militarist olmadığı iddia edilebilen Fransa veya Britanya hükümetleri de savaş esnasında oldukça militarist söylemler kullanıyorlar. Mesela Britanya da, liberal bir mantığa dayandığı iddia edilen gönüllü askere alma sistemini 1916'da değiştirerek zorunlu askerliğe geçiyor. Savaş propagandasında kullanılan posterleri inceleyin mesela, Fransa veya Britanya posterlerinin Alman veya Osmanlı propaganda posterlerinden daha az militarist olduğunu söylemeniz zordur. Bunu özellikle vurgulamamın nedeni, bizde hâlâ Clausewitzçi savaş tanımı büyük ölçüde tek taraflı algılanıyor ve yorumlanıyor. Yani savaşın siyasetin başka (örgütlü şiddet içeren) araçlarla devamı olduğunu söyleyen tanım… Bu tanımdan, sanki savaş politikalarını ve savaşa dair uygulamaları siyaset en başından itibaren belli bir şablonla sonuna kadar belirleyebiliyor gibi dar bir anlam çıkarılabiliyor. Oysa karar vericiler elbette iktidar sahipleri, ama bilhassa Cihan Harbi söz konusu olduğunda, savaşın kendi koşullarının da siyaset üzerinde devasa etkisi var…

Seferberlik harekâtı hangi zorluklarla karşılaştı? Bunlardan da söz edebilir misiniz?

En büyük sorun Osmanlı modernleşmesinin yamalı bohça hali, yani bölük pörçüklüğü ve altyapı kapasitesinin zayıflığı. Cihan Harbi seferberliği tüm ülkelerde devlet otoritesini büyütücü ve merkezileştirici bir etki yapıyor. Tabii devletler bu büyümeyi sahip oldukları modernizasyon kapasitesiyle doğru oranda pratiğe geçirebiliyor. Osmanlı devletinin askere alma ve genel olarak savaş mobilizasyonu kapasitesi 1914'te bile hâlâ çok geniş

olan coğrafyasının her tarafına aynı etkide ulaşamıyor. Mobilizasyon etkin ulaşım, iletişim, kolluk gücü, rıza üretme mekanizmaları (propaganda, eğitim vs.) ve nüfus takip sistemi gibi yeteneklere ihtiyaç duyar. Osmanlı örneğinde bunlar hiç yok değil elbette, ama bölgesel açıdan ciddi dengesizlikler var. Bilhassa Kürt, Arap ve Türkmen aşiret ve göçebe yapılarının hâkim olduğu yerlerde ve zor ve uzak coğrafyalarda askere alma sistemi işleyemiyor.

Gerçi İttihatçı hükümet oldukça pragmatist davranarak, zorunlu askerlik sistemiyle silah altına alamadığı işgücünden "gönüllü" başlığı altında, açıkçası eski yöntemleri yeni bir çerçeve içerisinde kullanarak istifade etmeye de çalışıyor. Aşiret süvari alayları bunun bir biçimi mesela. Daha önceki dönemin Hamidiye Alayları'nın ufak revizyonlarla devam ettirilmesi aslında. Çeşitli Arap aşiretleriyle de benzer bir ilişkiye giriliyor.

Seferberlik afişi: "Seferberlik var! Asker olanlar silah altına" (üstte). Birinci Dünya Savaşı'na doğru askere alınanlar eğitimleri sırasında (altta).

Tabii burada seçmeci bir ilişki de var. İtaate açık aşiretlerle böylesi işbirliğine gidiliyor. Öte yandan, sadakat karşılığında devlet de o aşiretin yerel otoritesini fiilen tanıyor… Bir başka gönüllü havuzu ise hem belli bir süre muafiyet hakları olan, hem de nüfus takibine alınmaları uzun zaman alan muhacir nüfus… "Gönüllü" kavramı Osmanlı askeri tarihi açısından son derece çeşitlilik içeren bir uygulama. Kelimenin günümüzdeki çağrışımı olan bireysel gönüllü askerlikten çok daha farklı…

Tabii diğer önemli bir sorun, başta iaşe olmak üzere, savaş uzadıkça kötüleşen savaşın lojistiği. Savaşın ilk yarısında ve bilhassa Çanakkale'de Osmanlı lojistiği çok kötü bir sınav vermiyor aslında. Ama ikinci yarıda ve Ortadoğu cephelerinde iaşe, salgın hastalık ve iklim koşullarına karşı önlem almada yetersizlikler ciddi yıpratıcı etkiler yapıyor. Firar edip de yakalananların firar etme sebepleri olarak ileri sürdükleri nedenler arasında bu sorunlar sıkça zikrediliyor örneğin…

Savaşa katılan ülkeler arasında en çok firarın Osmanlı ordusunda gerçekleşmesini nasıl açıklamalıyız?

Sadece toplam sayılar bazında bakıldığında başka büyük örnekler de var. Mesela Bolşevik Devrimi arifesinde Rus ordusunda firarların çok arttığı, bazı tahminlere göre 2 milyona çıktığı söyleniyor. Savaşın son safhasında Alman ordusunda firarlar çok yükseliyor. Gene başka bir örnek, sadece 1917'deki Caporetto Muharebesi'nde İtalyan ordusundan 350 bin civarında askerin firar ettiği tahmin ediliyor. Ancak, askere alınan toplam sayı ile firar oranı açısında bakıldığında Osmanlı örneği gerçekten öne çıkıyor. Elimizde net ve kesin bir sayı olmamakla birlikte, toplam firar sayısının 500 bin civarında olduğunu tahmin ediyoruz. Bu, askere alınan toplam sayının yaklaşık yüzde 17'si gibi çok büyük bir orana tekabül ediyor. Ayrıca Osmanlı ordusunun toplam zayiat tablosunda çok ön planda bir yer tutuyor.

Osmanlı ordusundan firarların, iaşe kıtlığından kötü muameleye tepkilere, köydeki hasada yardım isteğinden savaşa olan inancın yitimine uzanan çok çeşitli nedenleri var ve çok boyutlu bir analiz gerektiriyor. Ben doktora tez

Seferberliğin ilanından sonra İstanbul sokaklarında arzuhalciye mektup yazdıran askerler. Fotoğraf Charles Chusseau Flaviens tarafından çekilmiş.

konumun bir parçası olarak bu meseleye de eğilmeye karar verdiğimde, sorunun ölçeğinin bu denli büyük olacağını tahmin etmemiştim açıkçası. Bir de, daha önce bu konunun hamasi milliyetçi yaklaşımlarla hep görmezden gelinmesi veya görüldüğünde de ekseriyetle gayrimüslim ve Arap askerlere atfedilmesi de yadırgadığım bir başka nokta oldu. Bir kere, savaş yıllarında firar meselesi askeri tarih alanını da aşan, toplumsal bir asayiş sorununa dönen çok geniş çaplı bir sorun. İkincisi, belgelerin de ortaya koyduğu gibi, firar belli bir dini inanç ve etnik gruba atfedilemeyecek kadar geniş kapsamlı. Müslüman Türk askerler de firar dağılımı içerisinde oldukça geniş bir yer tutuyor…

Bugün özellikle Çanakkale Savaşı etrafında örülen tarih anlatısı, 1914'te başlatılan seferberlik ruhu ve yaşanan sorunlarla ne kadar örtüşüyor?

Çanakkale Savaşı etrafında örülen aslında çoklu tarih anlatıları var Türkiye'de, tek bir anlatıdan ziyade… Bunlar rekabet halinde ve hepsinin de kendine özgü sorunları var. Belli bir hegemonya kabiliyeti olan iki ana anlatıdan bahsedilebilir. Bunların birincisi, altyapısı 1930'lu yıllarda şekillenen, Atatürk figürünü ön plana çıkarırken homojen bir Türk ulus devlet kimliği üzerinden Çanakkale kurgusu yapan anlatı. Çok uzun süre etkili olan bu anlatıya karşı 2000'li yıllarda, Atatürk figürünü odaktan çıkarmak isteyen bir Çanakkale zaferi söylemiyle bu muharebeyi Müslümanların batı emperyalizmine karşı mücadelesi (cihad olarak da anlayabilirsiniz) genel söyleminin bir parçası olarak anlatmak isteyen İslamcı-muhafazakâr bir anlatı da varlığını hissettirdi. Ne var ki, farklılıkları hatta zıtlıklarının yanı sıra, ironik bir şekilde bu iki söylemin bazı sorunlu yanları ortak.

Mesela her ikisi de Cihan Harbi seferberliğine dair nitelikli tarihsel araştırmalardan ve doğru tarihsel bilgilerden ziyade kendi dar ideolojik motifleri üzerinden kuruyorlar anlatılarını. Her iki anlatı da mesela genel olarak Cihan Harbi seferberliğinde ve spesifik olarak Çanakkale Cephesi'nde gayrimüslim Osmanlı askerlerinin varlığı ve katkısından bahsetmemeyi, bahsettiğinde de tüm sorunları onlara yüklemeyi tercih ediyor - birincisinde bir de Arap önyargısı var, ikincisine nazaran daha kuvvetli olan. Halbuki, evet bazı önemli sorunlar var, ama Cihan Harbi seferberliği imparatorluk nüfusunun çeşitliliğini gerçek anlamda içerebilmiş bir seferberliktir. Gayrimüslim ve Arap unsurlar daha önce hiç olmadığı kadar askere alınıyor. Tamam, naif bir romantizme kaçmamak lazım, Osmanlı ordusunda ciddi ayrımcı muameleler var, Amele taburları olgusu var, askerlik hizmetine coşkuyla katılmayan gayrimüslimler ve Araplar var; ama bu durum, seferberlikteki bu çeşitlilik boyutunu görmezden gelmeye yol açmamalı. Arap askerler toplu bir isyanda bulunmadı mesela hiçbir zaman. Tüm gayrimüslim askerler de amele taburlarında istihdam edilmedi… Mevcut anlatılar bu önemli istisna ve çeşitlilikleri görmek istemiyor…

Bir diğer sorun ise, her iki anlatı da Çanakkale'yi Cihan Harbi bağlamından koparak, izole ederek, müstakil bir zafer anlatısı olarak anlatmak istiyor. Çanakkale önemsiz bir zafer değil elbette. Ama Cihan Harbi tecrübesi kontekstinden çıkarıldığında, Osmanlı Birinci Dünya Savaşı tecrübesinin derinlikli bir muhasebesini engelleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Zira Türk toplumu (tabii savaş sonunda Ortadoğu'da kurulan diğer "ulus devletler" de) Birinci Dünya Savaşı felaketiyle kapsamlı bir yüzleşme yapmadılar, bu büyük yıkımın soğukkanlı bir muhasebesine girişmediler…

Dolayısıyla, hamaset ve ideolojik takıntılardan mümkün olduğunca sıyrılmış, nefret üretme ve dışlamadan ziyade içerici olmaya niyet eden, nitelikli tarih araştırmaları ve o araştırmaların ürettiği bilgilere dayanan bir Çanakkale anlatısına ihtiyacımız devam etmekte… ●

KUŞBAKIŞI SEFERBERLİK 1914-1918

12 Mayıs 1914
Askerlik Kanunu'nun ilanı:
Birçok muafiyet kaldırıldı

2 Ağustos 1914
Osmanlı Devleti seferberlik ilan etti

29 Nisan 1915
Askerlik Kanunu'nda değişiklik:
Askerlik yaşı 18'e kadar düşürüldü

20 Mart 1916
Askerlikte üst yaş 50'ye çıkarıldı

7 Mayıs 1917
17 yaşındakiler (1315 doğumlular) askere çağrıldı

930 bin
Birinci Dünya Savaşı'nda aktif hizmet için silah altına alınan insan sayısı

1 milyon 920 bin
Savaş sırasında silah altına alınan yedek ve bölgesel yedek personel sayısı

3 milyon
Savaş sırasında silah altına alınan toplam insan sayısı

325 bin
Savaşta yaşamını kaybetmiş asker sayısı

İzmir'de konserve imalathanesinde ordu için konserve hazırlayan sivil ve askeri personel (üstte). Uzunköprü'de sevkiyat. Cepheye gidecek askerlere kumanya dağıtılıyor (altta). ÇANAKKALE CEPHE GERİSİNDE SAVAŞ, D YAYINLARI, 2015

400 bin
Savaşta yaralanan asker sayısı

1 milyon 565
Toplam firari, savaş esiri, hasta ve kayıp asker sayısı

560 bin
Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde silah altında bulunan asker sayısı

12.4
Osmanlı'da Birinci Dünya Savaşı'nda seferber edilen asker sayısının nüfusa oranı

19.8
Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'nda seferber edilen asker sayısının nüfusa oranı

21.2
Fransa'da Birinci Dünya Savaşı'nda seferber edilen asker sayısının nüfusa oranı

6 bin 297
Birinci Dünya Savaşı boyunca askere alınan toplam yedek subay sayısı

250 bin
Osmanlı jandarmasının savaş sırasındaki personel sayısı

Osmanlı'da savaş boyunca hayat pahalılığı endeksi (1914'te 100)

1915	130
1916	212
1917	832
1918	1823

DOSYA: SAVAŞ ve TURİZM

“TÜRKİYE’DE MUHAREBE MEYDANLARI ENVANTERİ YOK”

Dünyada yaklaşık yüz yıllık bir geçmişi olan muharebe meydanları turizmi son dönemde Türkiye'de de ciddi bir rağbet görüyor. Özellikle Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Yarımadası üzerinde yoğunlaşan bu ilgi, son birkaç yıldır Kurtuluş Savaşı'nın iki büyük muharebesi Sakarya ve Büyük Taarruz'un yaşandığı coğrafyalara doğru büyüyor. Ayrıca Malazgirt ve Granikos muharebe alanlarının da yakın zamanda bu turizm türünün kapsamı içine gireceği öngörülüyor. Peki dünyada savaş alanı turizmi nasıl yönetiliyor. Türkiye bu turizm alanında hangi noktada?

Dosya Editörü: Prof. Dr. Mesut Uyar

mesutuyar@gmail.com

25 Nisan 2015. Gelibolu'da İtilaf kuvvetlerinin çıkarma harekâtının 100'üncü yıldönümü törenleri sırasında gerçekleştirilen şafak ayini. Anzak Koyu kenarında ağırlıkla Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen binlerce turist atalarının hatırası önünde saygı duruşunda.

2009 yılında Prof. Dr. Mesut Uyar'ın da katıldığı (ön sıra soldan üçüncü) ABD İç Savaşı'nı canlandırma eğitimi (üstte).

Alman Genelkurmay başkanı Mareşal Alfred von Schlieffen, Aralık 1901'de Büyük İskender'in Anadolu'da Perslere karşı büyük zaferler kazandığı Granikos ve İssos meydan muharebelerinin araştırılması emrini verdi. Bu emir gereği Albay Arthur Janke, Üsteğmen Bismarck ve Üsteğmen Mareés uzun bir hazırlık sonrasında Nisan 1902'de önce İssos'u ardından da Mayıs 1902'de Granikos'u ziyaret etti. Alman subaylar sıradan bir ziyaretçi gibi muharebe meydanlarını gezmedi. Onlara verilen görev, Fransa ve Rusya'ya karşı savaş planları yapan Alman genelkurmayına faydalı olacak bilgileri sağlamaktı. Von Schlieffen, bütün detaylarıyla incelenirse tarihin büyük komutanlarından ve kazandıkları zaferlerden modern savaşta kullanılabilecek değerli bilgi ve tecrübelerin elde edilebileceğine inanıyordu. Zaten kendi adıyla anılan Fransa'ya taarruz planını, Kartacalı Hannibal'in Romalılara karşı kazandığı Cannae Savaşı'ndan ilham alarak hazırlamıştı. Alman askeri heyeti, her iki muharebe meydanını mevcut anlatım ve bölgenin topoğrafyasını dikkate alarak inceleyip muharebelerin nasıl cereyan ettiğini bütün detaylarıyla tespit etmeye çalıştılar. Berlin'e döndüklerinde bulgularını detaylı bir rapor ile genelkurmaya bildirdikleri gibi heyet başkanı Janke askeri tarihçi, subay ve aydınlar için bir kitap yazıp yayınlattı.

Alman subaylar Türkiye'deki tarihi muharebe meydanlarını gezen tek ziyaretçiler değildi. Antikçağda Romalı zenginler ataları olarak gördükleri Truva şehrini ve muharebe meydanını gezme alışkanlığı edinmişti. Hatta bu sayede Truva'da turistlere yönelik büyük konaklama ve hediyelik eşya sektörü kurulmuştu. 19'ncu yüzyıl ile beraber romantizm ve oryantalizm akımlarından etkilenen Avrupalı zengin ve aydınlar Osmanlı vilayetlerini ziyaret etmeye başladılar. Muharebe meydanları ve askeri kalıntılar bu gezilerin vazgeçilmez duraklarıydı. Yerli halkın şaşkın bakışları arasında buraları ziyaret eden batılı gezginlerin sayısı aynı dönemde İtalya'yı ziyaret eden binlerce turistle mukayese edilemeyecek kadar azdı. Ancak sayıca az da olsa düzenli olarak bu ziyaretlerin yapılması bir geleneği başlattı. Çünkü gezginlerin çoğu ülkelerine döndüklerinde maceralarını ballandıra ballandıra anlatmakta ve yazıya dökmekteydi.

Muharebe meydanları, çok eski tarihlerden bu yana ziyaret edilmektedir. Ama bunun bir turizme dönüşmesi Romalıların Truva merakını bir tarafa bırakacak olursak 19'ncu yüzyılda başladı. İskoçya'daki Culloden Muharebesi (1746) alanı İskoçların milli kimliklerinin bir parçası haline

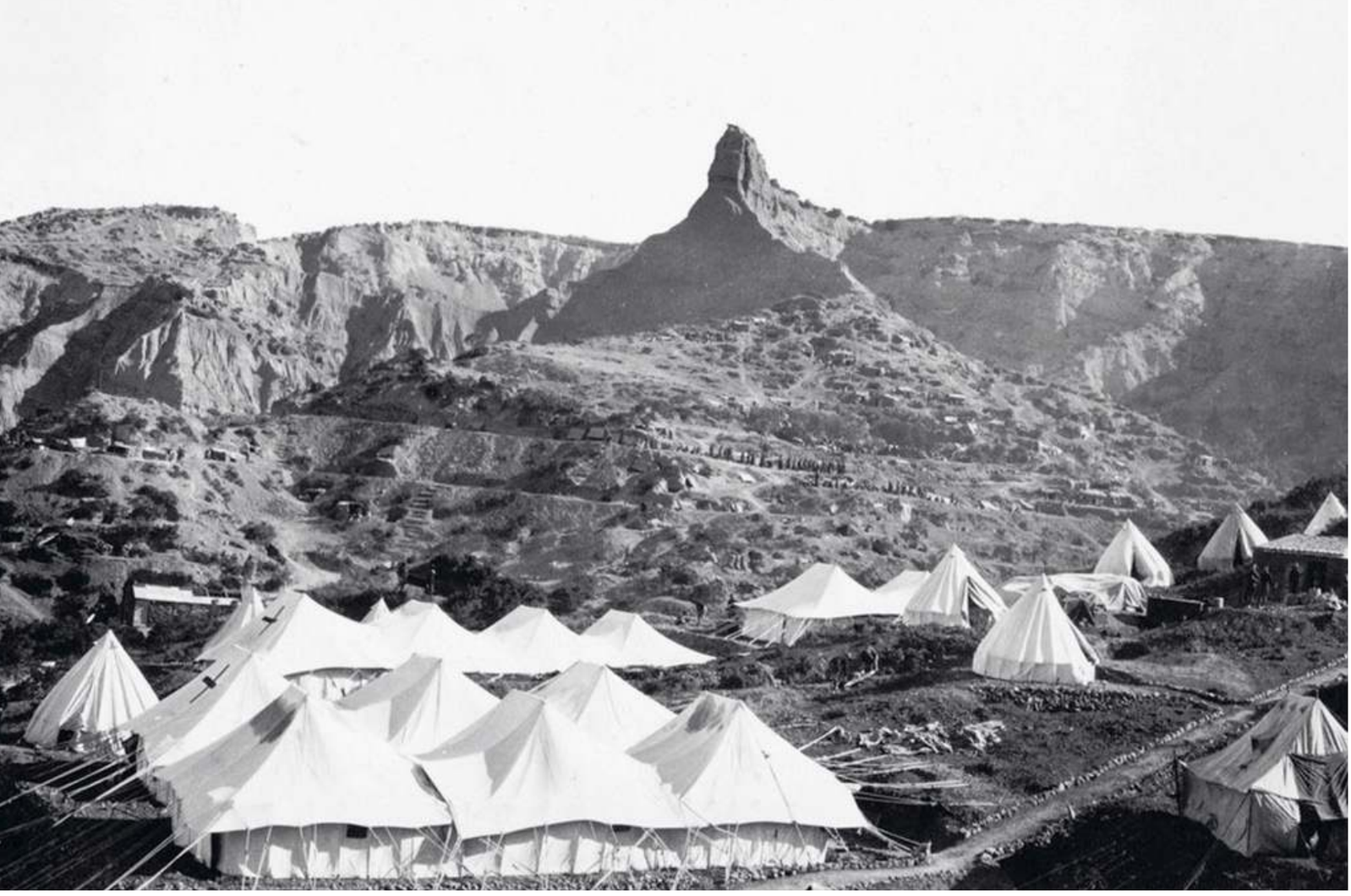
Modern muharebe meydanı turizminin başlangıç noktası 1919 yılı oldu. Batı Cephesi, bu turizmin ilk destinasyonuydu.

gelip bir hac merkezine dönüşürken Napoléon Savaşları'nı sona erdiren Belçika'daki Waterloo Muharebesi'nin (1815) gerçekleştiği coğrafya ise İngiliz kitle turizminin cazibe alanına dönüştü. Her iki muharebe meydanının ziyaretçileri sadece burayı ziyaret etmiyor, aynı zamanda civardaki sayfiye yerlerinde tatillerini de geçiriyorlardı. İlk turist rehber kitaplarının yayınlanması ve paket tur şirketlerinin kurulmasıyla muharebe meydanları büyük bir turistik gezi paketinin bir durağı haline geldi. Benzeri gelişmeler ABD İç Savaşı (1861-65) sonrasında da yaşandı. İskoçlar gibi ABD İç Savaşı'nı kimliklerinin bir parçası haline getiren Amerikalılar için muharebe meydanlarını ziyaret milli ve dini bir önem ve uhreviyet kazandı.Ancak modern muharebe meydanı turizminin asıl başlangıç noktası 1919 yılıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda milyonlarca asker ve sivil ölmüş veya yaralanmıştı. Gaziler ve ölen askerlerin aileleri kitleler halinde başta Batı Cephesi olmak üzere evlatları, akrabaları ve silah arkadaşlarının can verdiği mekânları ve mezarlarını ziyaret etmeye başladı. Kısa süre içinde eski muharebe alanları, savaş anıtları ve büyük bir itina ile tanzim edilmiş askeri mezarlıklarla kaplandı. Daha az sayıda olsa da Çanakkale muharebe alanları da ilk ziyaretçilerine ev sahipliği yapmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı boyunca kesintiye uğrayan bu turizm, savaş sonrasında ziyaret edilecek yerlere İkinci Dünya Savaşı'nın muharebeleri de eklendiği için daha da güç kazandı. ABD ve Avrupa'da bu gelişmeler yaşa- →

Birinci Dünya Savaşı sırasında Temmuz- Kasım 1916 tarihleri arasında gerçekleşen Somme Muharebesi'nde Britanyalı askerler (solda). Somme muharebelerinin yapıldığı Fransa'nın kuzeyindeki Somme Nehri havzası bugün turistler tarafından sıklıkla ziyaret ediliyor (altta).

Çanakkale Savaşları sırasında 25 Nisan 1915'te çıkarma yapan Anzak askerleri, karşılarına gelen ve denize doğru çıkıntı yapmış zirveye Sfenks adını vermişlerdi (üstte). Günümüzde hem İngiltere, hem de Avustralya ve Yeni Zelanda'dan gelen turistlerin en çok ilgi gösterdikleri bir başka nokta da Seddülbahir bölgesindeki siperler (üstte sağda).

nırken coğrafyasında antikçağdan bu yana cereyan etmiş binlerce muharebe meydanı ve askeri kalıntı barındıran ülkemizde muharebe meydanı turizmi, dış talep kapsamında yapılanlar dışında çok az gelişme kaydetti. Örneğin 1925'te Ankara Muharebesi alanını gezmeye kalkışan Prof. Dr. Zeki Velidi Togan yöre köylülerince ikaz edilir: "Niye buralarda dolaşıyorsun? Birisi seni yakalar da öldürür." Buna rağmen yoluna devam eden Togan beş Avrupalı ziyaretçiyle karşılaşır. Demiryollarında görevli olan bu yabancı mühendisler can güvenliği endişesi duymadan kitaplarda okudukları Ankara Muharebesi meydanını gezmeye kalkışmışlardı. Türkiye'de muharebe meydanı turizminin gelişmeme nedenlerini inceleyecek olursak konunun sadece turizm ile ilgili boyutunu değil, başka boyutlardaki eksiklik ve sorunları da tespit etme imkânı bulabiliriz.

Yazının başında bahsettiğimiz hikâyeye dönecek olursak, modern dönemde muharebe meydanı ziyaretlerinin başlamasında askeri ihtiyaçlar önemli rol oynamıştı. Askeri tarih 1810'da Berlin Harp Akademisi'nin açılmasıyla subay eğitiminin önemli bir parçası haline geldi. Almanlar, modern subay eğitiminin kurucusu Fransızlardan farklı olarak teorik değil, uygulamalı askeri eğitim taraftarıydı. Kurmay subay adayları dershanelerde derslerin teorik kısmını gördükten sonra muharebe meydanı ve kurmay gezileriyle öğrendiklerini arazide uygulamaktaydı. Muharebe meydanı gezisinde öğrenciler uzman rehberler ve tarihçilerden muharebenin nasıl gerçekleştiğini bütün detaylarıyla yerinde öğrenmekteydi. Kurmay gezisinde ise öğrenciler bir senaryo çerçevesinde o muharebede görev yapmış önemli komutanların rollerini üstlenerek safha safha muharebeyi yeniden canlandırmakta, bütün alternatifleriyle verilen kararları ve uygulamayı tartışmaktaydı. Böylelikle kurmay subay adayı sadece askeri tarihi değil, geleceğin komutanı ve kurmay başkanı olarak muharebede icra edeceği görevlerin provasını deneyimli öğretim üyeleri gözetiminde icra etmekteydi.

Askerlerin muharebe meydanlarını öğretim sistemlerinin içine almalarının muharebe turizmine büyük faydaları oldu. Her şeyden önce bu turizmin en büyük derdi olan muharebenin tam olarak nerede gerçekleştiği ve kapsadığı alan askerlerce şüpheye mahal vermeyecek şekilde tespit edildi. Askerler tarihi kaynaklardaki anlatımı arazide uygulayarak gerçekte nerede, ne zaman, kimin, neyi, nasıl yaptığını da

bulmaktaydı. Ayrıca askerlerin muharebe meydanlarının korunmasında önemli işlevleri de oldu. Ekonomik gelişmeye açılacak muharebe meydanları askerlerin müdahalesiyle korunmuştur. Zaten askerlerin kendi kullandıkları kışla ve eğitim alanları da çoğu zaman geçmişte de askeri maksatlarla kullanılmış yerlerdir. Bunların bilinçli bir şekilde korunması muharebe turizmi için büyük katkıdır.

Muharebe meydanlarının tespit ve korunması dışında da askerlerin turizme önemli katkıları vardır. Masa başı veya bilgisayarda oynanan savaş oyunlarının temeli gene 19'uncu yüzyılda Almanlar tarafından atılmıştır. Günümüzde özellikle gençlerin çok oynadığı bu oyunlar askeri tarihe ve bu oyunların geçtiği coğrafyaya ilgiyi çok arttırmaktadır. Askeri modelcilik ve muharebeleri canlandırma (re-enacting) askeri maksatlarla başlayıp şimdi geniş kesimlerin ilgisini çeken hobilerdir. Günümüzde gelişmiş ordular bu hobilere para, malzeme, mekân ve yayın desteği sağlamaktadır. Muharebe meydanlarının bu tarz hobilere ev sahipliği yapması hem ilgiyi, hem de bilgiyi arttırmaktadır. Tabii ki bu faaliyetler icra edilirken aşırıya kaçmamak muharebe meydanını bir panayır alanına çevirmemek gerekir.

Ülkemizde ise her ne kadar 1883-1947 arasında Alman askeri sistemi örnek alınsa da muharebe meydanı ve kurmay gezileri, yani uygulamalı askeri tarih hiçbir zaman Türk Silahlı Kuvvetleri'nin parçası olmadı. Göstermelik birkaç uygulama dışında muharebe meydanlarının korunması ve istifade edilmesi Türk ordusunun ilgisini hiç çekmedi. Ne yazık ki aynı ilgisizlikten birliklerin kullandığı kışla ve tesisler de nasibini almıştır. Silahlı kuvvetlerin uygulamalı askeri tarihe ilgisizliği ülkemizde yer alan muharebe meydanları ile ilgili temel bilgilerin tespit ve doğrulamasının yapılmasını güçleştirmiştir. Benzeri şekilde savaş oyunları, modelcilik ve muharebelerin canlandırması ordudan destek görmemiştir. Milli gün ve törenlerde boy gösteren tarihi bölüğün üniforma, silah ve teçhizatında yapılan fahiş hatalar ise bu ilgisizlik ve bilgisizliğin bir göstergesi haline gelmiştir.

Sakarya Meydan Savaşı alanı için oluşturulan milli park savaş alanının tümünü kapsamıyor.

Muharebe meydanı turizminin asıl öğesini teşkil eden halkın ilgi ve talebi konusunda da ne yazık ki Türkiye'nin durumu çok iç açıcı değil. Özellikle 2005 yılı sonrasında her yıl binlerce kişinin çoğunlukla yerel yönetimlerin →

6 Haziran 1944 günü Normandiya Çıkarması başladığında Müttefik güçlerin karşısındaki en önemli engel Normandiya kıyısına konuşlandırılmış Alman top ve makineli tüfek yuvalarıydı. bunker adı verilen bu beton koruganlar içindeki Alman kuvvetleri çıkarmayı önlemeye çalıştı. bir kısmı müttefik uçaklarının bombardımanında imha edildi (solda). Günümüzde Omaha sahilindeki bu bataryalar turistlerin büyük ilgisini çekiyor üstte).

düzenlediği turlarla Çanakkale muharebe meydanlarını gezmesi bile ülke içinde doğan bir ilgi ve talep sonucu değil, her yıl artan sayıda Avustralyalı ve Yeni Zelandalı turistin Çanakkale'ye akın etmesinin sonucudur. Gelibolu Yarımadası'nı 1920'lerden beri kaplayan yabancı savaş anıtları ve askeri mezarlıklar 1980 sonrasında Türk anıt ve şehitliklerinin inşasını teşvik etmesi gibi her yıl yarımadaya akan yabancı turistler ve 25 Nisan'da düzenlenen törenler yerli talep ve

Malazgirt Savaşı alanı için kurulan milli parkın yanlış alanı korumaya aldığı şüphesi var.

faaliyetlerin doğmasında büyük rol oynamıştır. Bu sayede Çanakkale ülkemizdeki en iyi korunan ve ziyarete açılmış muharebe meydanı olmuştur. Her ne kadar Malazgirt, Sarıkamış ve Sakarya muharebe meydanlarının korunması için ilk adımlar atılmış ve milli parklar teşkil edilmişse de Çanakkale seviyesine ulaşmak bir yana, basit düzenlemelerle ziyaretçi hizmeti bile verilememektedir. Daha da kötüsü Malazgirt örneğinde yanlış alanın korumaya alındığı şüphesi bulunurken, Sakarya örneğinde ise muharebe meydanının sadece bir kısmı milli park koruması altındadır. Muharebe meydanları konusunda Türkiye'de hiçbir şey yapılmıyor demek doğru değildir. Özellikle son dönemde tarihçi, arkeolog, coğrafyacı ve çevre korumacılar farklı muharebe meydanlarının korunması için özellikle sosyal medyada kulis ve kampanyalar yürüterek toplumu bilinçlendirmeye ve devlet kurumlarını harekete geçirmeye çalışmaktadırlar.

Yalnız muharebe meydanlarını öksüz çocuk gibi sahiplenip kendisi dışında kimsenin o konuda çalışıp üretmesine izin vermeyen, yapılanlara kara çalanları bunların dışında tutmak lazım. Muharebeleri evlat edinme hastalığından en mustarip yer hiç şüphesiz Çanakkale olsa da tek değildir.

Dünyada tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden Somme'da, II. Dünya Savaşı'nın sonunu getiren askeri olaylardan Normandiya Çıkarması'nın yaşandığı sahil bölgesinde gerçekleştirildiği gibi muharebe meydanlarının mümkün olan en doğal ortamlarında koruyup ziyarete açmanın daimi bir ekonomik kazanç sağlayacağı gösterilebilirse şu an karşılaşılan engeller ve duyarsızlığın birdenbire ortadan kalktığı, herkesin projeleri desteklemeye başlayacağı görülecektir. Zaman içinde iyice popülerleşen muharebe meydanı turizmi hem daha eğitimli, bilinçli ve gelir düzeyi

yüksek turistlere hitap ettiği gibi halihazırda turizmden pay alamayan doğal ve tarihi cazibe merkezlerine sahip olmayan bölgelere de fırsat tanımaktadır.

Önce envanterin çıkarılması lazım

Son 20 yıl içinde büyüyen yerleşim ve sanayi merkezleri, otoyollar ve bunlar için malzeme sağlayan taş ocakları Türkiye kırsalının önemli bir kısmını geri döndürülemeyecek şekilde değiştirdi. Şimdiden bazı muharebe meydanlarının tamamını veya bir kısmını kaybettik. Çabuk harekete geçilmezse geri kalanları da kaybedeceğiz. Bu yüzden hızlı bir şekilde ülke genelindeki bütün muharebe meydanları ve askeri kalıntıların envanteri çıkarılmalıdır. Bunu yapmak için acilen bir bilim kurulu ve arazi inceleme birimleri teşkil edilmelidir. Ülkemizde sık yapılan hatalardan biri de, kurullara ilgisiz kişilerin seçilmesi ve kurul teşkil edildikten sonra gerekli parasal ve idari desteğin sağlanmamasıdır. Bilim yapmak pahalıdır ve uzmanların kendi aile bütçelerinden harcama yaparak iş yapmasını beklemek hatalıdır. Belirlenen öncelik çerçevesinde mevcut kaynaklardan muharebe meydanlarının bir listesi hazırlanacak ve arazi timleri bunların kesin yeri ve şu anki durumunu tespit edecektir. Bilim kurulu yeri tespit edilen meydanların tescil ve koruma işlemini beklemeden başlatacaktır.

Türkiye gibi binlerce yıllık geçmişe sahip bir coğrafyada bu envanter işleminin kısa sürede bitmesini beklemek hayalcilik olur. Türk ve dünya tarihi için önem taşıyan muharebelere öncelik verilmelidir. Yeri iyi kötü bilinen önemli muharebe meydanları en kısa sürede tescil edilip acil koruma kapsamına alınmalıdır. Sonrasında görevlendirilen ekipler muharebenin kesin yeri ve sınırlarını tespit için uğraşır ve bunların bulgularına göre koruma alanında değişiklikler yapılabilir. Eğer koruma için mükemmel envanter çıkması beklenirse geride korunacak muharebe meydanı kalmayabilir. Önemli bir konu da kamuoyunun sağlıklı ve devamlı bilgilendirilmesidir. Bir muharebe meydanı ile ilgili proje başlatıldığında ne yapılacağını bütün ayrıntıları ile yerel, ülke ve dünya kamuoyuna açıklamak ve bilgilendirmek gereklidir. Mümkünse ataları o muharebeye iştirak etmiş milletleri projeye dahil etmek büyük fayda sağlayacaktır. Örneğin MÖ 53'te Harran yakınlarında Carrhae'de Romalılar ve Partlar arasında cereyan eden ve Roma'nın en büyük yenilgilerden birini yaşadığı muharebenin turizme açılması projesinde İtalyan ve İranlı uzmanlara yer vermek başarı ve tanıtım açısından büyük fayda getirecektir.

Türkiye muharebe meydanları ve askeri kalıntıları envanteri teşkil edildikten sonra yapılması gereken hangilerinin korumaya alınacağı ve yatırım yapma önceliğinin belirlenmesidir. Arzu edilen bütün muharebe meydanı ve askeri kalıntıların koruma altına alınmasıdır. Ancak hem sayı çok fazladır, hem de bir kısmı çoktan onarılamayacak düzeyde tahrip edilmiştir. Dolayısıyla kısıtlı kaynaklar sorumsuz bir şekilde harcanıp bir sürü yarım kalmış →

Günümüzde Büyük Taarruz bölgesini ziyaret edenlerin en çok ziyaret ettiği yer olan Kocatepe Anıtı

Ağustos 1922, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz günlerinde Kocatepe'den savaş alanını izliyor. Fotoğraf: Etem Tem

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

veya hatalı proje batağı yaratmak yerine öncelik korumaya, arkeolojik kazılara ve önemli muharebe meydanlarında kısa zamanda sonuç verecek projelere verilmelidir. Ancak tescil edilmiş bir muharebe meydanını yerel yönetim kendi kaynağı ile turizme açmak istiyorsa buna engel olmayıp gerekli uzman desteği sağlanmalıdır. İlk kademe acil işler bittikten sonra Türkiye genelindeki muharebe meydanlarından sorumlu olacak kurum tespit, tescil ve bilimsel inceleme odaklı olmalı, bütün bu alanların korunması ve turizme açılanların işletilmesi sorumluluğunu yüklenmemelidir. Aksi takdirde devasa ve hantal bir bürokrasi teşkil edilmiş olur.

Çanakkale örneğinde olduğu gibi önemli muharebe meydanları için özerk bir başkanlık kaynak tasarrufu ve hizmet kalitesi açısından daha iyi sonuç verme potansiyelindedir. Diğer muharebe meydanlarını ise denetim kaydıyla yerel yönetimlere bırakmak en iyi çözümdür. Çünkü Anadolu'da Türk varlığını perçinleyen 1176 Miryokefalon gibi önemli bir muharebenin yerinin tartışmalı olduğu bir ortamda merkezi kurumun tespit ve tescil işi uzun süre devam edecektir.

Türkiye'nin muharebe meydanlarıyla ilgili ciddi bir kapasite sorunu vardır. Envanter çalışmasıyla beraber ülke kapasitesinin geliştirilmesine de önem verilmelidir. Türkiye'de akademik düzeyde askeri tarih eğitimine yeni başlanmıştır. Muharebe meydanı arkeolojisi üniversitelerimizde eğitimi verilen bir alt disiplin değildir. Üstelik tespit, tescil ve ziyarete açılma işlemleri için sadece tarihçi ve arkeologların yanı sıra sırf kazılar için kalıntıları tespit edecek jeomorfologlar, yer radarı operatörleri, topoğraflar gibi geniş yelpazede uzmanlara ihtiyaç bulunmaktadır. Ziyarete açılma sürecinde ise devreye uzman mimar ve mühendisler ile tanıtım-bilgilendirme, yayın ve diğer

Sakarya Meydan Savaşı sırasında muharebe meydanından nadir bulunabilecek bir fotoğraf (solda).
KORAY ÖZALP ARŞİVİ

Sakarya Meydan Savaşı muharebe alanı geniş bir bölgeyi kapsıyor. Günümüzde Türk askerlerinin mezarları taşlarla çevrelenmiş (altta).
SELİM ERDOĞAN ARŞİVİ

“GRANİKOS MUHAREBE MEYDANI TARİHİ BİR GÖREV”

1902’de Alman askeri heyetinin ziyaret ettiği Granikos muharebe meydanı turizm açısından Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası’nın gölgesinde kalmış Biga ilçesindedir. İyi bir araştırma ve yatırımla Granikos’un turizme açılması Biga’nın makus talihini değiştirecektir. Üstelik belli dönemlerde yoğun turist akışı ile ezilen Gelibolu ve Truva’nın turist fazlasını aktarabileceği bir cazibe merkezi yaratacaktır. Granikos nedeniyle gelen turistler sayesinde bölgedeki kendi başına ilgi çekmeyen doğal ve tarihi güzellikler değer kazanacaktır. Bu da aslında bizi başka bir önemli konuya getirmektedir. Muharebe meydanları mutlaka diğer turistik cazibe merkezleriyle irtibatlı ve koordineli olarak değerlendirilmelidir. Bir bütünün parçası olduklarında değerleri katlanacaktır. Türkiye’de sık yapılan hata yerel yönetim ve halkın bu tarz projelerin içine sokulup parçası yapılmamasıdır. Projeler devletin en üst mevkiinden halka bir ihsan gibi sunulmamalıdır. Granikos turizme açılacaksa bu Biga yerel yönetimi ve halkı ile beraber yapılmalıdır. Hatta bizzat yerel yönetim bu işi üstlenmelidir. Merkezden gereken uzman ve teknik destek sağlanıp denetim sistemi kurulduktan sonra bütün işleyişi rahatlıkla bölge halkı üstlenebilir. İdarecisinden rehberine hediyelik eşyasından konaklamasına bölge insanı projede ne kadar çok yer alırsa muharebe meydanlarının korunması ve bakımı o derecede güvence altına alınabilir. Bütün bu süreçte yerel yetenek ve kapasitenin geliştirilmesi için uğraşılmalıdır. Biga, Granikos için gereken çoğu görevliyi civar üniversitelerin desteğiyle rahatlıkla yetiştirebilir. İstanbul veya yurtdışından getirtilecek standart hediyelik eşyalar yerine Biga’da kendine özgü turistik eşya imali gerçekleştirilebilir. Elde edilecek gelirin bir kısmı Granikos projesinin müteakip kademelerinin hayata geçirilmesi için aktarılarak kendi kendini besleyen, hazineye yükü azaltan bir döngü sağlanabilir. Granikos’ta sağlanacak başarı ise ülke genelinde benzer projelerin hayata geçirilmesinde bir model olarak kullanılabilir.

uzmanlar girecektir. Çünkü ziyaret güzergâhı, ziyaretçi yeri ve müze inşası, bilgilendirme levha ve sistemleri, broşür, kitap ve haritalar, hediyelik eşyaların imali önemli konulardır. Türkiye’de eksikliği en çok hissedilen de aslında bunlardır. Her şey bitip muharebe meydanı ziyarete açıldığında bu kez rehber ve tanıtım ekibi, idare, güvenlik ve bakım ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Muharebe meydanlarının önemli bir parçası anıtlardır. Çanakkale örneğinde anıt yapmada ne kadar geç kaldığımız anlaşıldığı gibi sonradan yapılan anıtların mimari ve sanatsal estetiği ise oldukça tartışmalıdır. Muharebe meydanı turizminin en büyük faydası tarihi kimlik ve belleğimiz bir parçası olan muharebe meydanlarının ve askeri kalıntıların gelecek nesiller için korunması ve ihtiva ettiği bilgilerin topluma mal edilmesidir. Tahrip olmuş önemli muharebe meydanları da yaşatılmalıdır. Örneğin üzerine bir şehrin kurulduğu muharebe meydanı, inşa edilecek anıtlar, sergi salonları, mahalle ve sokaklara verilecek isimler, gerekli yerlere konulacak bilgilendirme levhaları, şehir rehberine ilave edilecek açıklamalarla belleklere işlenebilir. Benzeri şekilde bir savaş için inşa edilmiş, ama savaşa konu olmamış askeri tesisler de korunup basit düzenlemelerle ciddi yatırım yapılmadan ziyarete açılabilir. Buna en iyi örnek İkinci Dünya Savaşı döneminde Çatalca ve Gelibolu’ya inşa edilmiş savunma hatlarıdır.

Sonuç olarak ülkemiz muharebe meydanlarının turizmi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. İyi bir hazırlık ve envanter çalışması, önceliklerin belirlenmesi ve yöre halkının işin içine sokulmasıyla hem gelir elde etmek, hem de tarihi mirasımızı korumak mümkündür. Ülkemize gelen turistlerin bir kısmı biz buraları uygun tesisleri kurup ziyarete açmasak da bu alanları gidip gezmektedir. Yakın dönem savaş ve muharebelerine yönelik ülkemizde de ilgi artmış ve bu konunun meraklıları sadece buraları gezmekle yetinmeyip korunması için de çaba sarf etmeye başlamıştır. Yani muharebe meydanı turizmi zaten fiilen başlamıştır. Yapılması gereken bunu düzenleyip resmen turizm sektörünün bir parçası haline getirmektir ●

Prof. Dr. Edward J. Erickson anlattı

"ABD'DE İÇ SAVAŞ MEKÂNLARI POPÜLER"

Amerikalı askeri tarihçi Prof. Dr. Edward J. Erickson, kurmaylar ile turistler arasındaki muharebe alanı gezilerinin çok farklı içerikte olduğunu söylüyor. Erickson'a göre ülkede en çok ABD İç Savaşı'nın yaşandığı alanlar merak ediliyor.

Gettysburg Savaşı'nın 150'nci yıldönümünde şehre akın eden Amerikalılar, 2 Temmuz 2013 Salı günü Gettysburg Ulusal Askeri Parkı'nda ABD İç Savaşı'nın en önemli muharebesinin canlandırılmasını izliyorlar.

Edward J. Erickson Berlin bombardımanını harita üzerinde anlatıyor.

Edward J. Erickson uzun yıllar Amerika Birleşik Devletleri ordusu genelkurmayında görev yaptı. Sonraki yıllarda Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu konusunda uzman bir yazar olarak pek çok kitap ve makale hazırladı. Askeri tarih alanında dersler veren Erickson hem askerler için, hem de siviller için muharebe meydanı gezileri düzenledi. Prof. Dr. Erickson'a Türkiye'de ve dünyada muharebe alanları turizmini sorduk.

Neden asker, muharebe meydanı ve kurmay gezileri yapmak zorundadır? Bunların askeri eğitim ve öğretim sistemi içindeki yeri nedir?

Tarihi muharebeleri önce iyice inceleyip ardından muharebe meydanına gidip arazi ve coğrafyayı yerinde incelemeye kurmay gezisi denilmektedir. Bu subayların gezileri at üstünde icra ettiği dönemden kalma eski bir terimdir. Amerika'daki profesyonel askeri eğitim kurumları ve özellikle harp okulları ve akademileri kurmay gezilerini eğitim sistemi içine yerleştirmiştir. Öğrencilere muharebenin belirli bir safhası, örneğin ABD İç Savaşı'nda 3 Temmuz 1863 Gettysburg Muharebesi'nde Pickett'ın taarruzunu inceleme ödevi verilir. Öğrenciye orijinal plan ve emirler ile muharebe esnasında karar veren komutanın sahip olduğu bilgiler ve komutanın bildiği ve bilmediği istihbaratlar verilir. Kurmay gezisinin amacı verilen tarihi kararı yargılamak değildir. Amaç muharebede kısıtlı bilgi ve aşırı stres altında kararların nasıl verilip uygulandığını göstermektir. Muharebe meydanında verilen kararların uygulaması ve savaşın cereyanı bizatihi arazide yapılarak öğrenilmeye çalışılır. Pickett taarruzunun neden başarısız olduğunu muharebenin gerçekleştiği yere giden herkes kolaylıkla anlayabilir.

Harp akademilerinde öğrenci subaylar kendilerine verilen görevler çerçevesinde muharebenin kritik safha-

"ABD yönetimleri muharebe meydanlarını korumak ve ziyarete açmak için yatırımlar yaptı."

larını arkadaşlarına takdim eder. Ardından sınıfça o safha tartışılır. Bu tartışmalarda Clausewitz gibi önemli askeri düşünürlerin fikir ve teorileri de gündeme getirilerek teorik bilginin uygulaması öğretilmeye çalışılır.

Ben askeri öğrencileri defalarca muharebe meydanı ve kurmay gezilerine çıkardım. Örneğin Çanakkale'ye sekiz kez, Gettysburg'a 20-25 kez, 1'inci ve 2'nci Dünya savaşlarının Avrupa muharebe meydanlarına ise defalarca gittik. Artık arazi ve muharebeyi ezberlediğimi düşünsem bile her seferinde yeni şeyler öğrenip farklı bakış açılarıyla karşılaşıp şaşırmışımdır.

Siviller için de muharebe meydanı turları düzenlediniz. Muharebe meydanı turizmi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Çoğunlukla Princeton ve Virginia gibi üniversitelerin yüksek lisans ve doktora öğrencileri için muharebe meydanı turlarına liderlik ettim. Bunlar da oldukça eğlenceliydi. Tabii ki sivil öğrencilerle muharebenin teknik, taktik ve karar verme süreçlerinin detaylarını inceleyip tartışmak mümkün değil. Daha çok savaşanların yaşadığı tecrübeleri, bireysel cesaret ve eğlenceli hikâyeleri dinlemek istiyorlar. Dolayısıyla turistik tarafı daha ağır basıyor.

Neden Amerikan İç Savaşı muharebeleri çok popüler?

Öncelikle ABD İç Savaşı, Amerikan halkının bilincinde büyük yere sahip, büyük bir merak ve talep var. Savaş, savaşanlar, liderler, muharebeler hakkında binlerce kitap basılmış olmasına rağmen her yıl yüzlerce yeni kitap piyasaya çıkıyor. Çok sayıda savaş canlandırma grupları mevcut olduğu gibi küçük kasabalarda bile tartışma kulüpleri bulunmaktadır. Bunlar sık aralıklarla bir araya gelip savaşı ve savaşanları tartışıp canlandırmaya çalışırlar.

İkinci olarak ABD yönetimleri başta ABD İç Savaşı olmak üzere, muharebe meydanlarını korumak ve ziyarete açmak için ciddi yatırım yaptı. Muharebe meydanları, Federal İçişleri Bakanlığı'na bağlı ve bütçeden ciddi pay alan Amerika Park Hizmetleri tarafından korunuyor, bakımlarını da bu kurum yapıyor. Buraları, muharebenin gerçekleştiği doğal ve tarihi dokusunda muhafaza edilmeye çalışılmakta. Örneğin yukarıda bahsettiğim Gettysburg Ulusal Parkı, Temmuz 1863'te nasıl görünüyor ise aynı şekilde muhafaza edilmekte. Muharebe meydanının her önemli mevkiinde bir anıt, heykel veya işaret bulunuyor. Savaş alanını önceden hiçbir hazırlık yapmadan park idaresinden alacağınız broşür ve →

ABD İç Savaşı'nda Gettysburg Muharabesi'ni gösteren bir görsel (karşı sayfada). Prof. Edward J. Erickson, İkinci Dünya Savaşı muharebe alanları gezisinde harita başında (en üstte). ABD'li General Custer'ın askerleri ile Kuzey Amerika yerlileri arasındaki ünlü Little Big Horn Muharebesi'nde yaşamını kaybeden ABD'li askerlerin mezarlığı, Montana (üstte ortada). İkinci Dünya Savaşı yıllarından kalma bir tank ve beton korugan, Fransa (üstte).

harita ile kolaylıkla gezebilirsiniz. Bu sayede sadece askeri tarih meraklıları değil, sıradan turistler de geziden büyük bir zevk alabiliyor. Bu da ziyaretçi sayısını doğal olarak artırıyor.

Türkiye ve ABD'deki muharebe meydanlarının durumunu mukayese eder misiniz?

ABD, gelecek nesillerin ziyaret edip birinci elden ülkenin tarihini anlayıp ders çıkarabilmesi için askeri tarihine sahip çıkıp muhafaza etmektedir. Günümüzde meşhur muharebe meydanlarının büyük çoğunluğunu her eyalette ziyaret etmeniz mümkün. Bunlar sadece zafer kazanılan muharebeler değil, aynı zamanda Amerika yerlilerinin Custer'ın süvari birliğini yendiği Little Big Horn gibi yenilgilerin yaşandığı da yerler. Ayrıca kale, askeri tahkimat ve kışla kalıntıları da koruma altındadır ve ziyarete açıktır. Örneğin 2'nci Dünya Savaşı'nda Japonların Pearl Harbor baskını sırasında batırdığı USS Arizona zırhlısının enkazı battığı yerde ziyarete açıktır. Bunun gibi düzinelerce önemli batık, anıt ve müze olarak muhafaza edilmektedir. Hatta Alman denizaltısı U-505'i Chicago'da ziyaret edebilirsiniz. ABD'nin neresinde olursanız olun mutlaka yakında ülkenin askeri tarihini yansıtan muharebe meydanı, kale, askeri kalıntı veya müze vardır.

"Türkiye'de ABD'deki örneklerine benzeyen tek savaş alanı Çanakkale'dir."

Türkiye'de benim bildiğim ABD'deki örneklerine benzeyen tek muharebe meydanı Çanakkale'dir. 20'nci yüzyılın önemli bir kısmı boyunca Gelibolu ve Çanakkale askeri bölge statüsünde kaldığı için muharebe meydanının özgün tabiat ve karakteri muhafaza edilebilmiştir. Çanakkale 1915'teki halinde korunabilmişken aynısını Edirne, Lüleburgaz ve Çatalca gibi Balkan Savaşları'nın meşhur mekânları için söyleyemeyiz. Şehirleşme ve sanayileşme muharebe meydanlarını onarılamayacak ölçüde tahrip etti. Buna benzer ha-

7 Aralık 1941'de Japonların Pearl Harbour baskınında batırılan USS Arizona zırhlısının enkazı halen suyun altında duruyor ve üzerine yapılan anıtla birlikte ziyaret edilebiliyor (karşı sayfada). 6 Haziran 1944'te Müttefik ordusu çıkarmasının yapıldığı Normandiya kıyıları (üstte). ABD tarafından ele geçirilen ve Enigma kodunun çözülmesine yol açan Alman U-505 denizaltısı Chicago'da müzede sergileniyor (altta).

diseler ABD'de de oldu. Mesela ABD İç Savaşı'nın meşhur muharebe meydanı Manassas'ın (Bull Run) üstünde dört şeritli otoyol, büyük alışveriş merkezleri ve mahalleler bulunmaktadır. Aradaki fark ABD'de bu tür kötü örneklerin az olması.

Son dönemde Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı konusunda araştırma yapıp yazdığım için umut ederim ki bu savaşın Sakarya ve Dumlupınar gibi meşhur muharebe meydanları korunabilsin. Yine ümit ederim ki Sarıkamış ve Kars itinalı bir şekilde korunup gelecek nesillerin ziyaret edebileceği ve orada yaşananları yakından görebilecekleri mekânlar olabilsinler. Bunu yapmak kolay ve ucuz değildir. Siyasetçilerin öngörü ile uzun vadeli düşünmesine, başta akademisyenler olmak üzere konunun paydaşlarının bir araya gelerek ülkenin askeri mirasını koruma kararlılığını göstermesine bağlıdır.

Son olarak mayın gemisi Nusrat'ın uzun bir ihmal sonrasında gerçeğine uygun bir şekilde inşa edilip 18 Mart zaferinin bir anıtı haline getirilmesinden ne kadar mutluluk duyduğumu ilave etmek isterim ●

Kıbrıs Barış Harekâtı ve muharebe meydanları gezisi, 10-14 Kasım 2019.

Muharebe meydanları rehberi Serhan Güngör:

“Yabancılar bizden daha bilinçli ve saygılı”

Türkiye’nin ilk muharebe meydanları rehberlerinden Serhan Güngör, yaklaşık 25 yıllık deneyimini aktardı. Güngör’e göre, “Yabancı turistlerde merak ve saygı önde, Türk gruplarda ise duygu ve milli heyecan var. Yabancılar çevreye ve tarihe daha saygılı”.

Muharebe meydanları rehberi nasıl olunur, rehber alanda nelerle karşılaşır, yerli ve yabancı turistlerin arasında hangi farklar var? Bu soruları rehber Serhan Güngör’e sorduk.

Bir profesyonel turist rehberi olarak neden muharebe meydanı turizmi ilginizi çekti?

Rehberliğe yeni başladığım 1997-1998 döneminde muharebe meydanları turizmi üzerine çalışmaya başladım. Bunda hem gençliğimden beri askeri tarihe ilgi duymam, hem 1994-1995 yıllarında ifa ettiğim askerlik hizmetimi deniz piyade subayı olarak Foça ve Şırnak’ta yapıp muharebe tecrübesi edinmem etkili oldu. O dönemde, okyanus aşırı uçuşlar yaygınlaşmış ve Türkiye’de muharebe meydanı turizminin ilk uygulamaları başlamıştı. Çanakkale muharebe alanında Avustralyalı gruplara tur rehberliği yapmaktaydım. Onlarla gezerken bu konunun nasıl çalışılacağını, nasıl arazi inceleneceğini gördüm, öğrendim ve

okumalarımı daha çok yoğunlaştırdım. Çanakkale Türkiye'de çok popüler olunca ben de çok fazla işlenmemiş, çalışılmamış bir konu olarak Kurtuluş Savaşı'nı çalışmaya karar verdim. Çanakkale'den edindiğim tecrübeleri 2004'ten itibaren Kurtuluş Savaşı muharebe meydanlarında uygulamaya başladım. Türkiye'de bu konudaki ilk özel ilgi turlarını gerçekleştirdim.

Kurtuluş Savaşı'nın muharebeleri, büyük bir coğrafyada dağınık olduğundan, ben ağırlıklı olarak düzenli orduların muharebelerin cereyan ettiği yaptığı Batı Cephesi'ni tercih ettim. 1921-1922 yıllarında gerçekleşen İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya muharebeleri, Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi mekânlarını ve bu mekânların nasıl sunulacağı ve anlatılacağı üzerine yoğunlaştım. Daha sonra da bu yaptığım çalışmalar ışığında, İstanbul Üniversitesi'ndeki yüksek lisansımı 2010 yılında tamamladım. Kurtuluş Savaşı hakkında yayın çok; ama bu savaşın coğrafyası, muharebe alanlarının kesin yerlerinin tespiti, korunması ve turların nasıl icra edileceği fazla çalışılmış değil. Yaptığım faaliyetlerin ilkleri teşkil ettiğini düşünüyorum.

Tabii sadece Türkiye ile yetinmedim. Fransa ve Belçika'daki Birinci ve İkinci Dünya Savaşı mekânlarını, Polonya ve Rusya'yı, Avrupa'daki önemli askeri müzelerini çok detaylı gezdim ve inceledim. Askeri tarihin nasıl anlatıldığını ve turizme nasıl entegre edildiğini görmek için Polonya'da ve Rusya'daki savaş alanları ve askeri müzeleri de yerinde inceledim, gezdim.

İngiltere ve Fransa gibi muharebe turizminin gelişmiş olduğu ülkelerle Türkiye'deki durumu karşılaştırdığınızda durum nedir?

Batı dünyasında savaş ve muharebeleri anmanın tarihsel bir geleneği var. Julius Caesar'ın Tokat Zile'de kazandığı savaşın ardından buraya bir anıt yaptırdığını biliyoruz. Augustus'un Yunanistan Preveze yakınlarındaki Actium zaferini anmak için inşa ettirdiği devasa bir anıtın kalıntıları var. Avrupa antikçağdan moderniteye kadar savaşları anan ve anlatan anıtsal kemerler, sütunlar, duvar resimleriyle doludur, savaş kamusal alanda anılır. Bu geleneğin üzerine Birinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle İngiliz gaziler ve yakınlarını kaybetmiş aileler, muharebe meydanlarını ve Commonwealth War Graves Commission'ın inşa ettiği askeri mezarlıkları ziyaret etmeye başladılar. Böylelikle modern muharebe meydanı turizmi başladı. İkinci Dünya Savaşı ve ulaşımda yaşanan gelişmeler bu turizm hareketini kıtalararası bir boyuta taşıdı.

Bizde ise muharebe sonrası anıt inşası, savaş alanının ziyaret edilmesi ve belli günlerde şehitlerin anılması geleneği eskiden yoktu. Anıt inşası Balkan Savaşları ve Çanakkale Muharebeleri'yle başladı. Ancak bilincin oluşması zaman aldı ve alıyor. Mustafa Kemal Paşa'nın 1924'de Başkomutan Meydan Muharebesi meydanına →

Kurtuluş Savaşı muharebe alanları içinde yer alan Dumlupınar Şehitliği Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 30 Ağustos 1992 tarihinde ziyarete açıldı. Şehitlik, Üç Komutan Anıtı, Milisler Anıtı, sembolik şehit mezarları ve kitabeleri, Şehit Baba-Oğul Anıtı, Mehmetçik Anıtı, Namazgâh ve Şadırvan'dan oluşuyor.

Muharabe alanları turizmi rehberi Serhan Güngör.

yaptırdığı çok zarif bir anıtın 1960'larda kırılıp bir depoya atılması bu konudaki bilinç eksikliğimize bir örnektir. Çanakkale'de bile 1954'te inşaatına başlanan ve yakın zamanlara kadar bitirilmeyen Çanakkale Şehitler Abidesi'ni saymazsak, 1990'lara kadar İngiliz ve Fransızların 1920'lerde yaptığı anıtlar ve mezarlıklar muharebe alanlarına hâkimdi. Şunu açıkça kabul etmeliyiz ki; biz muharebe meydanı gezmeyi 2000'li yılların başında çoğunluğu Avustralyalı olan batılı ziyaretçilerden öğrendik. Şafak ayinlerine imrenerek bakan insanlar "bunlar atalarını, dedelerini anmak için dünyanın öbür ucundan geliyorlar, biz niye yapmıyoruz?" dediler ve yerel ve ulusal yönetimleri bu konuda çalışmak için teşvik ettiler.

Bu konuda Britanya ve Fransa gibi ülkeler ile aramızdaki en büyük fark, bizde koruma bilincinin henüz tam yerleşmemiş olması, alanlar ve anıtlarda özenli bir saygı ve bilgilendirmekten çok, öne çıkan hamaset ve özensizliktir. Anlatımlarda ciddi referans sorunları vardır. Anıtlar, heykeller ve sanat yapılarında tasarımda özensizlik, tunç ve taş yerine polyester ve beton gibi malzemeler, zamana ve çevresel koşullara dayanıksızlık dikkati çeker. Yakın zamanda Çanakkale'nin muharebe alanları konusunda uzmanlaşma amacı güden bir alan yönetimi ile yönetilmeye başlanması olumlu bir girişim olmuştur. Ancak Kurtuluş Savaşı muharebe meydanları halen Orman Bakanlığı'na bağlı milli park statüsündedir. Bu mekânlarda yapılan bilinçsiz ağaçlandırma faaliyeti, savaş zamanındaki bitki örtüsünün ve doğal dokunun uluslararası standartlara aykırı olarak kaybolmasına ve muharebe alanının önemli tepelerinden olayın geçtiği topografyanın görülememesine yol açmaktadır, örneğin Metristepe, Conkbayırı, Alçıtepe ve diğerleri. Ayrıca Çanakkale'ye merkezi ve yerel yönetimler tarafından belli dönemlerde binlerce insanın getirilmesi bölgenin kapasitesinin çok üzerinde bir ziyaretçi trafiğine, bu da tarihi ve doğal çevrenin korunması ile ilgili sorunlara yol açmaktadır.

Son zamanlarda 1071 Malazgirt Savaşı yerinde anılmaya başlanmıştır. Ancak Türkiye'de bulunan ve antikçağ ile ortaçağda dünya tarihine etki etmiş Granikus, İssos, Zela, Doryleon gibi önemli muharebe meydanlarının yurtiçi ve yurtdışı turizmine kazandırılması yönünde yerel veya ulusal bir çalışma ve girişim bulunmamaktadır.

Askeri müzelerimiz, ellerindeki zengin malzemeye rağmen, analitik bir bakışla tarihsel olayların analizini,

Çanakkale Savaşları'nda en kanlı murarebelerinin yaşandığı bölgelerden Seddülbahir'in havadan görünüşü (solda).

neden sonuç ilişkilerini anlaşılır bir dille, çağdaş ve yaratıcı sunum teknikleriyle günümüz ziyaretçisine sunmaktan uzaktır. Parça parça ve çoğunlukla sergi ve depo işlevini görmektedirler. Kurtuluş Savaşı'nın derli toplu bir müzesi henüz yoktur. Çanakkale'de tarihi alanın Kültür ve Turizm Bakanlığı'na geçmesinden sonra, son zamanlarda çağdaş müzecilik uygulamaları yapılmaktadır.

Hem yabancı hem de yerli turistler için muharebe meydanı turları düzenliyorsunuz. İki grup arasındaki farkları belirtir misiniz?

Yabancı turistlerde öne çıkan duygu merak, öğrenme ve saygı iken yerli turistlerde daha çok duygu ve milli heyecanları gözlemekteyim. Yine de derli toplu bilgi verdiğiniz, harita ile olayı yerinde açıkladığınızda, yerli gezginlerimizin de öğrenmek için büyük bir ilgi ve iştah sahibi olduğunu söylemeliyim. Çanakkale alanlarına toplumun her kesiminden katılım olmakla birlikte, özellikle kitlesel boyutta yapılan belediye ve çeşitli kurumların düzenlediği gezilerde daha alt gelir grubu katılımcılar gözlenirken, Kurtuluş Savaşı alanlarının turları çok daha az sayıda yapılmakta ve genelde orta ve üst gelir grubu tarafından tercih edilmektedir. Toplumdaki siyasi ve ideolojik kutuplaşmaya paralel olarak, yerli gruplarla Çanakkale'de daha dini motifler merak edilirken, Kurtuluş Savaşı alanlarında Atatürk ve ulusal bilinç temaları daha çok öne çıkmaktadır.

Anlamak ve anmak

Yabancı gruplarla Türk gruplar arasındaki temel farkın muharebe meydanına, tarihsel ve doğal çevreye saygı ile ilgili olduğunu da gözlemliyorum.

Çanakkale'de 20 yıldır yaşanan kitlesel turizm hareketi ile tarihi ve doğal çevre tahribata uğramaktadır. Bazı yerel esnaf, turizmciler ve ziyaretçilerin şehitliklerde müzik çalmaları, mekânın anlam ve önemine yakışmayan davranışlar sergilemeleri de her ne kadar önlenmeye çalışılsa da halen gözlemlenmektedir. Avrupa muharebe meydanlarında temel olarak, düzen, temizlik, sessizlik, özen, sanat ve tasarım, çok yoğun ve anlaşılır bilgilendirme, dikkatle korunan tarihi ve doğal çevre öne çıkmaktadır. Çok sayıda irili ufaklı müze de hem özgün objeler, hem de canlandırmalar ile muharebe alanlarını gezen ziyaretçilerin o mekânlarda neler yaşandığını daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır. Gezdiğim hiçbir harp mezarlığı ve anıt girişinde bizde olduğu gibi hediyelik eşya dükkânlarına rastlamadığımı da özellikle belirtmeliyim.

Son dönemde Türkiye'de muharebe meydanlarının korunması ve turizmi konusunda ilgi arttı. Sizce ne yapılmalı ve ne yapılmamalı?

Her şeyden önce ülkemizdeki muharebe alanlarını tespit edip koruna ve bakımını yapmamız gerekir. Bu mekân ve anıtlar, ciddi askeri tarih araştırmaları sonrasında bilgi veren yerler haline dönüşmelidir. Muharebe meydanlarından sorumlu bir kurum olmalı, bünyesinde farklı disiplinlerden uzmanlar kadrolu veya danışman olarak yer almalıdır. Dünyada başarılı örnekler mevcut. Savaş alanı turizminde temel nitelik "anlamak ve anmak" olmalıdır. Mekânlar buna göre düzenlenmeli, doğru ve ayrıntılı tarihsel bilgi, anlaşılır bir dil ve sunumla ziyaretçilere aktarılmalıdır. Bu konu mekân düzenlenmesi, anıtlar, müze tasarımı ile ilgili olduğu kadar, bu mekânlarda görev yapacak rehberleri de ilgilendirmektedir. Savaş karmaşık ve evrensel özellikler taşıyan, sadece hamasetle geçiştirilemeyecek bir konudur. Bu konuda bilgi verecek profesyonellerin yüksek eğitimli olması, yabancı dil bilmesi ve profesyonel turist rehberi lisansına sahip olması gerekmektedir.

Gelibolu Tarihi Alan Başkanı İsmail Kaşdemir:

“ÇANAKKALE İLK ÖRNEK”

Türkiye’de muharabe alanları turizmi denildiğinde akla gelen ilk örnek Çanakkale. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı yaklaşık yedi yıldır yetkisi tanımlanmış bir kurum olarak çalışıyor.

Çanakkale Savaşları son yıllarda hem hakkındaki yayınlar, hem de muharebe alanlarına turistik ilgi olarak büyük bir rağbet görüyor. Çanakkale Savaşları ve Tarihi Alan Başkanı İsmail Kaşdemir’e muharebe alanı turizmi noktasında Çanakkale’nin yerini sorduk.

Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarih Alan Başkanlığı nasıl bir görev üstleniyor?

Tarihi Alan Başkanlığı’nın 2014’teki kuruluş amacı, Çanakkale Muharebeleri’nin 100’üncü yıldönümünde Çanakkale Savaşı’nı coşkuyla anmak ve milli park statüsünde olan bölgeyi daha iyi yönetecek, daha hızlı karar alabilen, uzmanlaşmış bir kurum oluşturmaktı. Sonuçta özerk bir yapısı, özel kanunu ve bütçesiyle daha önce örneği olmayan bir kurum olan Tarihi Alan Başkanlığı modeli ortaya çıktı.

Kanaatimce isabetli de oldu. Çünkü eskiden olan ve karar almayı çok güçleştiren çok başlılık ortadan kalktı, alandaki sorumluluğu ve yetkiyi tek bir elde toplayan bir kurum ortaya çıktı. Kurulduğu günden bugüne kadar iyi bir süreç geçti. Kısa zamanda kurum oturdu ve bölgesini kontrol altına aldı. Yetişmiş insan kadrosu ile de az zamanda büyük işler başarıldı ve önemli mesafeler alındı.

Konu Çanakkale olunca hükümetten yerel yönetime zaten büyük destek görüyoruz. Bölge halkı da bizi önemli ölçüde destekliyor. Zaman zaman özel bir bölge olmamız hasebiyle konulan bir takım kısıtlamalardan şikâyetler olsa bile, yapılanları ve hedefimizi anlatınca hak veriyorlar. Aslında alan başkanlığının bölge için bir şans olduğunu görüyorlar. Uzun vadede bölgenin nasıl daha güzel hale geleceğini tasavvur ediyorlar. Dolayısıyla başarılı olmamız için birçok neden var. Bize de çok çalışmak düşüyor. Çanakkale Tarihi Alanı’nı, dünyanın en çok ziyaret edilen açık hava müzesi yapma hedefimiz doğrultusunda çalışıyoruz.

Yurtdışındaki muharebe meydanları ile Çanakkale’yi karşılaştırdığınızda ne görüyorsunuz?

Bir defa şunu söylemem lazım ki, Çanakkale Tarihi Alanı, dünyanın en iyi korunmuş muharebe meydanıdır. Biz, başta İngiltere, Fransa, Belçika ve Avustralya olmak üzere dünyanın değişik yerlerindeki muharebe alan

ve müzelerini ziyaret ettik. Örneğin pandemiden hemen önce, ekibimizle birlikte Somme, Verdün, Waterloo, Ypres ve Normandiya muharebe meydanlarına gitme şansımız oldu. Gördük ki, biz Çanakkale olarak iyi bir konumdayız. Hatta birçok noktada daha iyi durumdayız. Daha da iyi olacağız. Eskiden var olan, yabancıların anıtları ve müzeleri çok iyi, bizimkiler bakımsız durumda anlayışının artık bittiğini düşünüyorum.

Bugüne kadar gerek askeri bölge, gerekse de milli park statüsünde olduğu dönemlerde en önemli işi yaparak burayı korumuşlar. Son 20 yılda çok güzel işlere imza atıldı, atılmaya devam ediyor.

Çanakkale'de yer alan Birinci Dünya Savaşı dışındaki muharebe meydanları ve tarihi askeri kalıntıların korunması ve ziyarete açılması için neler yapılması lazım?

Çanakkale, Truva gibi önemli antik şehire, askeri kalıntılara ve önemli muharebelere ev sahipliği yapmaktadır. Hal böyle olunca tarihi önemi haiz birçok alan ve yapıyı içinde barındırıyor. Kanaatimce ilk yapılması gereken farkındalık yaratmaktır. Yani kamuoyu oluşturmak ve bilgilendirmek lazımdır. Örneğin şu an Çanakkale denince Truva Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Muharebeleri bilinmektedir. Ama bence dünya çapında önemi haiz Granikos Muharebesi'ni çok az kişi biliyor. Pers ordusu ve İskender'in ordusu Çanakkale'nin Biga ilçesinde savaşmış ve İskender ilk büyük zaferini kazanmıştır. Bunu bölge halkı bile çok az bilmektedir. Aynı şekilde İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanlara karşı inşa edilmiş, ama savaşa konu olmamış savunma hattı ve beton koruganlar da Bolayır bölgesindedir. Çoğu ziyaretçi bundan habersiz, görenler de bir anlam verememektedir. Liste uzun, ama Osmanlı'nın Avrupa'ya geçişinin simgesi Çimpe Kalesi'nden bahsetmemek de olmaz.

Bana göre tarihimizde çok önemli ve simgesel değeri olan Çimpe Kalesi'nin yerinin kesin belirlenerek ayağa kaldırılması çok büyük katkı olacaktır. Keza Granikos muharebe meydanına yapılacak yatırım hem tarihe, hem de Biga kasabasına büyük katkı sağlayacaktır. Güçlü bir kamuoyu oluşursa, çözümler de beraberinde gelir ●

Askeri araçtan yağ kutularına Marshall Planı

ABD İLE BAHAR

Türkiye-ABD ilişkileri II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren pek çok olayın etkisinde kaldı. Ancak Soğuk Savaş dönemi boyunca siyasi ve ekonomik etkisi en kalıcı ve belirleyici olanı Türkiye kamuoyunun hafızasında süt tozu ve yağ kutuları ile yer eden Marshall Planı oldu.

Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan
moalkan@gmail.com

Türk Amerikan ilişkilerinin tarihi Osmanlı döneminde III. Selim'e kadar geri gitmekle birlikte, asıl yakınlaşma II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlar. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın dışında kalmış, ama savaş bitmeden hemen önce 23 Şubat 1945'te savaş ilan etmişti! Çünkü galip devletlerin Yalta'da aldığı karara göre, savaş sonrasında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurucu üyesi olabilmek için 1 Mart'a kadar Almanya ve Japonya ile savaş durumunda olmak gerekiyordu.

Böylece Türkiye'nin de dahil olduğu 50 ülkenin katılımıyla Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuş ve bir ucunda ABD ile diğer ucunda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) olan iki kutuplu dünya dönemi başlamış oluyordu. Türkiye iç siyasette de çok partili siyasal yaşama geçerek iki kutuplu dünyadaki yerini, savaşın galibi "demokrasiler" safında, Batı Bloku üyesi olarak belirlemişti. SSCB etkisindeki Doğu Bloku'na birden fazla sınırıyla komşu olan Türkiye'nin, →

Marshall Planı kapsamında New York limanındaki Türk yük gemisine cip, tank, top ve mühimmat içeren askeri malzeme yükleniyor, 22 Mart 1948.
GETTY IMAGES

Balkanlar ve Ortadoğu dengeleri açısından ABD ile ilişkileri hızlı bir şekilde gelişti. ABD ile daha önce olmadığı kadar yoğun diplomatik, siyasal ve ticari ilişkiler dönemi başlayacaktı. Savaşın bitimiyle ABD'de Yunanistan ve Türkiye'nin, "komünizm"in güneye doğru yayılmasını önleyecek iki anahtar/kalkan ülke olduklarına ve desteklenmeleri gerektiğine dair fikir oluşmuştur. Resmi metinlere yansıdığı şekliyle ABD, stratejik İstanbul Boğazı'nın kontrolünü zayıf bir hükümete bırakmak, veya SSCB baskısıyla boğazların kontrolünün paylaşılması ihtimalini kendisi için bir tehdit unsuru olarak algılar. Savaşta yıkıma uğramış olan Avrupa'nın ayağa kaldırılması fikriyle beraber bu yaklaşım Truman Doktrini olarak adlandırılacaktı. Harry S. Truman (1884-1972), ABD başkanı F. Roosevelt'in yardımcısı olarak 1945'te göreve başlamış, Roosevelt'in kısa süre sonra ölümü üzerine ABD başkanı olmuştu. Truman, 1949 seçimlerinde başkanlığa getirilmiş ve bu görevi 1953'e kadar sürdürmüş bir politikacıydı. NATO'nun da kurucu öncülüğünü de üstlenmişti.

Truman 12 Mart 1947'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmasında, "Amerikan dış politikasının, dış baskı veya silahlı azınlıklar tarafından boyun eğdirme girişimlerine direnmekte olan özgür halkları desteklemeye yönelik olması gerekir" diyerek, Türkiye'nin Yunanistan gibi desteklenmeye ihtiyacı olan bir ülke olduğunu şu cümlesi ile vurgular: "Açıktır ki, dünyanın hürriyetperver halkları için, bağımsız ve güçlü bir ekonomiye sahip Türkiye'nin geleceği, Yunanistan'ın geleceğinden daha az önemli değildir." Türkiye'nin savaşın başından itibaren yardım isteğinde bulunduğunu, bunun Ortadoğu'da düzenin korunması için önemli olduğunu, İngiltere'nin yardımı kestiğini, yardım yapabilecek tek ülkenin de ABD olduğunu ve yardımın yapılması gerektiğini belirtir. Bu sayede hem bu ülkeler üzerindeki olası Sovyet tehdidi ve etkisi önlenerek bölgede ABD nüfuzu artırılacak, hem de Amerikan savaş malzemesini Avrupa'dan ABD'ye geri götürme sorunu çözülmüş olacaktı. Truman Doktrini'ne bağlı olarak 22 Mayıs 1947'de kabul edilen kanuna göre ABD, Türkiye ve Yunanistan'a 7/10 oranında ve yaklaşık 400 milyon dolarlık askeri malzeme yardımı yapacaktı. Bir süre sonra, 12 Temmuz 1947'de, Ankara'da "Türkiye'ye Yardım Anlaşması" imzalanır. Türkiye hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri yönetimi arasında Ankara'da imzalanan Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma'nın onanmasına dair kanun ise 1 Eylül tarihinde kabul edildi. Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma'nın başlangıç hükmü şöyleydi:

5 Nisan 1946'da Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşını getiren Missouri zırhlısı İstanbul'da (en üstte). ABD başkanı Harry Truman Amerikan yardım tasarısını imzalıyor, 1947 (üstte). 3 Mayıs 1947 tarihli *Son Posta* gazetesi ABD filosunun İstanbul ziyaretini manşetine taşımıştı (altta).

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAĞI
HALKIN DİLİ

Son Posta

CUMARTESİ 3 MAYIS 1947

Dost Amerikan filosu hararetle karşılandı

Amiral Biery'nin "Son Posta,, ya beyanatı

Samimî bir dostluğun nişanesi olarak sahillerinizi selâmlarız

Amiral Amerikan denizcilerine dedi ki:

Unutmayın ki sizler dostluk elçilerisiniz

Bugün misafirler şerefine bir suvare verilecek

Marshall yardımının fikir babası ABD'li general George Marshall'dı.

"Türkiye hükümeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla Birleşik Devletler hükümetinin yardımını istediğinden; Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen kanun ile, Birleşik Devletler başkanına, Türkiye'ye her iki memleketin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğinden; Türkiye hükümeti ile Birleşik Devletler hükümeti böyle bir yardım yapılmasının Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan milletleri arasındaki dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kani bulunduklarından; bu maksatla kendi hükümetleri tarafından usul-ü dairesinde verilmiş yetkileri haiz olan ve aşağıda imzası bulunan zevat şu hususları kararlaştırmışlardır."

Bu girişten sonra konumuzu ilgilendiren üçüncü madde şöyle düzenlenmiştir:

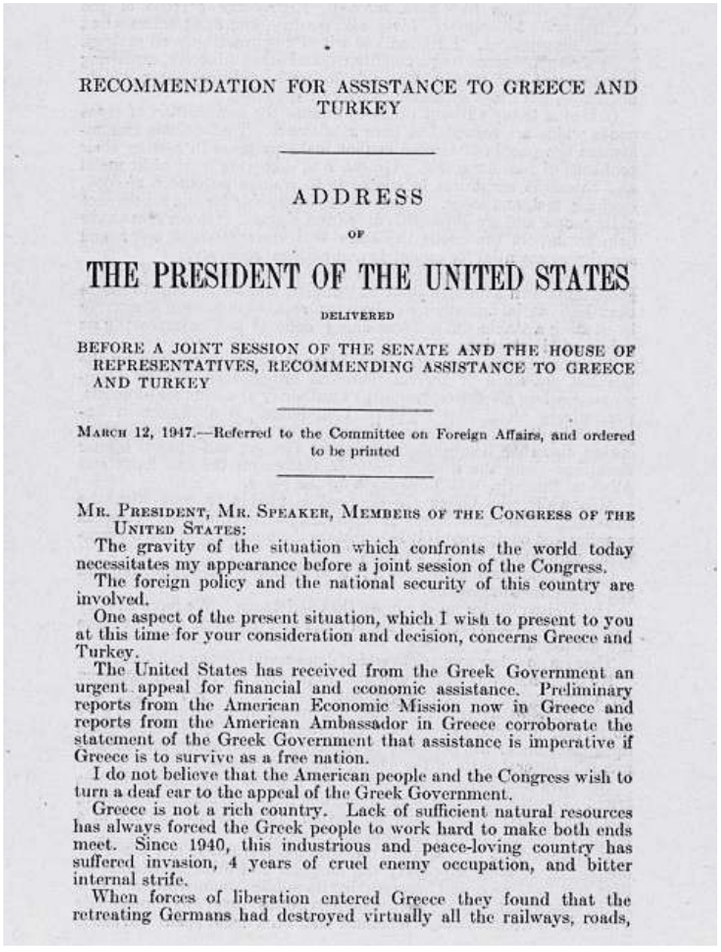
"1- Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanışını serbestçe müşahede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir. 2- Türkiye hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır."

Truman Doktrini ile 1947 yılında başlayan askeri yardım, ertesi yıl Marshall Planı (Marshall Yardımı) ile ekonomik bir boyut kazandı. Savaşta büyük zarar görmüş olan Avrupa'nın ayağa kaldırılması demek olan ve resmi adı "Avrupa Kalkınma Programı" olan ve Marshall Planı adıyla anılan programının fikir babası olan George Marshall (1880-1959), II. Dünya Savaşı sırasında ABD Genelkurmay başkanı, 1947-1949 arasında da Dışişleri bakanı ve 1950-1951 yıllarında ise Savunma bakanı olarak görev yapmıştı.

Marshall Yardımı'nın ABD için üç ana hedefi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki savaşta büyük hasar almış Avrupa'yı ekonomik olarak güçlendirmek; ikincisi yardım alacak olan ülkelerin ekonomileri üzerinde nüfuz kazanmak ve üçüncü olarak da ülke içi üretimini canlandırıp, başta çiftçiler olmak üzere ürünlerine pazar bulmaktı. Öyle de oldu.

Marshall Planı ve Amerikan propagandası

Başlangıçta toplantıları yapılan ve ilan edilen Marshall Planı'na Türkiye dahil edilmemiş, daha sonra yapılan değerlendirmelerde Truman Doktrini çerçevesinde yapılan

RECOMMENDATION FOR ASSISTANCE TO GREECE AND TURKEY

ADDRESS

OF

THE PRESIDENT OF THE UNITED STATES

DELIVERED

BEFORE A JOINT SESSION OF THE SENATE AND THE HOUSE OF REPRESENTATIVES, RECOMMENDING ASSISTANCE TO GREECE AND TURKEY

MARCH 12, 1947.—Referred to the Committee on Foreign Affairs, and ordered to be printed

MR. PRESIDENT, MR. SPEAKER, MEMBERS OF THE CONGRESS OF THE UNITED STATES:

The gravity of the situation which confronts the world today necessitates my appearance before a joint session of the Congress.

The foreign policy and the national security of this country are involved.

One aspect of the present situation, which I wish to present to you at this time for your consideration and decision, concerns Greece and Turkey.

The United States has received from the Greek Government an urgent appeal for financial and economic assistance. Preliminary reports from the American Economic Mission now in Greece and reports from the American Ambassador in Greece corroborate the statement of the Greek Government that assistance is imperative if Greece is to survive as a free nation.

I do not believe that the American people and the Congress wish to turn a deaf ear to the appeal of the Greek Government.

Greece is not a rich country. Lack of sufficient natural resources has always forced the Greek people to work hard to make both ends meet. Since 1940, this industrious and peace-loving country has suffered invasion, 4 years of cruel enemy occupation, and bitter internal strife.

When forces of liberation entered Greece they found that the retreating Germans had destroyed virtually all the railways, roads,

ABD başkanı Truman 12 Mart 1947 tarihli konuşmasında "bağımsız ve güçlü bir ekonomiye sahip Türkiye'nin geleceği, Yunanistan'ın geleceğinden daha az önemli değildir" demişti.

yardımların yeterli olmayacağı, Marshall Planı'na Türkiye'nin de dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Toplam 16 ülke bu yardımlardan yararlanacaktı. Planda Türkiye açısından özellikle tarımsal modernizasyona öncelik vermesi önerildi ve buna bağlı olarak 4 Temmuz 1948'de Türkiye ile ABD arasında "Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalandı.

Bu anlaşmanın 7'nci maddesine göre Türkiye, yapılan yardım ve ulaşılan amaçlar konusunda geniş bir yayın yapmayı ve gerekli her türlü pratik önlemi almayı kabul etti: *"1. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, müşterek Avrupa Kalkınma Programı'nın ve bu programı gerçekleştirmek üzere yapılan muamelelerin gayelerine ve kaydettikleri terakkiye dair geniş neşriyat yapmanın karşılıklı menfaatleri iktizasından olduğunu teslim* →

Marshall Planı çerçevesinde gönderilen erzak çuvalları (solda) ve süt tozu kutuları (üstte). Kore Savaşı sırasında Türk askerleri esir aldıkları Çin askerleri ile birlikte (karşı sayfada).

Amerika'nın Sesi Radyosu etkisini artırdı.

ederler. Program gayelerinin yerine getirilmesi için elzem olan müşterek gayret ve karşılıklı yardım hissini geliştirmek üzere, programın kaydettiği terakkiye dair geniş malumat yaymanın arzuya şayan olduğu teslim edilir.

2. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti bu kabil malumatın yayımını teşvik edecek ve neşriyat vasıtalarını emrine amade tutacaktır.

3. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti gerek doğrudan doğruya ve gerek Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na, iktisadi kalkınma programının yayımını teşvik edecektir. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, bu kabil malumatı neşir vasıtaları emrine amade tutacak ve bu kabil yayım için münasip kolaylıklar sağlanmasını temin etmek üzere her türlü ameli tedbirler ittihaz eyleyecektir. Bundan başka Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, diğer katılan memleketlere ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na, iktisadi kalkınma programının kaydettiği terakki hakkında tam malumat sağlayacaktır.

4. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti, alınan paralar, mallar ve hizmetlerin suret-i istimaline dair malumat dahil olmak üzere, bu anlaşma gereğince yapılan işlere dair tam izahatı her üç ay zarfında bir Türkiye dahilinde yayınlayacaktır."

Anlaşmanın bu maddesine dayanarak Türkiye, Marshall Planı'nın önemini ve amacını vurgulayan, ABD'nin sempati kazanmasına yönelik ortamı yaratacak kültürel katkıyı ve ABD propagandası yapmayı taahhüt etti. 1950'li yıllarda Türkiye için adeta bir "Amerikan Resmi Kültürel Yayılma Programı" uygulanmıştır.

Daha İkinci Dünya Savaşı sırasında teknolojik gelişmelerin verdiği imkânlar sayesinde propaganda faaliyetleri artmış ve dönemin başlıca uluslararası iletişim aracı olarak radyo yayıncılığı ABD tarafından etkin bir şekilde kullanılmıştır. Voice of America (VOA - Amerika'nın Sesi Radyosu) savaş döneminde 1941'de kurulmuştu. 1945-48 arasında Türkçe yayınlarına ara vermekle birlikte bu yayınlara 1950'lerde tekrar başlayacaktı. VOA için 1947'de Ulusal Güvenlik Yasası'nın (National Security Act) kabul edilmesi ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (National Security Council) kurulmasıyla CIA'e Dışişleri Bakanlığı'nın öncü ve rehberliğinde psikolojik savaş operasyonlarını yürütme

yetkisi verilerek Soğuk Savaş döneminde yürütülecek psikolojik savaş resmilik kazanmıştır.

Ayrıca bu tanıtıma Smith-Mundt Yasası (Smith-Mundt Act) olarak da bilinen 1948 tarihli "Birleşik Devletler Karşılıklı Bilgi ve Eğitim Değişimi Yasası" olarak çevrilebilecek (The U.S. Information and Educational Exchange Act) kapsamında başlatılan kültürel propaganda da dahil edilir. Bu program "Birleşik Devletler'in dünyada daha iyi anlaşılabilmesini" ve kültürel propagandasını yeniden canlandırmasını sağlar.

Bu yasanın ardından VOA yeniden yayına başlar. Böylece etkinliği 1950'li yıllarda hayli artacak, ABD'nin başlıca resmi kültürel propaganda aracı haline dönüşecektir.

Temmuz-Ağustos 1952 tarihli *Amerika'nın Sesi*.

Bu dönemde Türkiye'de daha önce yayınları izlenen "hür dünyanın sesi" *Amerika'nın Sesi Radyosu*, Türkçe olarak etkin bir şekilde hem radyo yayınlarına, hem de basılı neşriyata başladı. Özellikle 1950 yılından itibaren propagandasını yoğunlaştırdı. Tam bu sırada yayınlanmaya başlayan *Radyo Haftası* dergisi, bu dönemde *Amerika'nın Sesi Radyosu*'nun Türkçe servisinin yayın saat ve içeriklerini vermesinin yanı sıra ABD'yi konu alan ve "komünizme" göndermeler yapan çeşitli alan makalelerin olduğu "*Amerikanın Sesi'ni Herkes Dinler*" adıyla dört sayfalık bir ek vermeye başladı. Böylece "Türkiye'de Marşal Planı" adını taşıyan radyo programının dinlenmesinin teşvik edildiği görülmektedir. "*Amerika'nın Sesi*" özellikle etkisini arttırdığı 1950'lerde günlük hayatın bir parçası haline gelecektir.

Avrupa'dan Amerika'ya kıta değiştiren batılılaşma...

II. Dünya Savaşı'na kadar "batı" deyince akla Avrupa gelirdi. Avrupa ve Avrupa'nın değerleri her zaman medeniyetin ve demokrasinin atıf kaynağı olmuştu. Artık batı deyince akla, Avrupa değil, ABD lecekti. Batı adeta kıta değiştirmiş, ABD her bakımdan "batı" olmuştu. ABD yeni düzenin, kapitalizmin de merkezi ve simgesiydi. Hatta o kadar başat bir hale gelecekti ki, para birimi dolar bile uluslararası değişim birimi haline dönüşecekti. 1950'li yıllarda ABD'nin katkısıyla iki üniversite kurulmuştur. Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü kurulmuş, sonra ismi ODTÜ olmuştur. İkincisi ise Marshall Yardımı gereği ve Demokrat Parti programı bağlamında doğuda tarımsal gelişimi desteklemek, tarım ve hayvancılık alanında eğitim görmüş uzman yetiştirilmek amacıyla 1954 yılında Nebraska Üniversitesi (University of Nebraska Lincoln, UNL) Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunu üstlenmiştir.

1950'li yıllar hem Amerika ile daha yakın ilişkilerin kurulduğu, hem de ekonomik ve kültürel olarak batılılaşmanın Amerikanlaşma anlamına geldiği yıllar olur. Özellikle Amerikan malı ürünlerin tüketimi de yaygınlaşır. Amerikan orta sınıfının kültürel tüketimleri olan blue-jean ve Coca-Cola üst gelir grubunun tüketimine girer. Tophane'deki Amerikan Pazarı bu sırada kurulur. Başta ABD'den II. Dünya Savaşında dünyaya yayılan ciklet olmak üzere, giyim kuşamdan konserveye, transistörlü radyodan el fenerine kadar pek çok ürün "Amerikan malı" olarak İstanbul gümrüğünün hemen yanında Tophane'deki dükkânlarda kendisine bir yer bulmaya başlayacaktır. Bu dükkânlar toplu olarak Amerikan Pazarı olarak adlandırılacaktı. →

Marshall yardımıyla gelen olumlu hava Johnson mektubuyla sona erdi.

Kore Harbi ve NATO üyeliği...

İki ülkenin tarihinde Kore Savaşı'nın özel bir yeri var. Birleşmiş Milletler'e üye olan, Truman Doktrini üzerinden askeri yardıma kavuşan ve Marshall Yardım'na da mazhar olan Türkiye, kendini güvence altına almak için 1949'da kurulan NATO'ya üye olmak için başvurmuş, ama reddedilmişti. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP) hükümeti bu konuda daha istekli davranmış, hükümet kurduktan hemen sonra da Birleşmiş Milletler'in çağrısına uyarak, 25 Temmuz 1950'de TBMM'de, görüşülmediği ve kabul edilmediği için çok tartışılan, Güney Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Türkiye bu olayın akabinde, 1 Ağustos'ta bir kez daha NATO üyeliği için başvurduysa da bu isteği kabul edilmedi. ABD'nin 27 Haziran 1950'de Kore'ye asker göndermesinden yaklaşık 4 ay sonra, 17 Ekim'de Albay Tahsin Yazıcı komutasında 5 bin kişilik bir piyade tugayı Kore'ye ulaşmıştır. Türkiye hiç olmaması gereken bir coğrafyada, Kore Savaşı'nda yer almış, üstelik Kasım sonundaki Kunuri Muharebeleri sırasında, 8'inci Amerikan Tugayı'nın askerlerinin güvenle çekilmesini sağlamak için ciddi kayıplar vermiştir. Maalesef, şehit ve gazileriyle, Amerikan birliklerinin daha az zayiat vermesini sağlayan Türk birliklerinin başarıları hem resmi olarak, hem de ABD medyasındaki manşetlerden övgüler alır. Bu NATO için adeta bir giriş bileti olmuş, 17 Ekim 1951 tarihinde Türkiye -ve Yunanistan- NATO'ya davet edilmiş, 7 Ocak 1952 Türkiye-ABD Ortak Güvenlik Antlaşması imzalanmış ve nihayet 18 Şubat 1952'de Türkiye resmen NATO üyeliğine kabul edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'yi yöneten Demokrat Parti'de de tam bir Amerikan hayranlığı vardır. O kadar ki, örneğin, 1957 seçimlerinden önce 20 Ekim'de dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar, Demokrat Parti'nin Taksim'deki seçim mitinginde yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir:

"Biz memleketimizde Amerikalıların ilerleyişleri seyrini takibe çalışmaktayız. Öyle ümit ediyoruz ki, 30 sene sonra bu mübarek memleket 50 milyon nüfusu ile küçük bir Amerika olacaktır."

HADİSELER YARATAN MEKTUBUN TAM METNİNİ AÇIKLIYORUZ:

Hürriyet

İŞTE

JOHNSON'UN MEKTUBU

Herkesin merak ettiği mektubu elde edip açıklamak bir gazetecilik görevidir

Cüneyt ARCAYÜREK bildiriyor:

SAYIN BAY BAŞBAKAN,

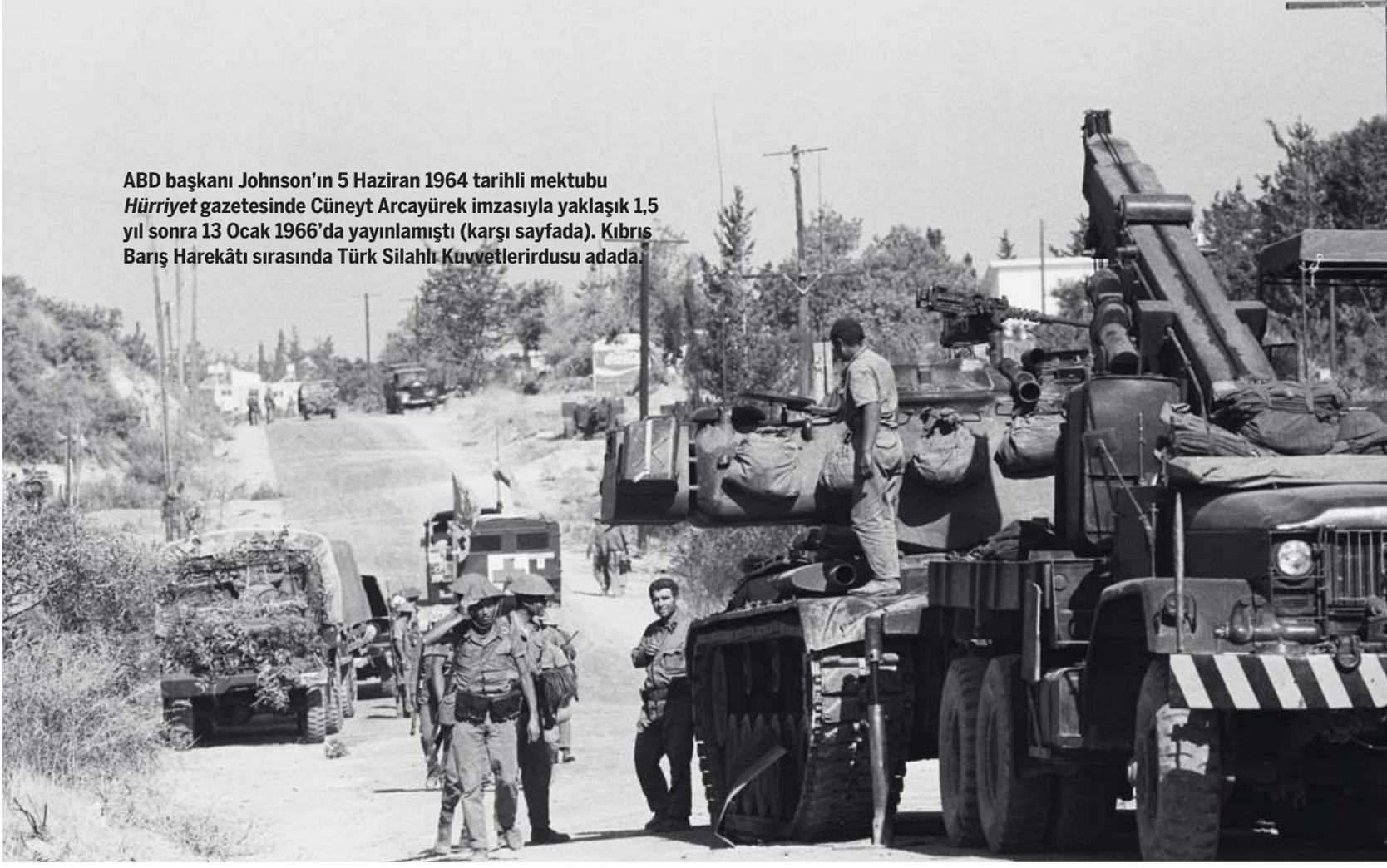
Gümrüklerde bekliyen ticari eşyalar açık arttırmayla satılacak

Balıkçılar, Boğaz'da dün de iki "köpekbalığı,, yakaladı

Vefa Poyraz'ın İstanbul Valisi olması kati leşti

Türk-Amerikan ilişkileri bozuluyor

1950'li yıllardaki sempati 1960'lı yıllarda yerini tepkiye bırakacaktır. Özellikle 1963'te Kıbrıs'ta yaşayan Türklere yönelik terör hareketlerinin yoğunlaşmasıyla İnönü başbakanlığındaki hükümetin 5 Haziran 1964'te Kıbrıs'a müdahale kararı alması ve aynı akşam İnönü'ye ABD başkanı Johnson'dan bir mektup gelmesi ilişkilerin birden soğumasına neden olur. Tarihe "Johnson Mektubu" olarak geçen bu metinde, Türkiye'nin dış politika davranışlarında ABD'ye danışması gerektiği, Kıbrıs'a müdahalenin meşru kabul edilemeyeceği, Türkiye'ye SSCB'nin olası bir müdahalesi durumunda Türkiye'ye yardım yapılmayacağı ve Türkiye'ye ABD tarafından verilen silahları kullanılmasına izin verilmeyeceği bildiriliyordu. Bu mektup 1966 yılında basına sızdığında Türkiye'deki ABD aleyhtarlığı daha da alevlenmişti. Ancak sanırım Vietnam Savaşı gibi haksız bir savaş ve napalm bombası gibi Vietnam'da kitle imha silahlarının kullanılması, ABD'ye yönelik tepkinin artmasında bir başka önemli dönüm noktası olmuştu. Türkiye'de, CIA faaliyetlerinin yoğunlaştığı 1960'lı yılların ikinci yarısında, eski CIA danışmanı ve Vietnam'da yürütülen gizli operasyonlara katılmış olan Robert Komer'in 1968 yılında Ankara'ya büyükelçi olarak atanması öğrenci gençlik arasında tepkilere neden olmuş, bu atama Amerikan karşıtlığını daha da alevlendirmiştir. Komer'in Ocak 1969 tarihinde ODTÜ'yü ziyareti sırasında da büyük bir protesto yaşanmış ve izleyen günlerde gösteriler artmıştır. ABD Mayıs'ta elçiyi geri çağırmak zorunda kalmıştı.

ABD başkanı Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihli mektubu *Hürriyet* gazetesinde Cüneyt Arcayürek imzasıyla yaklaşık 1,5 yıl sonra 13 Ocak 1966'da yayınlamıştı (karşı sayfada). Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Türk Silahlı Kuvvetlerirdusu adada.

Haşhaş ekimi ve Barış Harekâtı

Haşhaş ekimi, Türkiye-ABD ilişkilerini belirleyen bir başka etken oldu. Yasal ve denetimli üretim yaptığı halde, ABD, ülkeye giren kaçak afyonun yüzde 80'inin Türkiye kaynaklı olduğunu iddia ederek Türkiye'den haşhaş tarımının yasaklamasını istemiş, yoksa yardımların askıya alınabileceği tehdidinde bulunmuştu. 12 Mart darbesinden bir süre önce Demirel hükümeti ABD'yi tam olarak tatmin etmese de haşhaş ekim alanlarının sınırlandırılması yolunda bir karar almıştı. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra Nihat Erim'in başbakanlığında kurulan "tarafsız" hükümetin ilk kararlarından biri ABD'nin talebine uygun olarak haşhaş üretimini tamamen yasaklamak oldu. ABD'nin bu yasaklama sonucu zarara uğrayan haşhaş üreticileri için göndermeyi taahhüt ettiği paranın küçük bir bölümünü göndermesi üreticilerde ve kamuoyunda ciddi bir tepki yaratmıştı. 1973 seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu bazı kısıtlamalarla, 1 Temmuz 1974'te haşhaş ekimini yeniden serbest bırakan kanunu çıkardı. Bu kararla, Türkiye-ABD ilişkileri yeni ve uzun sürecek bir kışa giriyordu. Bu karar üzerine ABD Kongresi de hızlı davranarak ertesi gün, yani 2 Temmuz'da Türkiye'ye yardımı kesme kararı aldı. Türkiye'ye verilen borçların durdurulması ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımın askıya alınması kararı ABD Kongresi'nin her iki kanadında da onaylandı. Bu kararlar da Türkiye'de çok ciddi bir tepki ile karşılandı. Âşık Ferhat'ın okuduğu, sözü ve müziği kendisine ait olan "*Oşt Amerika, Puşt Amerika*" böylesi sert tepkilerden yalnızca biridir.

Yine tam bu sırada Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te EOKA'cı Sampson bir darbe ile Makarios'u devirip Enosis'i kurmaya yönelik Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan edince, Türkiye 20 Temmuz'da Barış Harekâtı'na başladı. İkinci harekât ise 14 Ağustos'ta başladı. Harekât sonrasında ABD'de Türkiye'ye yapılan silah satışlarının ve verilen askeri kredilerin durdurulması kararı alınır. Karar öngörülen tarihte uygulanmaya başlanmış, Türkiye'ye silah satışı durdurulmuştur.

Türkiye-ABD yakınlaşması, Soğuk Savaş'ın sıcak ilişkisi olarak başlamıştı. Truman Doktrini bir bahar havası yaratmış, Kore Savaşı ise taçlandırmıştı. Ancak Kıbrıs sorunu, Johnson Mektubu, haşhaş ekimi bir tür sonbahar demekti ve gerginleşen ilişkiler Kıbrıs Barış Harekâtı'yla kopma noktasına gelmiş, kışa dönmüştü. Yaklaşık 30 yıllık bu yoğun ilişkinin can damarı Marshall Yardımı'ydı. Marshall Yardımı ise okullarda dağıtılan süt tozu ve sadeyağ ile akıllarda kalacaktı. Geçen sene Elazığ'da meydana gelen deprem ve depremde zarar gören bir okulun tavan arasında bulunan Marshall yağ kutuları bunu yeniden hatırlattı ●

Depremden sonra bulunan yağ kutuları

Elazığ'da 24 Ocak 2020'deki depremden sonra hasar gören bir okulun çatı arasında bulunan yağ kutuları Soğuk Savaş günlerini anımsattı.

Mehmet Ö. Alkan
moalkan@gmail.com

Marshall Yardımı ile Türkiye için yeni bir dönem açılmış, yardımlar 1950'li yılların başından 1970'li yılların başına kadar yaklaşık 25 yıl boyunca aralıksız devam etmiştir. Yardımlar eğitimden özel sektöre, tarımdan traktöre, yağdan süt tozuna, dondurulmuş etten askeri modernizasyona kadar bir dizi alanı kapsamıştır. Buğday, süt tozu, tereyağı, peynir, un ve pirinç olmak üzere bu şekildeki ayni yardımlar yıllarca devam edecektir.

Yardıma konu olan ürünlerden biri olan yağlar hem tereyağı, hem de sadeyağ olarak büyük silindir şeklinde teneke kutular halinde Türkiye'ye -ve yardımı kabul eden diğer ülkelere- gidiyordu. Bu yağlar muhtemelen ABD'nin kalkınma programı (1961-1973) bağlamında, resmi logoları taşıyan "hediye" olduğu izlenimi veriyor. O dönem süt tozu ve yağların sinsi bir yardım olduğu, grip, tifo, verem kısırlık yaptığı, toplu ölümlere sebep olduğu gibi ilginç iddialar ortaya atılmıştı.

ABD yardımının simgelerinden biri süt tozu olmuştur. Süt tozunun ilkokul çocuklarına armağan olarak gönderildiği söylenmiştir. Yine yardım olarak gönderilen peynir ve yağların yanı sıra süt tozları her sabah okullarda toplu kahvaltı yapılmasına ve kahvaltıda içilmesine neden olacaktır. Suyla karıştırılarak elde edilen sütün her zaman değişik bir kokusu olurdu. Yine sarı renkte peynirler ve özellikle sarı tereyağ ve sadeyağ okul kahvaltılarında öğrencilere yedirilmeye başlanmıştır. Amerikan yardımı süt tozu Cemal Süreya'nın *Afyon Garındaki* adlı şiirine de konu olmuştur. Süt tozu ve yağ benim ilkokul yıllarımda da vardı.

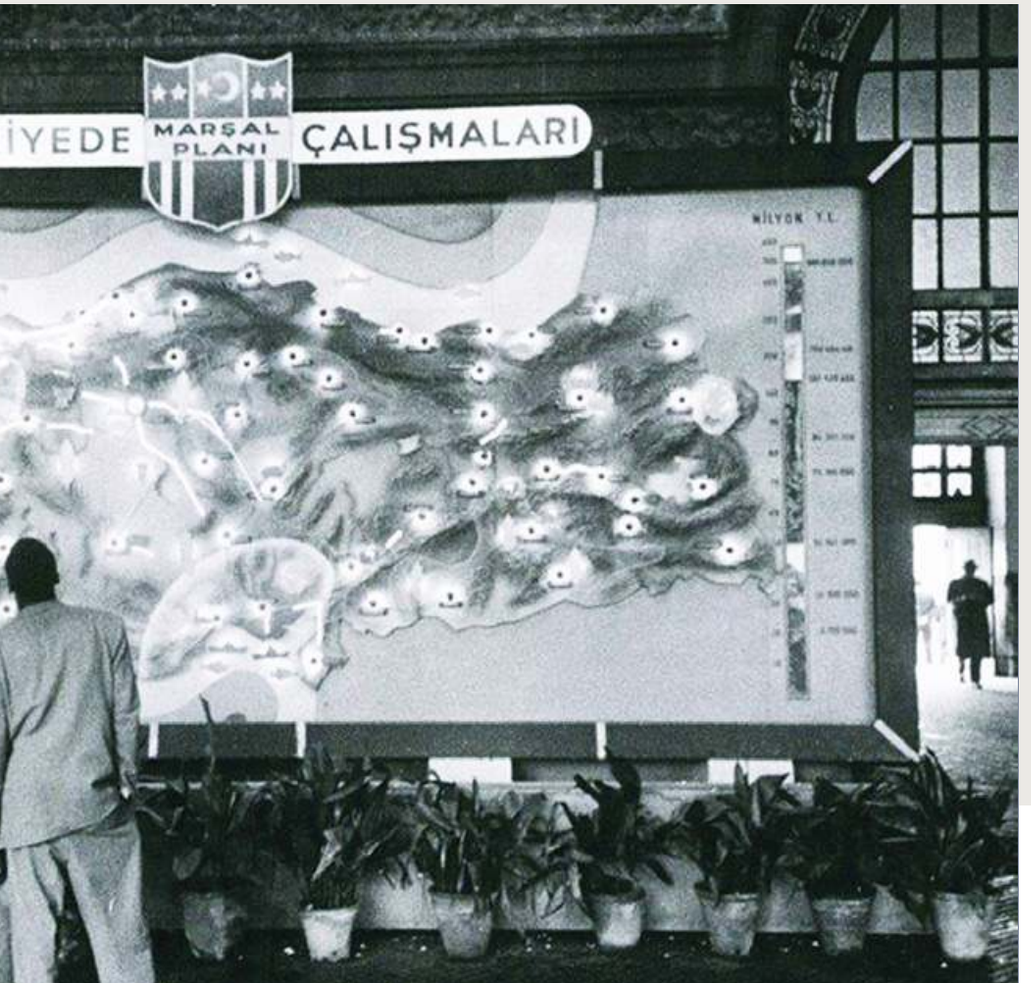
Deprem ve yağ tenekeleri

Geçen sene 24 Ocak 2020'de Elazığ'da meydana gelen 6,8 büyüklüğündeki deprem can kayıplarının oluşu nedeniyle hepimizi bir kez daha üzdü. Binaların hasar görmesi de can sıkıcıydı. Fırsatçıların kiraları arttırması gibi bir ahlaksızlık hepimizin aklında. Yaralaların sarılmaya başladığı sırada 5 Haziran'da basında çıkan bir haber ilgimi çekmişti. Habere göre Elazığ'ın Ağın ilçesindeki Öğretmen Abdullah Lütfü İlkokulu binası hasar görmüş ve binada inceleme yapılırken, çatı arasında üzerinde ABD bayraklı bazı kutulara rastlanması heyecan yaratmıştı. Binanın hasar görmüş olan çatısı sökülürken bulunan toplam 81 adet teneke yağ kutusu inceleme yapılmak üzere İl Tarım Müdürlüğü'ne gönderildi. Okul 1960 sonrası yapıldığı için, bu yağ kutularının da en azından bu tarihten sonra gönderilmiş olduğu tahmin ediliyordu. Gazetedeki haberi görünce bu konularda çalışan biri olarak yağ tenekelerinin ne olduğunu hemen anlamıştım. Bu konuyu derslerimde her sene anlattığım, arşivimdeki görsel

Elazığ'ın Ağın ilçesindeki Abdullah Lütfü İlkokulu'nun depremden sonra çatı arasında bulunan yağ kutuları (solda). 1960'lı yıllarda Haydarpaşa İstasyonu'nda Türkiye'ye Marshall yardımı faaliyetini anlatan pano (altta).

malzemeleri de derslerde aktardığım için aynı gün olayı hatırlayan öğrencim Merve Orhan bana mesaj atarak habere dikkatimi çekti. İşte Elazığ'da bir lisenin çatı katında bulunan bu yağ kutularına ulaşma maceram böyle başladı. Eski bir öğrencim ve şimdi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nda Araştırma genel müdürü olan Bilal Macit'ten bu konuda yardım rica ettim. Kendisi de Tarım ve Orman Bakanlığı aracılığı ile Elazığ Valiliği'ne ve oradan İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'ne yazılar yazılmasına, kutuların imha edilmeden bazı numunelerinin alınmasına aracılık etti. Bilal Macit sayesinde yaklaşık altı ay süren yazışmaların ardından umudu kestiğim bir anda, bir müjde gibi yağ kutuları geldi. Gelen kutular sadeyağ (ghee) ve tereyağı (butter oil) kutularıydı. Yağ kutularının üzerindeki çeşitli dillerde yazılmış bir yazı vardı. Kutuda İngilizce, Türkçe, Yunanca, Lehçe, Farsça, Korece, Filipince, Çince, İspanyolca, Portekizce, Endonezyaca, Boşnakça, Hintçe, Fransızca ve Arapça olmak üzere 15 ayrı dilde şu bilgi ve uyarı vardı:
"Sadeyağ veya eritilmiş sadeyağ
Amerika Birleşik Devletleri
halkı tarafından hediye edilmiştir.
Satılamaz veya değiş tokuş yapılamaz."

ABD yardımının tarihi

Aslında bu yağ kutuları biraz da benim çocukluğumdu. Benim çocukluğumdu, zira ilkokula 1971 yılında Kırklareli'nde Cumhuriyet İlkokulu'nda başladım. Öğretmenimiz Mahter Ergenekon'du (Drama 1923 - Kırklareli 28 Ekim 2014). Çok değerli ve tam bir idealist cumhuriyet öğretmeniydi. Sınıfımızda Kırklareli'nin üst düzey memurlarının da, zengin tüccarların da, sıradan halkın da çocukları vardı. Kısaca her sınıftan, kesimden gelen çocuklar aynı sınıfta buluşmuştuk. Mahter

öğretmenimiz bu karma sınıfımızda hiçbir çocuğun diğerine üstünlüğüne ve önceliğine izin vermedi. Hiçbir öğrenciyi babası falanca düzeyde memur veya Kırklareli'nin önde gelen tüccarı diye kayırmadı. Ailelerinde birinci olan herkes, sınıfta eşitti. Öne çıkmaya alışmış olanlarımız başlangıçta bu durumdan rahatsız olmuşlar, sonrasında ise alışmışlardı. Öğretmenimiz, ilk günlerden itibaren hepimizin sınıfta kendini eşit ve güvende hissedeceği şekilde bir ortam yarattı. Aynı havayı solumayı, aynı teneffüste oynamayı, aynı okuma heyecanını yaşamayı ve paylaşmayı öğretti. Çok güzel ve uyumlu bir sınıf olduk. Mesela her 23 Nisan'da öğretmenimiz sınıfımızda maddi durumları iyi olmayan arkadaşlarımızı belirler, durumları iyi olan arkadaşlarımızın aileleri tarafından tepeden tırnağa giydirilmelerini sağlardı. Ancak alan el, veren eli bilmezdi ve hiç kimse ne kibir gösterir, ne de eziklik hissederdi. Tersine sınıfta coşkulu bir sevinç olurdu. Annem Düriye Alkan da -elinden dikiş geldiği için- sınıfımızdaki bazı arkadaşlarımız için evde onlara Sümerbank kumaşından yeni önlük dikerek karınca kararınca katkı yapmıştı.

ULUS

Gl. Marshall'in dün bildirdiğine göre

Türkiye'nin ihtiyacı tetkik ediliyor

Dünkü Meclis'te

Ankara Belediyesinin ilden ayrılmasına dair kanun tasarısı kabul edildi

AMERİKAN HÜKÜMETİ

Yeni yardım projeleri hazırlamayı düşünüyor

Ankara'daki Amerikan Yardım Heyeti Başkanı M. Bread uçakla Vaşington'a gitti

B. Hilmi Uran şehrimizde

Yeni iki tasarı

Komür fiyatları

600 Arap gönüllüsü sınırı aştı

Ankara'nın imarı

5 Şubat 1948 tarihli *Ulus* gazetesinde ABD Dışişleri bakanı Marshall'ın Türkiye'ye yardım planı haberleştirilmiş (üstte). Marshall Yardımı ile ABD'nin hangi alanlarda Türkiye'ye destek vereceğini anlatan tanıtım afişi (altta).

İlkokula 1971 yılında başladığımdan olacak, çocukluğuma ait hatırladığım ilk siyasi olaylardan biri Deniz Gezmiş'lerin posterlerinin duvarlara yapıştırılmasıydı. 12 Mart Darbesi o sıralarda olmuştu. Dolayısıyla benim ilk siyasi anılarım 12 Mart Darbesi, Mahir'lerin ve Deniz'lerin de içlerinde olduğu "arananlar afişleri"nin duvarlara asılmasıydı. Okula gider gelirken her gün bu aranıyor afişlerini görürdüm. 1973, cumhuriyetin 50'nci yıl kutlamalarının yapıldığı seneydi. "Müjdeler var yurdumun toprağına taşına/ Erdi cumhuriyetim 50 şeref yaşına" diye başlayan *Cumhuriyet'in 50. Yıl Marşı*'nı heyecanla ezberlemiştik. Cumhuriyetin 50'nci yılı coşkuyla kutlanmıştı. Yine İsmet İnönü öldüğünde öğretmenimizin çok üzüldüğünü hatırlıyorum. Cenaze töreni radyodan canlı yayınlanmıştı. Sınıfa pilli bir radyo getirmiş ve cenaze törenini radyodan dinletmişti. Hayatımda ondan sonraki ilginç bir başka siyasi iz 1974 Kıbrıs Harekâtı'dır. Ama orada milliyetçilik biraz aşırıydı, etraf öyleydi. Karartmalar başlamıştı, pencereler battaniyelerle sıkı sıkı kapatılıyordu...

Süt tozu ile geçen çocukluk

Ancak ilkokula dair aklımda kalan başlıca anılardan biri süt tozundan yapılan sütü içmemiz ve evden getirdiğimiz dilim ekmeklerimize yağ sürülmesidir. Okulumuz tam gündü. O sıralarda cumartesi günleri de yarım gün okula giderdik. Sabahları üçüncü

teneffüs, en uzun teneffüsümüzdü. Sabah ilk derse girerken o zamanlar müstahdem dediğimiz kat görevlimiz -aklımda kaldığı kadarıyla Mestan Efendi- elinde su dolu bir güğümle gelir, çimento paketi büyüklüğünde beyaz bir torbanın içinden süt tozunu güğümün içine sayılı kaşıkla koyar, karıştırır ve sıcak sobanın üstüne güğümü yerleştirirdi. Uzun teneffüse geldiğimizde güğüm ısınmış, hatta kaynamış olurdu. Hepimizin evden getirmekle yükümlü olduğu bardaklarımız ve iki dilim ekmeğimiz vardı. Zil çalınca teneffüse çıkmadan önce öğretmenimizin masasının önünde sıraya girerdik. Mahter öğretmenimiz sıramız gelince bardağımıza süt koyar, ekmeğimizin üzerine de bıçakla yağ sürerdi. Silindir şeklindeki küçük yağ tenekesinin üzerindeki Türk ve Amerikan bayraklı manşetleriyle tokalaşan meşhur simgeyi hâlâ hatırlarım.

Marshall Yardımı'nın son dalgası diyebileceğim süt tozu ve yağ yardımı ilkokul üçüncü sınıfın sonuna kadar devam etti. Dördüncü sınıf başladığında artık yoktu. Üçüncü sınıfın sonu aynı zamanda Kıbrıs Barış Harekâtı'na rastlamıştı. Dördüncü sınıfa başladığımızda Amerikan ambargosu devreye girmiş olmalı ki yardımlar da o sıralarda kesildi. Yine tam dördüncü sınıfa başladığımızda öğretmenimiz bizi mezun etmeden nedenini bilmediğimiz bir emeklilik kararı almıştı. O nedenle öğretmenimiz gidince süt ve yağ işi de bitti diye düşünmüştük. Ama süt ve yağ işinin kesilmesinde haşhaş ekimi kriziyle başlayan ve Kıbrıs Barış Harekâtı ile doruk noktasına ulaşan kriz ve ambargonun etkili olduğu açıktı. Dolayısıyla ilkokulu 1974'e kadar okumuş kuşak Marshall Planı'na göre süt tozundan yapılma süt içmiş ve ekmeğine yağ sürüldüğünü hatırlayacaktır. ●

1960'lı yıllardan bir fotoğraf, öğrenciler, Amerikan yardımıyla gönderilen süt tozundan yapılmış sütlerini içmek için sırada (üstte). Elazığ'da 20 Ocak 2020'deki depremin ardından ilköğretim okulunun çatı arasında bulunan Marshall Yardımı kutularından bir başkası. Arka tarafında Türkçe ve diğer dillerde "Amerika Birleşik Devletleri tarafından hediye edilmiştir. Satılamaz ve değiş tokuş yapılamaz" yazıyor (sağda). Elazığ'daki Abdullah Lütfü İlkokulu gibi Kırklareli Cumhuriyet İkokulu'nda da öğrenciler Amerikan yardımı süt ve yağ ile beslenme saatlerini geçirirlerdi. Altta Öğretmen Mahter Ergenekon, 3-A sınıfı öğrencileri ve Mehmet Ö. Alkan'ın (üstten ikinci sıra sağdan üçüncü).

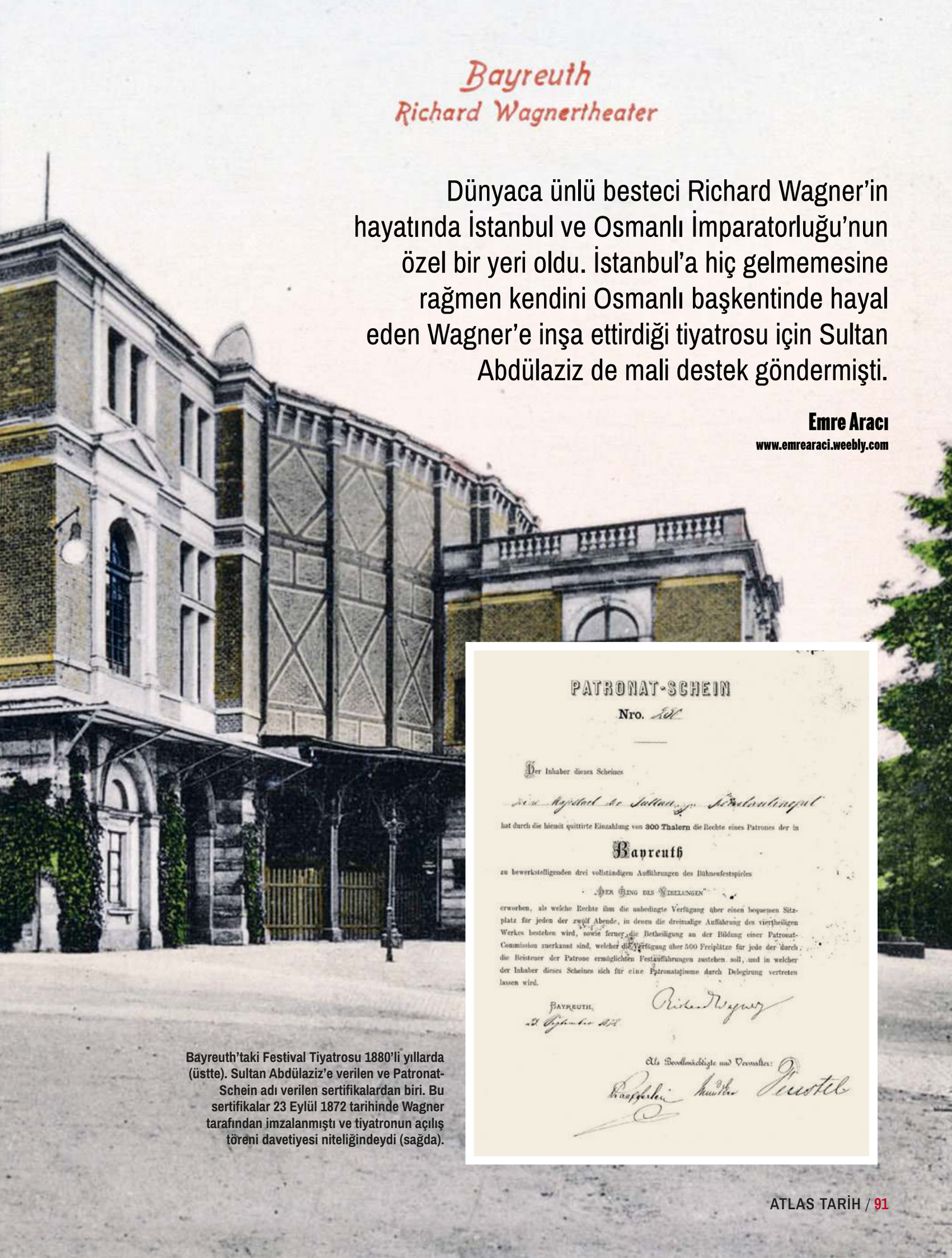
ÜNAL BAŞKUR ARŞİVİ

Sultan Abdülaziz'den Richard Wagner'e...

TİYATROSUNA PARA YARDIMI YAPTI

Dünyaca ünlü besteci Richard Wagner'in hayatında İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu'nun özel bir yeri oldu. İstanbul'a hiç gelmemesine rağmen kendini Osmanlı başkentinde hayal eden Wagner'e inşa ettirdiği tiyatrosu için Sultan Abdülaziz de mali destek göndermişti.

Emre Aracı
www.emrearaci.weebly.com

PATRONAT-SCHEIN

Nro. 201

Der Inhaber dieses Scheines

Seine Majestät der Sultan … Konstantinopel

hat durch die hiemit quittirte Einzahlung von **300 Thalern** die Rechte eines Patrones der in

Bayreuth

zu bewerkstelligenden drei vollständigen Aufführungen des Bühnenfestspieles

„DER RING DES NIBELUNGEN"

erworben, als welche Rechte ihm die unbedingte Verfügung über einen bequemen Sitzplatz für jeden der zwölf Abende, in denen die dreimalige Aufführung des viertheiligen Werkes bestehen wird, sowie ferner die Betheiligung an der Bildung einer Patronat-Commission zuerkannt sind, welcher die Verfügung über 500 Freiplätze für jede der durch die Beisteuer der Patrone ermöglichten Festaufführungen zustehen soll, und in welcher der Inhaber dieses Scheines sich für eine Patronatstimme durch Delegirung vertreten lassen wird.

BAYREUTH,
23 September 1872

Richard Wagner

Als Bevollmächtigte und Verwalter:

Bayreuth'taki Festival Tiyatrosu 1880'li yıllarda (üstte). Sultan Abdülaziz'e verilen ve Patronat-Schein adı verilen sertifikalardan biri. Bu sertifikalar 23 Eylül 1872 tarihinde Wagner tarafından imzalanmıştı ve tiyatronun açılış töreni davetiyesi niteliğindeydi (sağda).

“Minna ile İstanbul’a vardığımda şehrin güzelliği karşısında o kadar etkilendim ki, kimse böyle bir yeri görmeden ne olduğunu anlayamaz diye avaz avaz bağırdım”. Alman besteci Richard Wagner (1813-1883) ilk eşi Minna ile İstanbul’a yapmış olduğu bir seyahati sonraki eşi Cosima’ya bu sözlerle anlatmış, Cosima ise 30 Kasım 1870’te bestecinin bu heyecanlı sözlerini günlüğünün satırlarına aynen kaydetmişti. Köpeği Rus da bu yolculukta Wagner’e eşlik etmişti. Tüm ziyaret oldukça macera doluydu, çünkü besteci Minna’yı kaybetmiş ve onu labirenti andıran şehirde nafile yere arayıp durmuştu. Derken Rus bacağından yaralanıverdi. Kolunun altına aldığı ağır hayvanla, Wagner en sonunda bir hana varmayı başardı. Bir araba ve pansiyon soruşturdu. Daha sonra bir arabacı onu Haliç ve Boğaz kıyılarında gezintiye çıkardı. Şehrin görüntüsü hislerini daha da coşturmuştu. Besteci, Lucerne yakınlarında Tribschen’deki villasında bu hikâyeyi anlattıktan sonra gülmeye başladı, çünkü bütün bunlar bir rüyadan ibaretti. Wagner gerçek hayatta asla adım dahi atmadığı İstanbul’u sadece rüyasında görmüş ve gördüklerinden çok etkilenmişti. İngiltere’de yayımlanan *The Wagner Journal*’ın 2020 Temmuz sayısında “*Wagner and the Ottomans*” başlıklı yazıma da Cosima’nın günlüğünde okuduğum büyük besteciden bu hoş anekdotla başlamıştım.

Wagner’in İstanbul’a olan ilgisi Osmanlı döneminden daha çok Roma ve Bizans dönemlerine aitti. Zira o ara eşi Cosima Haçlı Seferlerinin tarihini okuyor ve 13’üncü yüzyılda İstanbul’da kurulan Latin İmparatorluğu’nu tartışıyorlardı. Wagner kendisinden 24 yaş küçük olan besteci Franz Liszt’in kızı Cosima ile nihayet 1870 yazının 25 Ağustos günü evlenebilmiş ve hatta ona yine aynı yılın Noel günü, 25 Aralık’ta doğum günü hediyesi olarak Tribschen’de seslendirilen *Siegfried Idyll*’i ithaf etmişti. Tribschen’deki bu villayı 1866 Mayıs’ında Wagner’in ha-

Paul Lange ve bandosu (altta). Sonradan renklendirilerek kartpostal olarak basılan fotoğrafta Paul Lange de (ikinci sırada soldan beşinci) davulların arasında görülüyor.

Wagner gerçek hayatta adım dahi atmadığı İstanbul'u sadece rüyasında görmüş ve gördüklerinden çok etkilenmişti.

misi Bavyera'nın genç kralı II. Ludwig de ziyaret etmiş, besteci bir mektubunda burası hakkında krala, "Evimin kapısından dışarı çıktığımda kendimi sihirli bir dünyanın içerisinde buluyorum: Dünyada bundan daha güzel, bundan daha sıcak bir yuva havasında bir yer düşünemiyorum" tanımlamasını yapmıştı. Wagner Tribschen'in sihirli dünyasında rüyasında İstanbul'u görürken çeyrek asır sonra o villada seslendirilen *Siegfried Idyll*'in İstanbul'un Pera Palas Oteli'nde bir konserde seslendirileceği aklına gelebilir miydi?

15 Aralık 1895'te Pera Palas'ın Balo Salonu'nda Alman şef Paul Lange'nin (1857-1919) idaresinde gerçekleşen, o senenin dördüncü büyük klasik müzik konserinde, *Le Moniteur Oriental* gazetesinde çıkan ilanlara bakılırsa Beethoven'ın *5. Senfoni*'sinin "Allegro" bölümü, Weber'in *Freischütz Uvertürü* ve Liszt'in *Macar Rapsodisi* ile birlikte *Siegfried Idyll* de seslendirilmişti. Müzik tarihimize "Lange Bey" olarak geçen, 1857'de Potsdam yakınlarındaki Kartzow'da doğmuş olan bu Alman müzisyen 1880'den beri İstanbul'da yaşamaktaydı ve 1906'da Sultan II. Abdülhamit kendisini Ertuğrul Yatı bandosuna şef tayin edecekti. Hatta onu bandosuyla birlikte gösteren bir fotoğraf renklendirilerek kartpostala dönüşecek ve altına da "l'aimable chef d'orchestre Mr. Lange" (Sevilen Orkestra Şefi Bay Lange) yazılacaktı. Lange, 1900 yılına gelindiğinde 70 kişilik bir orkestra ve 200 kişilik bir koroyla Alman Büyükelçiliği'nin Kaisersaal'ında *Parsifal*'den bölümler seslendirmiş ve bu konserin büyük başarısı üzerine de Üsküdar'daki Amerikan Kız Koleji'nde bir Wagner matinesi düzenlemişti.

Her ne kadar Wagner İstanbul'a hiç adım atmamışsa ve hiçbir operası Verdi operalarının revaçta olduğu İstanbul'un Naum Tiyatrosu'nda o devir sahnelenmemiş- →

1re Partie
CONCERT ORCHESTRAL
I. Wagner. *Tannhäuser*, Marche.
II. Bizet. *L'Arlésienne* (suite).
III. O. Strauss. *Walzertraum*, Valse.
IV. S. G. Schlesinger. *Marche Nuptiale*.
V. Mascagni. *Cavalleria Rusticana*, Fantaisie.
VI. Weber. *Imitation à la Valse*.
VII. Lacome. *La Feria*, Suite Espagnole.
VIII. Wagner. *Rienzi*, Ouverture.

2me Partie
MUSIQUE DE CHAMBRE
I. Liszt. *Ballade* № 2. Piano.
II. a) Wieniawski. *Souvenir de Moscou*, Violon.
b) Sarasate. — *Danse Espagnole*, Violon.
III. Rubinstein.— *Trio op. 15.*
a) Andante. b) Finale. Pour Piano, Violon et Violoncelle.
IV. Wagner. Duo *d'amour Tristan et Isolde*. Piano.
V. a) Rabaud. *Romance sans paroles*. Violoncelle.
b) Schumann. *Rêverie*. Violoncelle.
VI. M. Borgxan. *Scène et Air*. Clarinette.
VII. Poldini. *Marche mignonne*.. Piano.
b) Liszt. *Rhapsodie Hongroise* № 15. Piano.

— برنجی قسم —
اورکسترو طرفندن ویریلجك فونسر
١ — مارش تانهوزر . . . . . (والتر)
٢ — آرله‌سین . . . . . (بیزه)
٣ — والزر تروم . . . . . (ا. شتراوس)
٤ — مارش نوپیال . . . . . (س. ب. شلیسنجر)
٥ — کاوالریه روستیقانا . . . . . (ماسکانی)
٦ — تمثیل اپیون الواسی . . . . . (ویبر)
٧ — لافریا سویت . . . . . (لاکوم)
٨ — ریینزی اوورتور . . . . . (والتر)

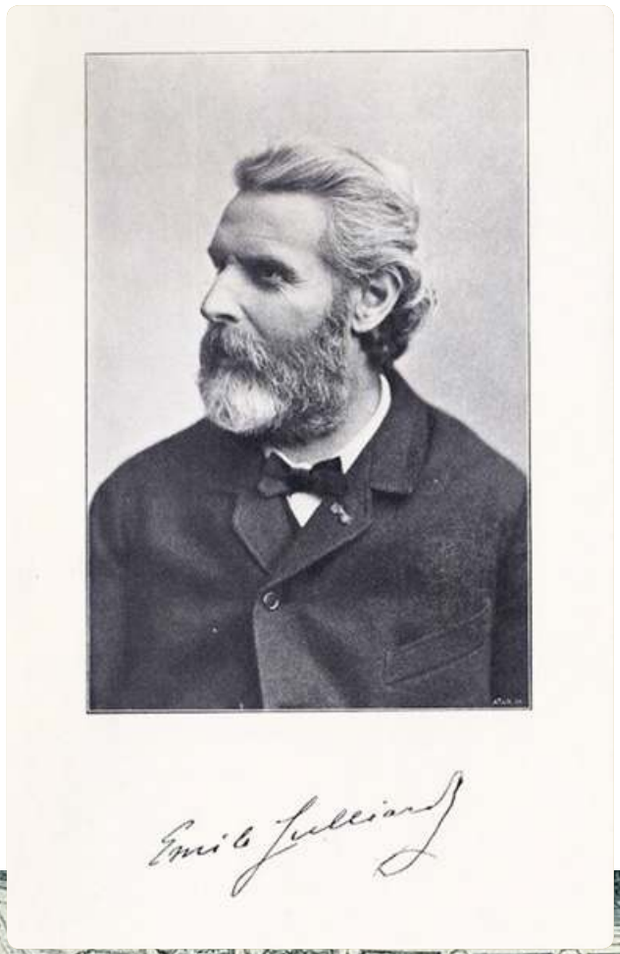
— ثانی قسم —
پیانو طاقمك فونسری
١ — بالات . . . . . (لیست) . . . پیانو ایله
٢ — ١ سرناد اثر موصلو (ویه‌نافسکی) } کمان ایله
٢ — ب والس اسپانیول (مارازارت) }
٣ — تریو (روبنشتاین) کمان ویولونسل و پیانو ایله
٤ — دوئو دامور . . . . . (والتر) پیانو ایله
٥ — ١ رومانس سان پارول (رابو) } ویولونسل ایله
٥ — ب رحیری . . . (شومان) }
٦ — من . . . . . (برغان) کلارنت ایله
٧ — مارش میئون . . . . . (پوترن) پیانو ایله

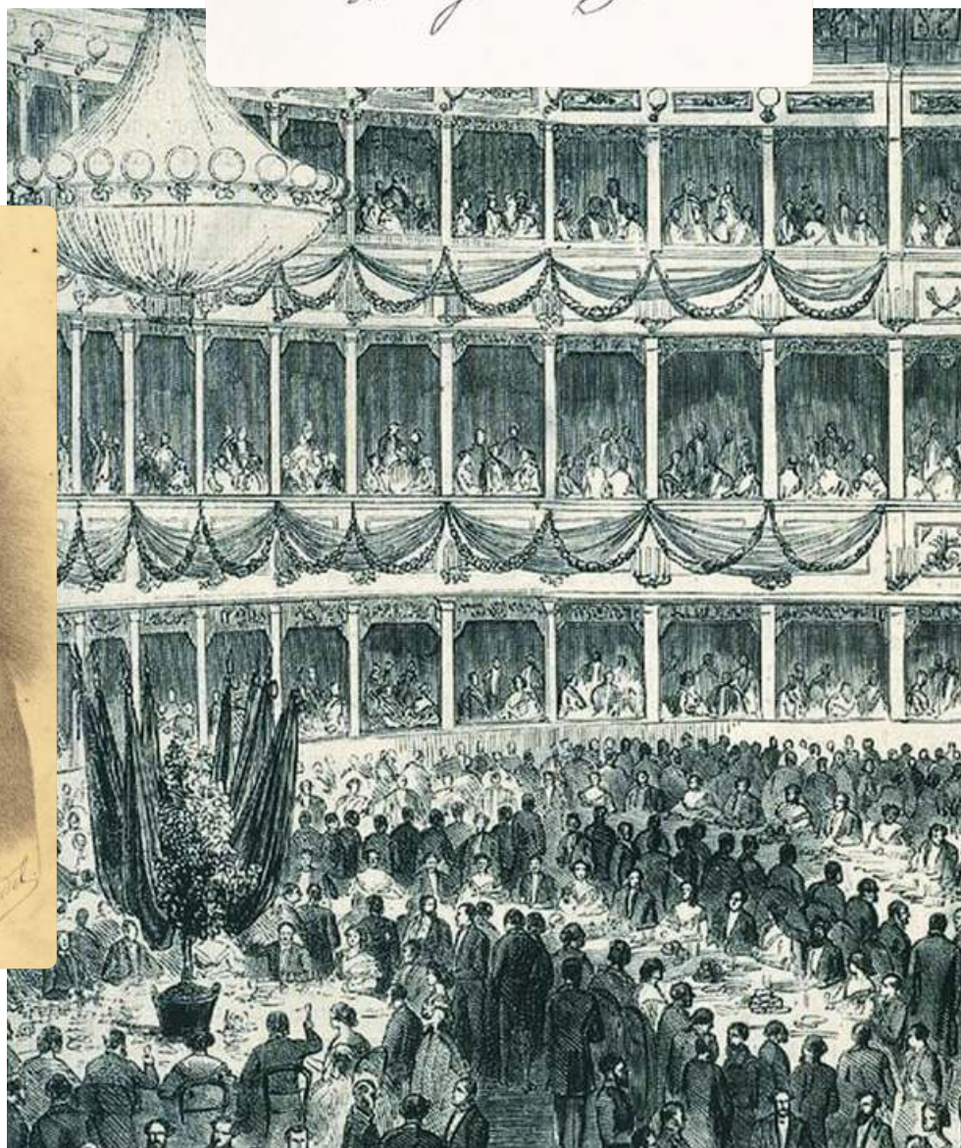
Muzika-yı Hümayun'un 21 Mart 1910'da Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği konserin programı (Emre Aracı Koleksiyonu, altta). Richard Wagner 1860'lı yıllarda (sağda).

se de şöhreti Beyoğlu'nda fazlasıyla biliniyordu. Hatta Tribschen'de *Siegfried Idyll*'in seslendirildiği yıl Naum Tiyatrosu'nda ona ithafen *Pays lointains* (*Uzak Ülkeler*) adını taşıyan, son derece özgün ve büyük besteciye uzak bir ülkeden methiye türünde bir senfonik şiir seslendirilmişti.

Bu eserin bestecisi o sezon Naum Tiyatrosu'nun şefi ve müzik direktörü olan Macar asıllı piyanist Henry Ketten (1848-1883) idi. Ketten bir "Wagnerienne" olarak biliniyordu ve hatta *La Turquie* gazetesi 29 Nisan 1870 tarihli sayısında onun için "özellikle Wagner'in ekolünün sadık bir takipçisi" tanımlamasını yapmıştı. Esasında Ketten o devir İstanbul'da yaşayan tek Wagner sempatizanı değildi. 1869-1872 yılları arasında Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde Fransız edebiyatı dersleri veren ve *La Turquie* gazetesinde yazıları yayımlanan Émile Julliard da (1837-1906) koyu bir Wagner destekçisi ve hayranıydı. Hatta Julliard, Wagner'in hayatı, felsefesi ve eserleri

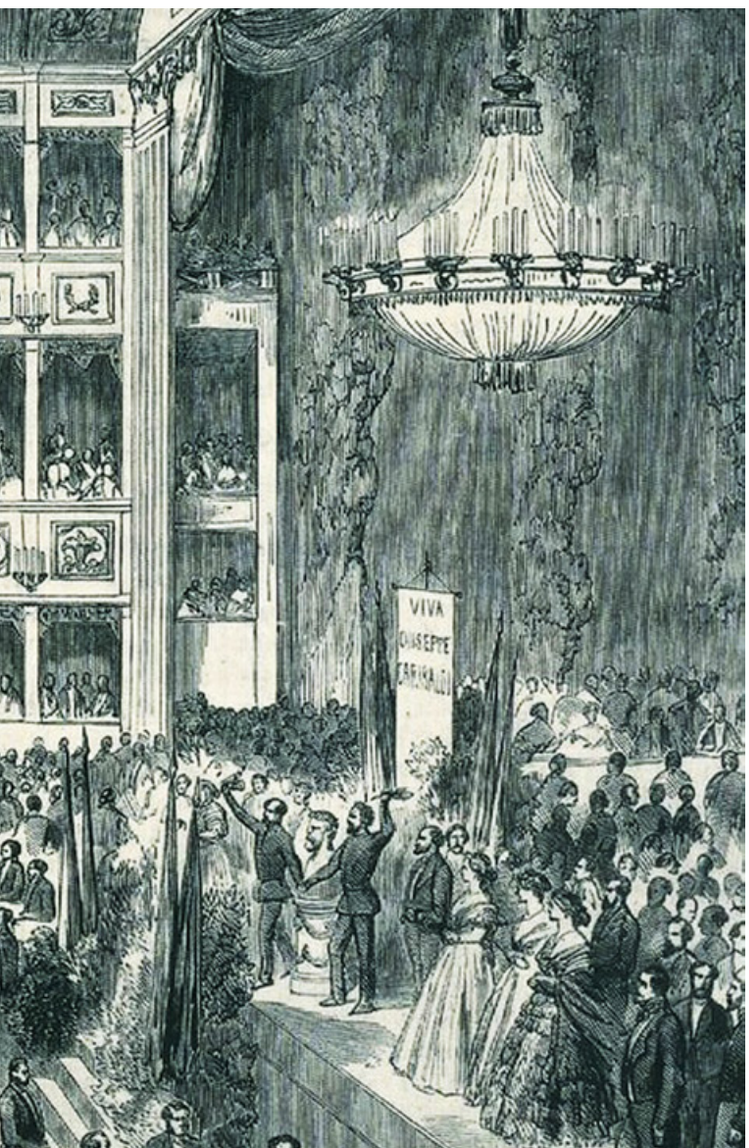
Mekteb-i Sultani'de Fransız edebiyatı dersleri veren Émile Julliard (sağ üstte). Naum Tiyatrosu'nun müzik direktörü Henry Ketten (altta). Naum Tiyatrosu'nda (sağda) Wagner'e ithafen senfonik şiir seslendirilmişti.

Naum Tiyatrosu'nda Wagner'e ithafen *Uzak Ülkeler* adlı özgün bir senfonik şiir seslendirildi.

üzerine *Le Vaisseau-Fantome et les Débuts de Richard Wagner* (Cenevre, 1894) adlı bir kitap ve çeşitli makaleler de kaleme almış, besteci hakkındaki görüşlerini *La Turquie*'nin sütunlarından sık sık İstanbul halkına duyurmuştu. 13 Mayıs 1869 tarihli *La Turquie*'deki köşesinde "Avrupa'nın Aslanı", "Armoninin Prensi" olarak tanımladığı Wagner'e ithafen yazmış olduğu bir şiiri de yayımlanmıştı.

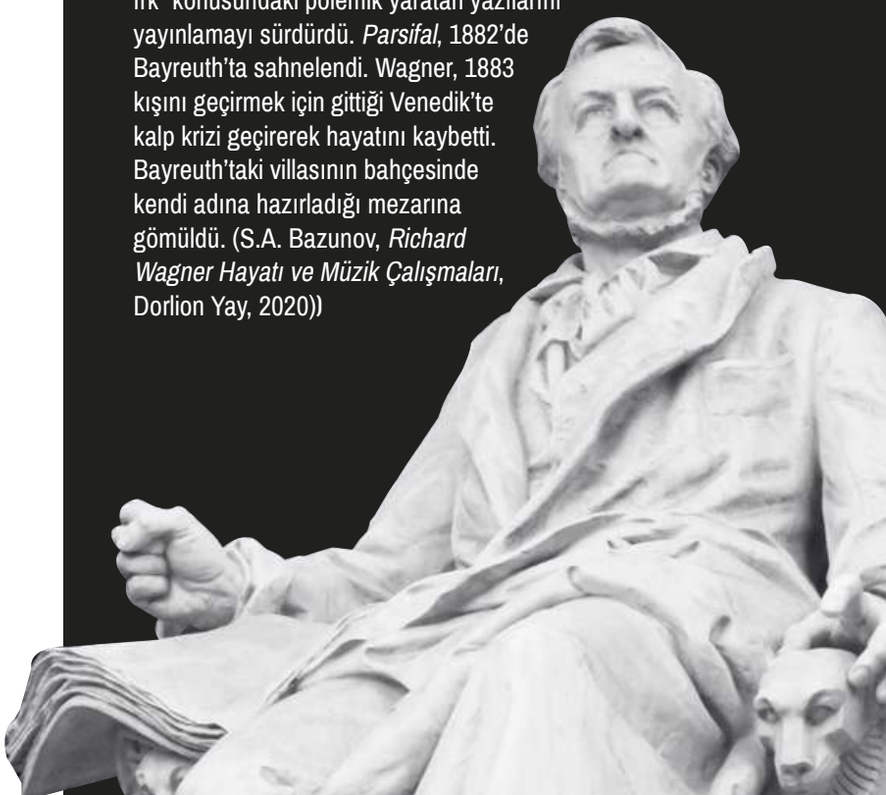
Sultan Abdülaziz'den destek

Aynı devre Wagner'e İstanbul'dan belki de hiç beklemediği boyutta bir ilgi ve destek ise Sultan Abdülaziz'den geldi. Besteci *Der Ring des Nibelungen*'i oluşturan *Das Rheingold*, *Die Walküre*, *Siegfried* ve *Götterdämmerung* operalarını bir festival havasında →

Schopenhauer etkisinde eserler

Richard Wagner 1813'te Leipzig'de doğdu. Geliştirdiği birleşik sanat eseri kavramı (Gesamtkunstwerk) ile müzik dünyasını etkiledi. Gerek müzik ve drama alanındaki yenilikleri, gerekse Yahudi karşıtı görüşleri nedeniyle 20'nci yüzyılın en çok tartışılan müzik adamlarından olmuştur. Wagner, küçük yaştan itibaren tiyatroya ilgi duymaya başladı. Weber'in bir operasını ve Beethoven'in bir senfonisini dinledikten sonra ise müzik tutkusu ortaya çıktı. 1832'de belli başlı eserlerinden ilki olan *Do Majör Senfoni*'yi besteledi. 1833'ten itibaren çeşitli küçük tiyatro topluluklarında orkestra şefi olarak çalıştı. *Das Liebesverbot* (Yasak Aşk) operası 1836'da Magdeburg'da sahnelendi ve bunu *Rienzi* (1842) takip etti. Wagner içindeki özgün sesi ilk olarak Riga'dan Londra'ya giderken yakalandığı bir deniz fırtınasının ardından kaleme aldığı *Uçan Hollandalı* (1843) operasıyla buldu. Bunu *Tannhäuser* (1845) ve *Lohengrin* (1850) operaları takip etti. Armonik ve tonal diliyle modern müziğin başlangıcı olarak kabul edilen, 1859'da tamamladığı *Tristan und Isolde* operası ise Wagner'in etkisi altına girdiği filozof Arthur Schopenhauer'in pesimist görüşlerini müzikle ifade ettiği başyapıtı olarak ortaya çıktı. *Die Meistersinger von Nürnberg* (1868) operasında da Schopenhauer'ın etkisi belirgindi. Hayatının en zorlu evresinde Bavyera'nın genç kralı II. Ludwig'in maddi ve manevi desteğini alan Wagner Kuzey Avrupa kökenli mitlerden ve efsanelerden yola çıkarak diğer operalarında da olduğu gibi librettosunu kendisinin kaleme aldığı *Das Rheingold*, *Die Walküre*, *Siegfried* ve *Götterdämmerung*'dan oluşan *Der Ring des Nibelungen*'i tamamlamayı başardı. 1877'de *Parsifal* operasını yazmaya başlayan Wagner, "saf ırk" konusundaki polemik yaratan yazılarını yayınlamayı sürdürdü. *Parsifal*, 1882'de Bayreuth'ta sahnelendi. Wagner, 1883 kışını geçirmek için gittiği Venedik'te kalp krizi geçirerek hayatını kaybetti. Bayreuth'taki villasının bahçesinde kendi adına hazırladığı mezarına gömüldü. (S.A. Bazunov, *Richard Wagner Hayatı ve Müzik Çalışmaları*, Dorlion Yay, 2020))

1870 yılında basılan Alman gümüş parası thaler (sağda). Richard Wagner ve Franz Lizst'in kızı olan eşi Cosima Wagner (üstte). Sultan Abdülaziz Abdullah Biraderler tarafından çekilen fotoğrafında (üstte ortada). Bayreuth Festival Tiyatrosu"nun günümüzdeki hali (Fotoğraf: Emre Aracı, karşı sayfada).

sahnelemek üzere Bayreuth'ta bir tiyatro binası inşa etmeye karar verince pek çok Avrupa hükümdarı ve soyludan yardım toplamaya başlamıştı. Bağışlarına karşılık Wagner hamilerine kendi imzasını taşıyan ve Patronat-Schein olarak bilinen sertifikalar hazırlattı. Bu sertifikalar aynı zamanda *Ring*'in Bayreuth Festival Tiyatrosu'nda gerçekleşecek olan prömiyerine davetiye niteliğindeydi. Sultan Abdülaziz de 1872 yılının Eylül ayında bu sertifikalardan on tane satın aldı. Her bir sertifika 300 thaler (1908'e kadar Almanya'da kullanılan altın veya gümüş sikke) değerinde olduğu üzere padişah Bayreuth Tiyatrosu'nun inşa fonuna toplamda 3 bin thaler bağış yapmış oluyordu. Wagner'in imzasını taşıyan ve üç tanesi Bayreuth Arşivi'nde, bir tanesi ise Stanford Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan bu sertifikalar "Seine Majestät der Sultan zu Konstantinopel" olarak düzenlenmişti.

Mısır Hıdivi İsmail Paşa da bağış yapanlar arasındaydı. Tiyatronun inşaatı hızla ilerlerken Cosima 5 Eylül 1873 tarihli günlüğüne o günün öğleden sonrasında tiyatroya gittiklerini, bayrak direklerinin boyandığını, ama sadece Alman bayraklarının mı, yoksa bağış yapan "Türkiye, Rusya, vs." gibi diğer ülke

bayraklarının da açılışta burada dalgalanacağı konusunda henüz karar verilmediğini yazmıştı. Festival binası 13 Ağustos 1876'da açıldı, ancak Sultan Abdülaziz açılış törenine katılamadı. Çünkü 4 Haziran 1876 günü yaşamını yitirmişti. Ölüm nedeninin intihar mı, yoksa cinayet mi olduğu uzun yıllar tartışılacaktı. Sultan Abdülaziz'in desteğinden Richard Wagner'in kayınpederi olan bir başka ünlü besteci Franz Liszt de övgüyle bahsetmişti. Cosima'nın günlüğünde *Ring*'in 1876 Ağustos'undaki prömiyeri öncesi tahttan indirildikten sonra intihar ettiği düşünülen Sultan Abdülaziz'in trajik akıbeti de yer alıyordu. 12 Ağustos 1876 tarihli *The Musical Standard*'a göre ise Wagner çevresindekilere, Abdülaziz'in bu akıbetinin, tiyatrosunu ve "geleceğin müziğini" desteklemiş olmasından ötürü gerçekleştiğini söylüyordu.

Yıllar içerisinde Wagner'in müziği İstanbul'da Lange gibi şeflerin öncülüğünde Muzika-yı Hümayun repertuvarına da dahil oldu. Hatta Bulgaristan kralı Ferdinand ve kraliçe Eleonore'un 1910 yılındaki İstanbul ziyaretlerinde Sultan Reşat'ın kral ve kraliçe onuruna Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği 21 Mart'taki ziyafette Muzika-yı Hümayun, orijinali arşivimde bulunan programa bakılırsa ilk yarıda *Tannhäuser Marşı* ve *Rienzi Uvertürü*'nü çalmış, ikinci yarıdaki oda müziği konserinde ise *Tristan und Isolde* operasından meşhur aşk düeti piyanoda çalınmıştı. Dahası 1918'de Muzika-yı Hümayun "Kaiserlich Osmanischen Palast-Kapelle" adı altında Zeki [Üngör] Bey'in idaresinde Doğu Avrupa'yı dolaşarak Sofya, Berlin, Dresden, Münih, Viyana ve Peşte'de konserler verdiğinde ise saray orkestrası *Meistersinger von Nürnberg* operasından uvertür ve *Tannhäuser*'dan grand marşı seslendirmiş, Kral III. Ludwig, Zeki Bey'e konser sonrası madalya takmıştı. Bütün bunları Wagner Tribschen'deki rüyasında bile görse herhalde hiç mi hiç inanmazdı, ama belki de en inanamayacağı tiyatrosuna bağışta bulunan Sultan Abdülaziz'in oğlu, son halife Abdülmecit Efendi'nin kendisinin yağlı boya bir portresini yaparak duvarına asmış olmasıydı… ●

Fotoğraflar ve gazete haberleri

Cumhuriyet İstanbul'unun hafızası

Cumhuriyetin ilk yıllarından kent hayatına dair gazete haberleri dönemin sosyal yaşamındaki değişimin en çarpıcı tanığı.

Kansu Şarman
ksarman-danisman@doganburda.com

Kadınlar Jostra salonunda

Akşam **gazetesinde 22 Mayıs 1939'ta yayımlanan fotoğraf Faik Şenol tarafından çekilmiş. Fotoğrafta erkeklere ayakkabılarını boyatan şık giyimli kadınlar görülüyor.**

Bir basın fotoğrafçısı sadece gazetesine olay veya mekânın görüntülerini çekip ulaştıran bir meslek erbabı mıdır? Yoksa kendi objektifinden gördüklerini, filme aldığı tanıklıklarını gelecek kuşaklara aktaran bir aracı mı?

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan iki ciltlik "İstanbul Hafızası" adlı kitap bu sorunun yanıtını açıkça ortaya koyuyor. Cumhuriyetin ilanından hemen sonraki dönemin fotoğrafları ve bu fotoğrafların kullanıldığı gazete haberleri üzerinden İstanbul'un 1924 ile 1944 arasındaki 20 yıllık kent yaşamından çarpıcı örneklerle karşı karşıyayız. Metinler, haber ve fotoğraf arşivi çalışması Cengiz Kahraman ve Mehmet Yüce'ye ait kitaptaki fotoğrafların çoğunluğu fotoğraf tarihi araştırmacısı Cengiz Kahraman'ın uzun yıllara dayanan çalışmalarının sonucunda biriktirdiği malzemeden oluşuyor ve bir kısmının orijinali ilk kez yayımlanıyor.

Kitapta yer verilen her bir haber İstanbul'un siyasi, sosyal, adli ve kültürel geçmişinden kimi siyasi, kimi aktüel, kimi de sıradan örnekleri arasından seçilmiş. Böylece Bolşevik Devrimi'nin liderlerinden Lev Troçki'nin İstanbul'a geldiği günde rıhtımda yürüyüşünden Maltepe'de Zirai Kredi Kooperatifleri'nin açılış törenine, Yunan sanatçıların Tokatlıyan Oteli'nin balo salonlarındaki konserinden İstanbul Radyosu'nun ilk yayın gününe, şehrin sokak isim ve numaralarını değiştiren memurların faaliyetlerine kadar pek çok gelişmeyi hikâyesi ve original fotoğraflarıyla görüyoruz. 1920'li yılların başından itibaren erken cumhuriyet İstanbul'unda basın fotoğrafçılığının ön endeki isimleri olan Namık Görgüç, Âli Ersan, Cemal Göral, Hilmi Şahenk, Faik Şenol, Selahattin Giz ve Jean Weinberg'in fotoğrafları bize cumhuriyetin ilanından sonra hızla yapılan inkılapların gündelik hayata getirdiği değişimi ve farklılıkları net biçimde gösteriyor. Kitabı hazırlayan Kahraman ve Yüce, çalışmanın hazırlık aşaması ko-

nusunda şu bilgiyi veriyorlar: "Bu kitabın hazırlığında haber metinlerinin fotoğrafları desteklemesi birincil amaç oldu. Bunun için her fotoğrafın gazete ve dergilerde yayımlanan haberlerini bularak fotoğrafın ne zaman, ne amaçla ve kim tarafından çekildiğini anlattık. Bunu desteklemek için yayımlanan haberin kupürlerini de fotoğraf ve metinle birlikte kullandık. Bu yöntemi tercih etmemizin nedeni, hem fotoğrafın o günün anlayışıyla nasıl haberleştirildiğine, hem de mizanpaj ve basında fotoğraf kullanımına dikkat çekmekti. Ayrıca o gün kullanılan dil hakkında fikir verebilmek amacıyla haberlerden bazı alıntılar da yaptık."

Kitap aynı zamanda daha yirminci yüzyılın ilk yıllarında bir foto muhabirinin tanıklık ettiği anı, ışığı ve çekim açısını kısa bir süre içinde bir kareye bu kadar bu kadar ustalıkla nasıl sığdırabildiğinin ustaca örneklerini görmemiz açısından da önemli. Ancak ne yazık ki sınırlı sayıda basılan bu çalışma satışa sunulmamış. Sadece kurumlara gönderilen baskılarıyla sınırlı. Belki yakında sahaflar ve bazı müzayede evlerinin satışlarıyla bulmak mümkün olacaktır. Atlas Tarih dergisi olarak yazarının izniyle *Fotoğraf ve Haberleriyle İstanbul Hafızası*'nın sayfaları arasından küçük bir seçkiyi sizlerle paylaşıyoruz.

21 Mayıs 1938 AKŞAM

İSTANBULUN KUNDURA BOYACILARI..

"Elli erkek iskarpini boyayalım, fakat bir çift kadın iskarpini...„

"İstanbullular gün geçtikçe kunduralarının boyalarına daha fazla meraklı oluyorlar „

Londra salonları daima böyle doludur

Başka memleketlere nazaran hiçbir şehir en fazla ilerlemiş küçük sanatlardan biri de muhakkak ki kundura boyacılığıdır. Halkla bundan bir kaç sene evvel İstanbulda görülen bir Amerikalı seyyahın kafileyi oldukça çoğunluğu Amerikalılardan teşkil bir londra salonunun güzelce kunduralarını boyatanı, fırsat sonra - boyacıların takımla - aynı gün yaptıkları ayakkabılarının karşısında hayran bırakmıştır:

— Bizim Amerikanın kundura boyacıları dersiniz meşhurdur amma İstanbulun boyacıları kıtalarımız da taş çıkartmış... diye takdirini göstermişti.

Doğrusunu isterseniz ben de bu seyyahın fikrindeyim. İstanbulda kundura boyacılığı, bu mesleğin erbabının gayretlerinedir, derecede derbesoğlu. Bir insanın ona sanatkârlarla Beyoğlunda aynalarla süslü kahve salonlarının gördüğüne bu işin gaz gediklere verildiğini de söyleyemiyor. Evvelki gün böyle bir kahve salonunun girmiştim. Bakkâre on altının aynı... Hatırası boyacılar kahve sandalyesinde ayna oturmuş gazetelerle, mecmualar ayna biçimde kaskatları... Köşede bir radyo... İstediğiniz gazeteyi, mecmuayı, kitabı okuyabilirsiniz. Bu salonlarda boyacılar müşterilerinin ayaklarını boyarken onlara gazete ve mecmua okutmak için ellerinden gelen gayreti sarfediyorlar.

— Bence erkekler İstanbullular sarı veya başka renkte ayakkabı az giyerlerdi. En fazla siyahtır siyah boya idi.

Onun için boyacılık da bu kadar ileriye gitmemişti.

Bütün boyacı kutuları söylerken bir tarafları da arkasındaki dolabın camlı kapağını açtı. Oradan bir katalog çıkardı. Burada bir takım renkler sıralanmış bulunuyor. Boyacı bunu bana gösterecek:

— İşte... dedi, bizim kullandığımız boyalar... Tam kırk çeşit kötü müsünüz? 34... Bir zamandenberi iki ayakkabı da bu renkte. Ya sarı sine, ya siyah... Ya da beyaz kurşuni... Halbuki yabancı kundura boyacılığı, bu mesleğin erbabının gördüğüne bu işin gaz gediklere verildiğini de söyleyemiyor. Evvelki gün böyle bir kahve salonunun girmiştim. Bakkâre on altının aynı... Hatırası boyacılar kahve sandalyesinde ayna oturmuş gazetelerle, mecmualar ayna biçimde kaskatları... Köşede bir radyo... İstediğiniz gazeteyi, mecmuayı, kitabı okuyabilirsiniz. Bu salonlarda boyacılar müşterilerinin ayaklarını boyarken onlara gazete ve mecmua okutmak için ellerinden gelen gayreti sarfediyorlar.

— En fazla gençler... Kadınlar da iskarpinlerini çok beğenirler. Fakatbu, hiç bir kadının ayaklarda beğendiği gibi görünmüyü. Binlerce ayakkabıları çek beraberinde sonsuz bir kâğıda sararlar

-Bak sana peşin söylüyorum... İyi boyayacaksan boya...- Otururlar... Bir erkek de: -sonra çarçabuk boyama... Vallahi kıyamıyorum, kopartırsın!...- derler.

Halbuki erkekler öyle değildir. Boyacının önüne otururlar, gazetelerini açarlar. Boya bitince parasını verirler, giderler. Kadınlar öyle mi ya? Gözleri beş boyacının iskarpinlerindedir. Dede bir:

— Bak... Topukları hiç parlamadı... Oraya da bir parlat... diye söylerler,

— Demek erkeklere nazaran kadınlar, kunduralarına daha meraklı... Başka böyle kunduralarına karşı kimler daha fazla meraklı görünürler?

— Gençler... Bugün günde sabah akşam iki defa kunduralarını boyatan sokaklar vardır.

— Hangi semtlerde daha çok kundura boyacısı?

— Yağmurlu günlerden sonra... Bize yağmur hayrat gibi gelir... En fazla kundura boyadığımız günler de yağmurlardır. Fakat her işte olduğu gibi bizim de kan şikâyetlerimiz vardır. Meselâ iskarpin modaları... Dört beş senelik devrden tezimiz iskarpinleri

Beyoğlu’nda seçim kampanyası

Cumhuriyet **gazetesinde 17 Ekim 1930 Cuma günü birinci sayfada yayımlanan fotoğrafta, Beyoğlu’ndan seçimlere bağımsız olarak katılan Sabri Bey’in seçim kampanyasında çalışan bir kadın görülüyor. Fotoğrafı Namık Görgüç çekmiş.**

İstanbul ve mülhakatı intihabatı da bitiyor

İstanbul'da iki gün daha kaldı - Çatalca'da netice H. F. nın lehine çıktı

İstanbul'da yeni bir hâdise yok!

Beyoğlu'nda müstakil namzet M. Sabri Beşte rey dağıtılan masası

Bu nasıl reklâm!

Yukarıda klişesini neşrettiğimiz resim bir tayyare piyango bileti bayiinin dükkânı önüne astığı reklâm levhasıdır.

Bu levhaya dikkatle bakacak olursanız, birinin üstünde güzel bir kız resmi, üzerinde «parasız bir güzel erkek isterim» yazısı, diğerinde de içki şişeleri ortasında meşelolmuş bir sarhoş resmi ve «kahrolsun fukaralık. Şimdi bol rakı atacağım» ibaresi var.

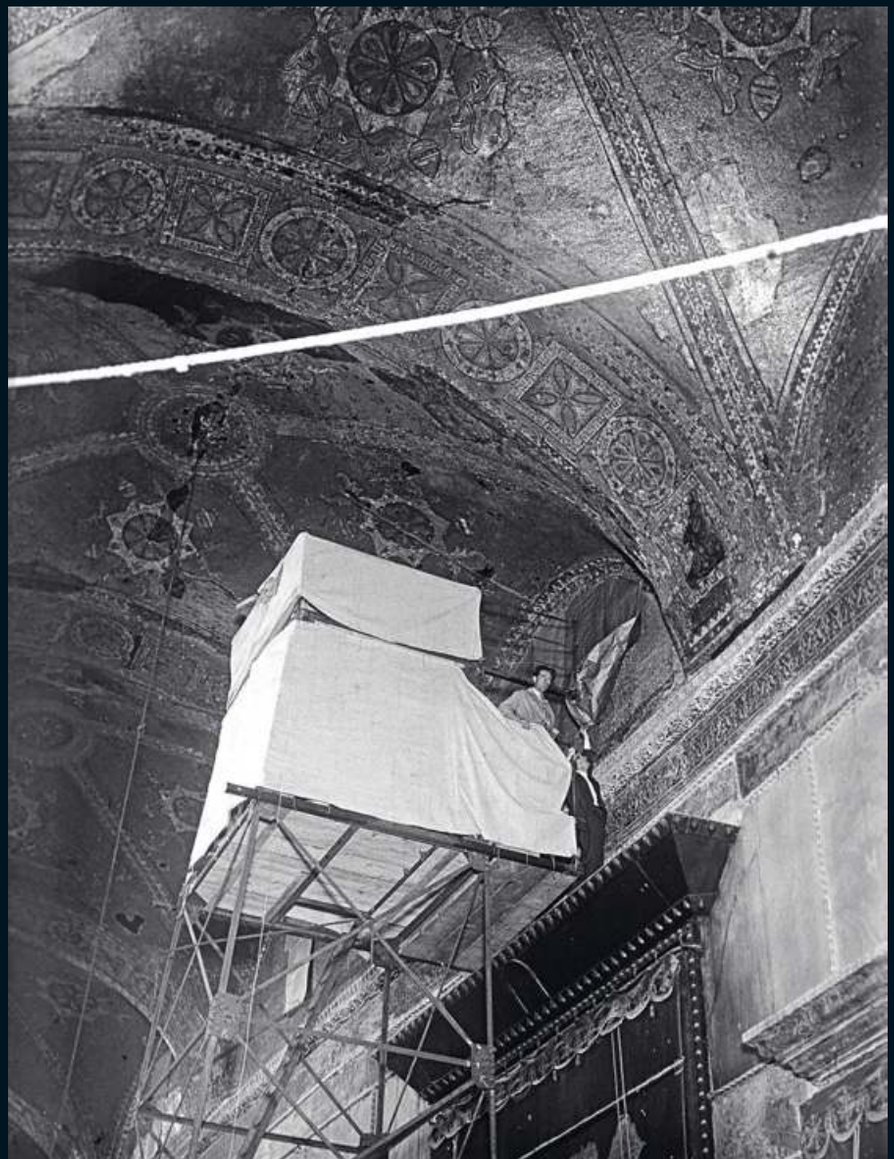
ca sebeplerinden biri olduğunu bilmez değiliz. Fakat her şeyde olduğu gibi reklâmda nezahet ve terbiyeye riayet etmek ve bu haddi aşmamak şarttır.

Levhaların üstündeki yazıların çirkinliği meydanda olduğuna göre bu hususta fazla bir şey yazmağa lüzum yoktur. Yalnız Türk Tayyare piyango müdüriyeti kendi namına izafe edilen bu gibi reklâmlara dikkat etse ve bayilerine lâzım ge-

"Bu nasıl reklam?"

Cumhuriyet **gazetesinde 4 Eylül 1930'da yayımlanan haberde, Tayyare Piyangosu için Eminönü Bahçekapı şubesine asılan iki ilan ağır bir tenkide uğramıştı.**

Ayasofya'nın mozaikleri

Cumhuriyet **gazetesi foto muhabiri Namık Görgüç tarafından çekilen ve 22 Kasım 1934 Perşembe günü beşinci sayfada yayımlanan bu fotoğrafta Profesör Thomas Whittemore Ayasofya'da kurulan iskelede mozaikleri inceliyor.**

Ayasofya mozayıkları

Mütehassıs M. Vitmor bu seneki muvaffakiyetli çalışmalarda elde edilen neticeleri anlatıyor

Ayasofyada meydana çıkarılan mozayıklardan biri

Ayasofyanın mozayiklerini meydana çıkarmakta olan Amerikalı profesör Vitmor gelecek nisanda tekrar faaliyete başlamak üzere birkaç güne kadar Parise gidecektir. Bu münasebetle M. Vitmor dün gazetecilere şu izahatı vermiştir:

— Ayasofya camisinin mozayiklerindeki çalışma her yıl olduğu gibi bu yıl da kış dolayısile sonraya bırakıldı. Birincikânundan itibaren nisana kadar bu karanlık günlerde camide çalışmak hem güçtür, hem de faydalı olmuyor. Simdiye kadar olduğu gibi senenin

Aksaray'da trafik kazası

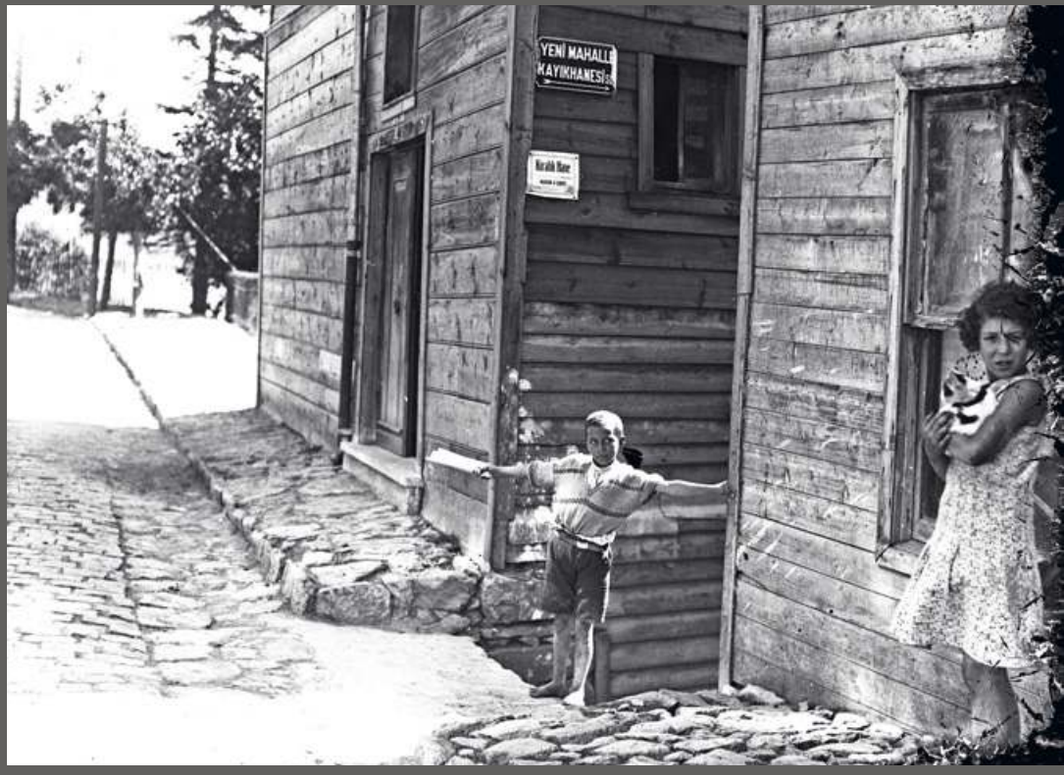
Cumhuriyet gazetesinde 13 Ocak 1927 Perşembe günü birinci sayfada yayımlanan fotoğrafta yüksek bir yerden kaza mahalli çekilmiş.

Boğaziçi sokakları

Akşam gazetesinde 20 Eylül 1932 günü kullanılan fotoğrafta,Yenimahalle Kayıkhanesi yazılı sokak tabelası görülüyor. Fotomuhabiri Faik Şenol'un çektiği bu güzel fotoğraf kaybolmakta olan Boğaziçi hayatından güzel bir anı gösteriyor.

27 Ağustos 1923

Otomatik meyhane

Açıkta kalan bir inhisar memuru otomatik bir meyhane açtı

Tramvayla E - minönü'nden Taksim'e gidiyordum. Doktor Mahmut Yesarî... Yanında boş bir yer de var. Hemen çök - tüm.

Mahmut'un yüzleri kadar ko - muşması da tatlı - dır. Biraz sundan bundan bahset - tik. Likörü lâkır - dıyı açtı ve muhavere iki mes'elesinde dayandı kal - dı.

— İçkilerdeki tasfiyenin en büyük faydası ne - dir, bilir misin?

Bu suali Mah - mut'tan beklemi - yordum. Fakat bir - kaç defa tekrarlanmış bir mes'ele üzerinde yeniden mütalaa dinlemek - tense muhatabımı susturmamak çarelerini düşünmeye - tim. Fakat Mahmut'un en kuru meseleleri en cazip şekillere sokmaktaki kudretini biliyordum. Sonun -

İstanbul'da ilk otomatik meyhanenin tezgâhı

Bir kadeh alarak bu şişelerden birinin önünde yer alıyorsunuz. Manivelayı tahrik edince muslukta kadehinize muayyen bir miktarda rakı alıyor. Yukarıdaki şişede kadehinize dolan kadar rakı alkolüyle altaki delikten bi-

Otomatik meyhane

Cumhuriyet **gazetesinde 27 Ağustos 1932 Cumartesi günü beşinci sayfada yayımlanan fotoğrafta İstanbul'daki ilk otomatik meyhanenin tezgâhı görülüyor.**

Artist'lerin dergisi

FİKRET ADİL YAZIYOR, ABİDİN DİNO ÇİZİYOR!

1930'ların başında yazı ve çizer kadrosu dönemin bütün yayınlarından çok daha çarpıcı isimlerde donanmış bir dergi olarak çıktı *Artist*. Fikret Adil'in editörlüğünde; Peyami Safa, Necip Fazıl, Elif Naci, Arif Dino, İ. Galip Arcan, Necil Kâzım, Ahmet Kutsi Tecer ve Bedia Muvahhit gibi yazarların makaleleri, Abidin Dino'nun resimleriyle dergi, entelektüel hayatın aynası oldu.

Gökhan Akçura
gakcura@gmail.com

4 Ağustos 1931. Yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul'un yaptığı "*İstanbul Sokaklarında*" adlı filmin artistleri 1929 Türkiye güzeli Feriha Tevfik, Neyyire Neyir, Semiha Berksoy, Hazım Körmükçü, Vasfi Rıza Zobu, Galip Arcan, Behzat Butak ve Talat Artamel filmin sesli kısımlarını tamamlamak üzere Brezilya adlı vapurla Marsilya üzerinden Paris'e gittiler. Gemide fotoğraf çektiren grubun içinde filmin kadrosunda yer almamakla birlikte Bedia Muvahhit de (soldan dördüncü) bulunuyor. (Fotoğraf: Namık Görgüç).

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Yıllar önce, 1970'lerde Ankara'da öğrenci olduğum dönemde, Kocabeyoğlu Pasajı'ndan bir dergi cildi almıştım. Ne olduğunu pek de anlamadan, kapağı ve içi hoşuma gittiğinden… İyi ki de almışım, sanırım 1931 yılında yayınlanan *Artist* dergisinin bu 15 sayılık koleksiyonu bütünüyle başka bir kitaplıkta yok. Önemli bir dergidir *Artist*, Türkiye sanat ve magazin dergileri tarihinde hakkı yenmiş bir dergidir. O döneme kadar ya *Holivut* gibi tamamen magazin olan dergiler çıkardı, ya da *Servet-i Fünun* gibi edebiyat-sanat ağırlıklı dergiler. Tamam *Resimli Ay*, *Sevimli Ay* da vardı ama, *Artist* bunlardan çok daha kaliteli bir dergi. Baskısı, yazarları, çizerleri ve özellikle de görseli ustaca kullanışı açısından.

Derginin sahibi Alaeddin Ömer [Kral]. Kendi adıyla anılan ünlü klişe ve matbaanın sahibi. Elbette derginin klişeleri ve basımı da buralarda yapılıyor. Alaeddin Bey'in dergiye özel bir önem verdiği baskının kalitesinden belli. Bendeki ciltte kullanılan kâğıt doksan gram mat kuşe, bu normal baskı. Öte yandan, ilk sayıda belirtildiği üzere dergi iki cins kâğıt üzerine basılıyor ve "lüks sayısı parlak kaymak kâğıtlı."

***Artist* dergisinin neşriyat müdürü, yani yayın yönetmeni Fikret Adil yazılarına imzasını "Fa" mahlasıyla atıyordu. Üstteki fotoğrafta Fikret Adil, Fransız aktris Marie Bell ile İstanbul'da Park Otel'de söyleşi yaparken, 1940. *Artist* dergisinin kapaklarında Feriha Tevfik ve Alice White (karşı sayfada).**

Fa eşittir Fikret Adil

Derginin neşriyat müdürü (yayın yönetmeni) Fikret Adil. "Fa" diye imza atan Fikret Adil'in gazeteciliği 1922 yılına kadar uzanır. Adil, 1929 yılında *Vakit* gazetesinin (kendi deyimiyle bu gazete "bir vakitler Babıâli'nin yazarlık okulu olmuş"tur) tabloid boyda hafta sonu eklerini de hazırlamıştı. Ben de bu ekleri ciltli olarak bulup pek sevinmiştim, çünkü kütüphanelerde gazetelerin bu tür ekleri bulunmaz, boyları uygun değil diye mi acaba? Neyse, bu sevincim pek uzun sürmedi, çünkü hain bir el bunu benden çaldı götürdü, hâlâ kim aldı, ne yaptı bilmem… *Artist* dergisini çıkardığı dönemde Fikret Adil daha 30 yaşında ve Anadolu Ajansı'nda çalışmakta. Ayrıca *Vakit* gazetesinin "sinema sayfası"nı hazırlıyor, gazeteye hikâyeler yazıyor ve çevriler yapıyor.

Fikret Adil'in çok geniş bir çevresi var, İstanbul'un kalburüstü bütün entelektüelleriyle dost. Derginin içeriğine bakınca bu hemen anlaşılıyor. O yılların Fikret Adil'ini Abidin Dino şöyle anlatır: "Fikret Adil'i elimizle koymuş gibi *Vakit* gazetesinde bulurduk, mutlaka bulurduk İstanbul şehrinde onun kadar resim seven kimse yoktu. Tutkundu resme. Resim delisiydi ve resmi biliyordu. Akşamüstleri *Vakit* gazetesinin minaremsi, dar ve dik merdivenini tırmanıp, ikide birde biçim değiştiren odaların birinde Fa'yı elinde kalın dolma kalemiyle yazıp, çizerken yakalar, işini bitirmesini beklerdik. Yazarken yanak içlerini ve dudaklarını yiyedursun, Fa zaman zaman başını kaldırıp bize ve kendi haline kıs kıs güler... Eyüp Sultan'da doğmuş ve büyümüştü Fikret Adil. Delikanlılığında İstanbul'un son külhanbey ve tulumbacılarına yetişmiş, onlardan yiğitlik ve racon dersi almıştı."

Abidin Dino'nun bir söyleşide "Hatırlayabildiğim kadarıyla bir de *Artist* dergisini çıkartmıştı Fikret Adil, çok kısa süre çıkarıldı, belki iki sayı, ya da üç… 1933-34 yıllarında oldukça yenilik taşıyan birtakım çizgilerim yayımlandı. Fakat kısa süren *Artist*, sayfa düzenlenmesi bakımından epey erdemler taşıyordu ve aldanmıyorsam o devirdeki çizgilerim oldukça ilginç birtakım yenilikler getiriyordu" demekteydi. Derginin çıkış yılını da, çıktığı süreyi de yanlış hatırlıyor. Ama kişisel gelişiminde önemli bir yapı taşı olduğu konusundaki düşüncelerinde haklı. Bunun nedenlerine daha sonra değinmek üzere, artık *Artist* dergisinden söz etmeye başlayalım.

Pek zengin bir kadro

Artist'in yazar ve çizer kadrosunda doğal olarak Fikret Adil'in yakın çevresi yer alır. Bu kadronun çoğu (içindeki olaylar 1928-29 yıllarına tarihlenen) *Asmalımescit 74* kitabında anlattığı insanlardan oluşur: Peyami Safa, Necip Fazıl, Elif Naci, Topluiğne takma adıyla Nurettin Artam, hakkındaki anektodlar aktarılan Çallı İbrahim. Derginin sürekli yazarları arasında sanat yazılarıyla Nurullah Cemal, müzik yazılarıyla M. Feridun ve Necil Kâzım, oyun eleştirileriyle Nermin Muvaffak da bulunmakta . Tiyatro yazılarında ise bu alandaki önemli isimler sırayla karşımıza çıkıyor: Ercüment Behzat, İ. Galip Arcan, Bedia Muvahhit ve diğerleri. *Artist*'in çeşitli sayılarında yer almış değişik isimler arasında, "Suriye'de bir tetkik seyahatinden dönen" Bekir Sıtkı [Kunt], Sadri Ertem, M. Raif, Ahmet Kutsi [Tecer], Hikmet Münir [Ebcioğlu] da bulunmakta. Bekir Sıtkı dergide üst üste hikâyeler yayınlar. Fikret Adil, onunla *Vakit* gazetesinde tanışmıştır: "Sessiz, terbiyeli, içinde sanat ateşi yanan bir gençti. O sıralarda *Artist* adını taşıyan bir dergi yayınlıyordum. İlk hikâyelerinden birini, ressam Abidin Dino da beğenmiş ve resimlemişti; o dergide yayınladık."

Derginin kadrosu *Asmalımescit 74* kitabından bilinen isimlerdi.

Artist'in altıncı sayısında Fikret Adil imzalı ve "A. Dino, A. Dino kimdir?" başlıklı bir yazı yer almakta. İlk sayıdan beri bu imza yani A. Dino imzası dergi sayfalarında sık sık karşımıza çıkıyor. Adil'in yazısı bir açıklama hüviyetinde: "Tanıdıklarım bizzat, tanımadıklarım da mektupla *Artist*'te sık sık gördükleri A. Dino imzasının kim olduğunu sordular. Evvela şunu tasrih edeyim. *Artist* ile alakadar olan iki Dino vardır. Birisi Arif Dino, ötekisi Abidin Dino. İkisi de kardeştir, ikisi de ressamdır, ikisi de şairdir." Sonra anlatmaya devam eder:

"Arif Dino'nun şu hususiyetleri vardır: Boyu iki metreye yakındır, belki de fazladır, çünkü ölçmek tabii bir insan için kabil değil, yetişemez. Ağırlığı, bir vakitler 115 kilo imiş. Şimdi biraz daha hafif. Kafasının, çevresi 65 santimdir, bunun için başı açık →

Aralarında Abidin Dino'nun da (en sağda) bulunduğu "d Grubu"ndan Zeki Faik İzer, Nurullah Berk, Elif Naci, Cemal Tollu, heykeltıraş Zühtü Müridoğlu ile karikatürist Cemal Nadir Güler, 1933'te ilk serginin açılış günü, Narmanlı Han'daki Mimoza şapka mağazasının önünde.

CUMHURİYETİN 75 YILI 1923-1953, I. CİLT, YKY, 1998

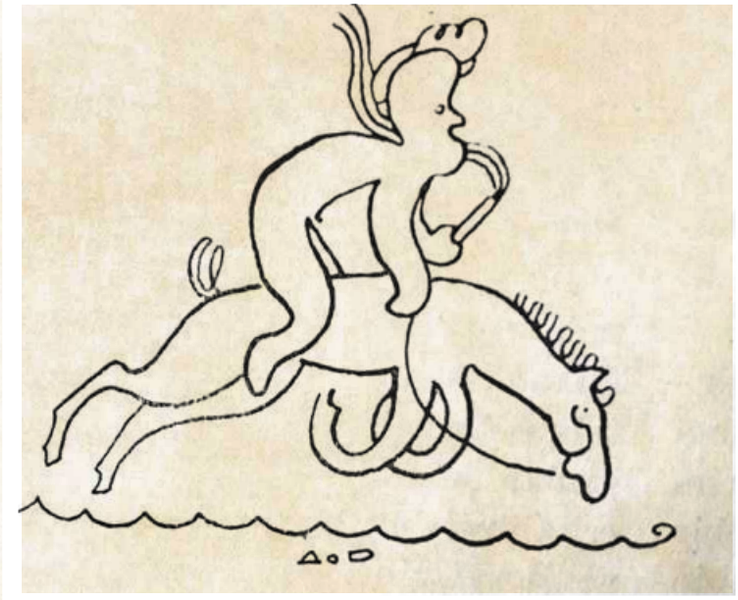
Derginin kapağında yer alan ilk Türk artisti Feriha Tevfik oldu.

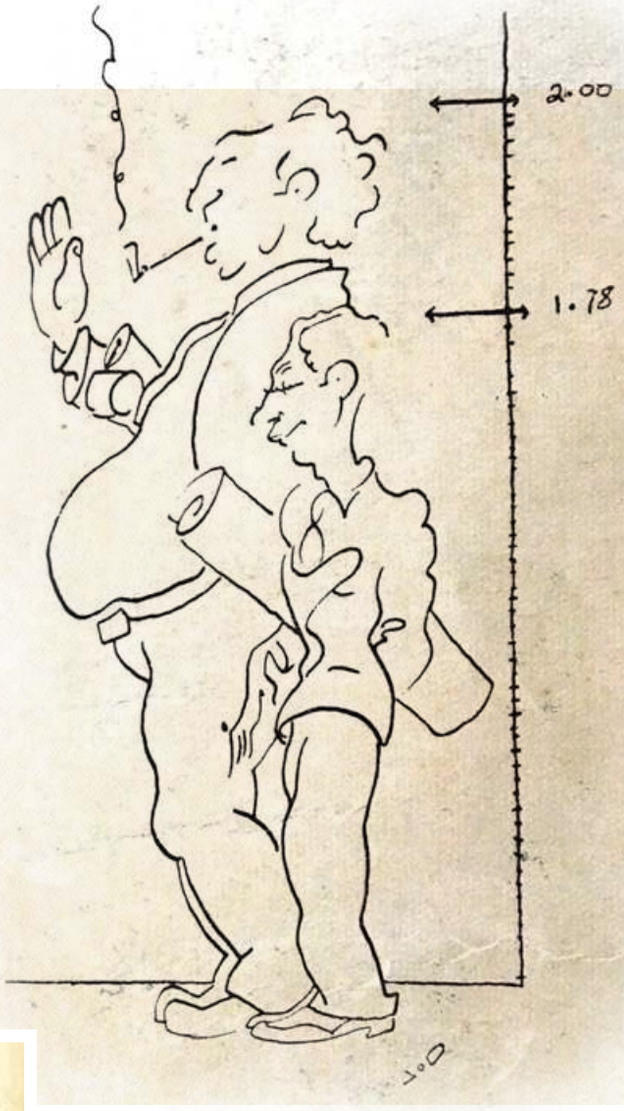
gezer, çünkü dünya fabrikaları bu numarada şapka yapmamaktadırlar. Arif Dino, yazı yazmaktan, telefon etmekten nefret eder. Bunun için şiirleri 'semai'dir, söz söylerken de telefonda imiş gibi konuşur.

"Abidin Dino, gayet iyi susar, Arif Dino'yu dinler. O ne derse yapar. Fikri sorulduğu zaman, "çok, çok iyi" der. Abidin Dino'nun en mühim işi de, Arif Dino'nun gece yarısı veya sabaha karşı yaptığı şiirleri yazmaktır. Zira, Arif derhal onu uyandırır ve, "aman yaz, aklımdan kaçacak" diye zorlar. Abidin hikâyeler, güzel ve sürrealist hikâyeler yazar. Kendi dediği gibi çok, çok iyi. Bunların bizzat resimlerini yapar. Bir hususiyeti de şudur: Türkiye'de onun kadar güzel el resmi yapacak bir ressam tanımıyorum."

Feriha Tevfik dergide

Derginin ön ve arka kapaklarında dönemin ünlü artistleri yer almakta. Tahmin edilebileceği gibi bunların hepsi yabancıdır. Sadece 10'uncu sayının ön kapağında bir Türk artisti yer alır: Feriha Tevfik. O dönemde "*İstanbul Sokaklarında*" adlı filmle ilk kez seyirci karşısına çıkan Feriha Tevfik'in kapakta yer alan imzalı fotoğrafı Foto Kanzler tarafından çekilmiştir. Aynı sayıda Fikret Adil'in yaptığı bir Feriha Tevfik röportajı da yer alır. Bu röportajda (daha sahneye çıkmayan) genç artistimiz sinema ile tiyatroyu şöyle karşılaştırır: "Düşünüyorum da sinema, herhalde tiyatrodan daha güç. Çünkü insan sahnede sözlerinin, hareketlerinin tesirlerini seyircilerin yüzlerinde okur, ona göre kendini idare edebilir, aksülamellerini [tepkilerini] bilavasıta yapabilir. Yani tiyatroda artist, kendini dinleyenlerle, sizinle benim şimdi olduğum gibi karşı karşıyadır. Fakat sinemada öyle mi? Küçücük bir mikrofon ile amansız bir objektif, en hafif nefes alışınızı, lüzumsuz bir hareketinizi zapteder ve

***Artist* dergisinde Abidin Dino'nun çizimiyle Nazım Hikmet (üstte). Yine Abidin Dino'nun çizimiyle Arif ve Abidin Dino kardeşler (sağda). Artist'in basıldığı Alaeddin Matbaası'nın *Vakit* gazetesinde yayımlanan 22 Ekim 1931 tarihli ilanı (altta).**

GÖKHAN AKÇURA ARŞİVİ

onun bir kaç misli büyütülmüşünü perdeye aksettirir. En küçük bir gaf, perdede büyük bir hata olarak görülür, tamiri kabil değildir. Herhalde sinemada oynamak, bir artist için, öyle tahmin edildiği gibi kolay ve eğlenceli bir şey değildir. Her şeyden evvel çalışmak, çok çalışmak lazım."

Fikret Adil'in *Artist* dergisinde birlikte çalıştığı isimlerden bazılarıyla daha sonra yolları ayrılır. Necip Fazıl, Peyami Safa gibi isimlerle farklı politik cephelerde yer alacaklardır. Yıllar sonra bir köşe yazısında Peyami Safa ile nasıl uzak düştüklerini şöyle anlatır: "Şahsen, Peyami Safa'yı 1935 yılı sonları kaybetmiştim. O tarihlerde, edebiyat alanını kendine kâfi görmemiş, politikaya geçmiş, sol ve sağ cereyanlar içinde bocalamış, ümit ettiği neticeleri alamayınca, fikir derlemeleriyle felsefe terimlerinin meydana getirdiği demagojik bir hava içinde kendini kaybetmişti. Daha doğrusu kendi değerini."

Artist dergisinin ömrü çok uzun olmaz. Son sayı 24 Aralık 1931 tarihlidir. Fikret Adil'in düzenlediği *Vakit* gazetesinin sinema sayfasında imzasız bir küçük yazı, derginin niye bittiğini üstü biraz kapalı biçimde anlatır: "Dört aydır herkesin seve seve okuduğu haftalık *Artist* mecmuası artık çıkmayacak zannediyoruz. Sebebi… Bu sebebi söylemeyi istemiyoruz, zira pek gülünçtür. Yalnız şunu söyleyelim ki, mecmuanın yazı işleri müdürüyle imtiyaz sahibi arasında fındık kabuğu doldurmaz bir hadise geçmiştir. Memlekette yegâne "zeki" mecmua olan *Artist*'in kayboluşu cidden bir boşluk bırakıyor." Sonuç olarak şunu diyebiliriz: *Artist* dergisi 1930'lu yılların başında sanat dünyamıza yeni bir soluk getirmiştir. Bunu popüler bir yaklaşım, albenili bir sunum ve kaliteli bir içerikle sağlamıştır. Daha sonraki yıllarda magazin kavramı ve entellektüel yaklaşım uzlaşmaz kutuplar olarak birbirinden oldukça uzak noktalarda yer aldılar. Yeniden bir araya gelmeleri için çok uzun yıllar beklememiz gerekti. Bu nedenle *Artist*'i doksan yıl öncesinde zamansız açmış nadide bir çiçek olarak görmek gerekiyor ●

Bibliyografya

- M. Şehmuz Güzel, *Abidin Dino*, Birinci Kitap 1913-1942, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007
- Selçuk Demirel, *Abidin Dino*. Özel Koleksiyon, YKY, İstanbul 2003

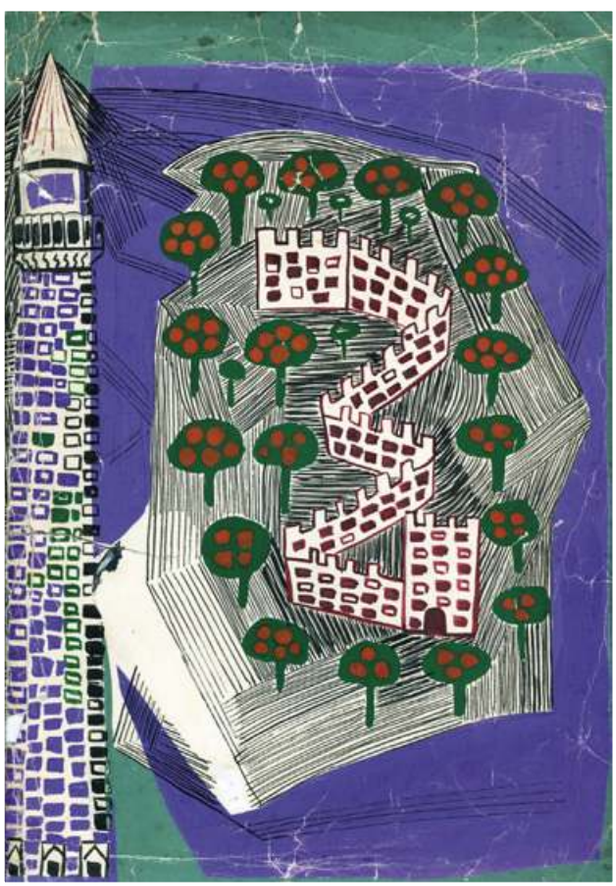
Tarihe emanet bir ressam

İVİ STANGALİ

Anlatacaklarımız ülke tarihinde 1964 göçü olarak bilinen, Türk vatandaşı olmayan yaklaşık 12 bin Yunan pasaportlu Rumun oturma izinlerinin iptal edilerek, sınır dışı edilmeleri hadisesiyle ilgili olmakla beraber, esasen bir ressamın kayboluş öyküsü. Bu hikâyeyi sizinle paylaşırken, masalların başında duymaya alıştığımız "bir varmış, bir yokmuş" sözünün İvi Stangali için ne kadar acı verici bir gerçeğe dönüştüğünü hiç unutmadan, tarihsel bir yerleştirme yapmaya çalışacağız. İvi Stangali'yi ait olduğu zamanın anlatısına, Rum ya da Türk olarak değil benimsediği tek sıfatı; ressam kimliğiyle yeniden ekleyeceğiz. Böylece sanat tarihi yazınımızda İvi Stangali adını "belirsiz" bir isim olmaktan çıkarıp hak ettiği değerini görünür kılmaya çalışacağız. Çünkü biz, bunu ona borçluyuz.

İvi Stangali, Grek ve İtalyan akrabaları olan Sakız Adası'ndan bir aileye mensuptu. Dedesi İraklis Stangali, birçok Yunan vatandaşı gibi hayat gailesiyle soluğu İstanbul'da almış; akrobatlık mesleğinden beden eğitimi hocalığına uzanacak bir serüvene atılmıştı. Önce Sıraserviler'deki Hacichristu Rum-Fransız Lisesi'nde çalışmaya başlayan İraklis Efendi, bir süre sonra Mekteb-i Sultani'ye (Galatasaray Lisesi) geçmiş, daha sonra da Cercle d'Orient olarak bilinen yapının arka tarafında, Rum Jimnastikhanesi isimli bir okul açarak dans ve jimnastik dersleri vermeye başlamıştı.

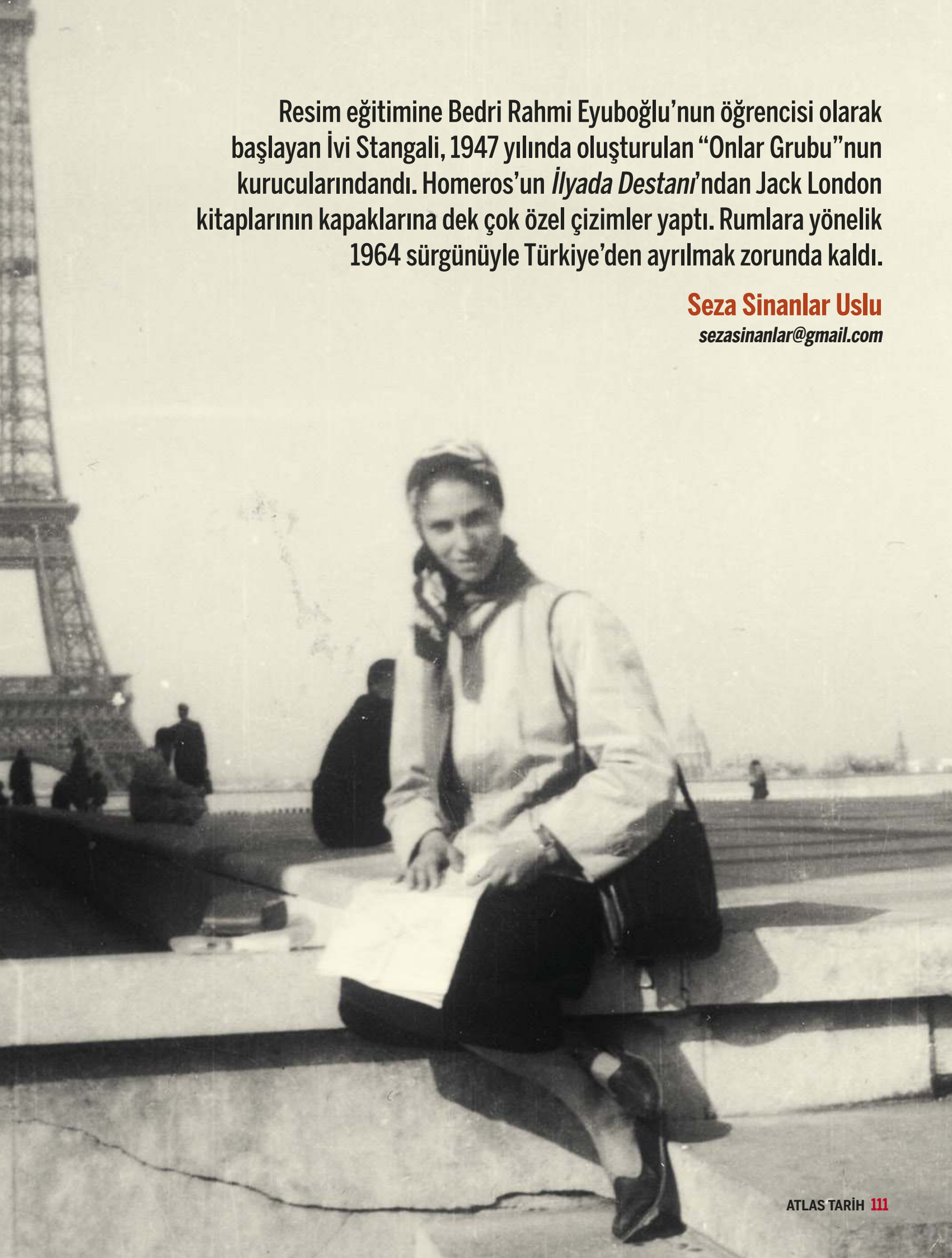
İraklis Efendi'nin, hakkında pek fazla bilgiye sahip olamadığımız oğlu Yannis Stangali ise 1920'lerde Marika'yla evlenmiş olmalı diye düşünüyoruz. Zira çiftin ilk çocuğu olan İvi, 29 Mart 1922'de dünyaya gelmiş, birkaç yıl sonra da kardeşi Talya doğmuştu. Yannis'in genç yaşta →

Eskiz defterlerinden, tarihsiz. (Maya Stangali arşivi, üstte). İvi Stangali Paris'te, 1958 Mayıs. (Maya Stangali arşivi, sağda).

Resim eğitimine Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun öğrencisi olarak başlayan İvi Stangali, 1947 yılında oluşturulan "Onlar Grubu"nun kurucularındandı. Homeros'un *İlyada Destanı*'ndan Jack London kitaplarının kapaklarına dek çok özel çizimler yaptı. Rumlara yönelik 1964 sürgünüyle Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı.

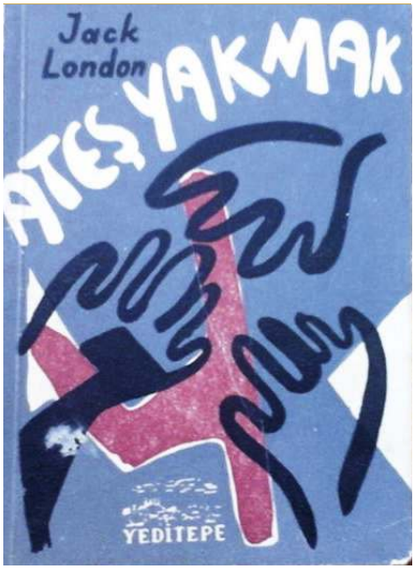
Seza Sinanlar Uslu
sezasinanlar@gmail.com

Tophane Karabaş'ta Bedri Rahmi Atölyesi öğrencileri, sağdan üçüncü İvi Stangali, (Maya Stangali arşivi, karşı sayfada), Eskiz defterlerinden, tarihsiz. (Maya Stangali arşivi, üstte). Kapak ilüstrasyonunu yaptığı kitaplardan *Fin Masalları*, Doğan Kardeş Yayınları, 1952 (altta solda) ve *Ateş Yakmak*, Jack London, Yeditepe Yayınları, 1953 (altta sağda).

"Fikret Otyam: İvi kiminin meleği, kiminin bankası, kiminin hızırıdır."

vefatıyla Marika terziliğe yönelirken, kızlar da Zapyon Ortaokulu'na kaydedilmişti. Marika terzilikte o kadar ünlü olacaktı ki, bir süre sonra terziler apartmanı olarak da bilinen meşhur Mısır Apartmanı'nda butik açacak, 1943'ten sonra da yanına Nebahat Erkal'ı (Genco Erkal'ın annesi) alacaktı. (Yıllar sonra Nebahat Hanım verdiği bir röportajda ustası Marika Stangali'den bahsederken şunları dile getirmişti: "Madam Stangali öyle bir palto ve tayyör dikerdi ki, saat 5'te Beyoğlu'ndaki Lebon ve Markiz'e çaya gelen güzel giyinmiş beyler ve hanımların üzerinde görebilirdiniz bu giysileri.") İvi ise o yıllarda evde ders almakta ve eniştesi Paul Martin'in önerisiyle Sorbonne için hazırlanmaktaydı. Fakat İvi'nin başka bir hayali vardı. 20 yaşına geldiğinde ailesini karşısına alma pahasına Akademi'ye misafir öğrenci olarak başvurdu ve kabul edildi. Zeki Faik İzer de onu doğruca Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sınıfına götürdü. Bu, İvi için tam bir dönüm noktasıydı.

Bedri Rahmi'nin en iyi öğrencisi

Bedri Rahmi'nin atölyesinde resim günün sadece bir kısmında odaklanılan bir konu değildi. Ressam olmak istiyorlarsa tüm öğrenciler bunu bir yaşam tarzı, bir görme ve ifade biçimi olarak benimsemeliydiler. Bu nedenle her öğrenci bir defter edinecek ve oraya adeta günlük tutar gibi her şeyi yazacak ve çizeceklerdi. Nitekim İvi de edindiği defterlere yıllar boyu, yazdı, çizdi ve boya vurdu. Hatta yer yer fotoğraflar yapıştırarak defterlerini kişisel arşive dönüştürdü.

Resim eğitimi İvi için çok kapsayıcıydı; yoğun bir ders gününün ardından eve varır varmaz çalışmaya koyulup, annesini, kardeşini, eve gelen yardımcı hanımı hatta butiğe annesiyle beraber gelen küçük Genco'yu (Genco Erkal) kimi görse, onu çiziyordu. Yaptığını beğenmediği durumlarda eskizleri bir çırpıda yırtıp attığı olsa da, daha iyisini yapmaktan asla vazgeçmiyordu. İlk yağlı boya işini defterine not ettiğinde tarih 9 Kasım 1944'tü. Dünya bir savaşın içindeydi. İvi ve arkadaşları ise atölyede bireysel savaşlarını veriyorlardı. Bedri Rahmi sınıfını her fırsatta Tophane'deki Karabaş Kahvehanesine götürüyor, serbest

olarak muhitte desen çalışmalarını, çevreyi izlemelerini istiyordu. Sesleri, renkleri, kokuları duymayı ve bunları resme yansıtmayı orada öğrendiler. İvi, çok defa uyumadan ve boyası daha kurumadan okula resimler götürdü.

Mezuniyet yaklaşırken Bedri Rahmi bu uyumlu sınıfın öğrencilerine gruplaşmalarını önerdi ve böylece "Onlar Grubu" kuruldu. Beş kadın ve beş erkekten oluşan bu toplulukta İvi (Stangali), Fahrünnisa (Sönmez), Alis (Aş), Nedim (Günsur), Mustafa (Esirkuş), Mehmet (Pesen), Fikret (Elpe), Leyla (Gamsız), Saynur (Kıyıcı) ve Hulusi (Sarptürk) yer alıyordu. 1950 yılı geldiğinde Onlar Grubu 31 kişiydi. İvi bu dönemde grubun en aktif üyesi olarak grup adına sergi mekânı olabilecek yerleri dolaşıyor, görüşmeler yapıyor ve grup içinde iletişimi sağlıyordu. Bedri Rahmi Atölyesi'nden İvi'yi tanıyan Fikret Otyam o günlerde "İvy" olarak yazdığı İvi'yi şöyle tarif ediyordu: "Atölyenin meseni, hocanın bir lafını iki etmeyen, hatta bir kat fazlasıyla yapan yegâne arkadaştır. İvy kiminin meleği, kiminin bankası, kiminin hızırıdır. İvy atölye ve arkadaşları için her zorluğa katlanır, kalbi; iyilik ve vazife diye çarpar. Avşar kilimini, Anadolu yazmasını, halk türkülerimizi, bizden daha fazla sever. Allah İvy'i başımızdan eksik etmesin..."

Hocasının çalışkan öğrencisi İvi'nin çalışmaları bu dönemde en çok hocasının telkinleriyle şekilleniyordu. Gün geçtikçe İvi ustasını taklit ederek sanatını geliştiren bir çırak gibi resim konusunda Bedri Rahmi'nin adeta dublörü olma yoluna giriyordu. Zaman içinde İvi, profesyonel olarak Eyüboğlu çiftinin çalışma ortağı oldu. Birlikte ortak çalışmalar geliştiren üçlü, bazı büyük çaplı işlerde beraber çalıştılar. Örneğin Eren Eyüboğlu ile birlikte Antalya'ya giderek, Vilayet Sergileri için çalıştılar. Yine aynı yıl Eren Eyüboğlu'nun Etibank için hazırladığı mozaik panonun hazırlanmasında İvi de rol aldı ve 1958 yılında Brüksel'de yapılan Sanayi Fuarı'ndaki Türkiye Pavyonu'nda yer alacak dev mozaik panonun tasarlanması ve yerinde uygulanmasında bulundu.

Defterine o günleri şöyle yazmıştı: "İstanbul'da üç ay boyunca hocanın mozaiklerine çalıştım. 200 metrekare, kâğıt üstüne taş. Sonra bunları çimentoya dökmek için altı kişi (iki sıvacı, iki akademi öğrencisi, Eren Hanım ve ben) Türk pavyonunun inşaat ve süsleme işini üstüne alan firma tarafından Belçika'ya davet edildik."

Söz konusu panonun bir benzeri NATO için yapılırken Bedri Rahmi'nin yanında yine İvi Stangali olacaktı.

İlhan Berk de hayranıydı

1950'lerden 60'lara gelirken İvi sanat çevresinde artık tanınan bir isimdi. Dostları arasında da İvi sevilen →

Eskiz defterlerinden Bedri Rahmi eskizi, 1942, anlamamışsanız çizmeyin, yalan söylemeyin (Maya Stangali arşivi).

İvi, 6-7 Eylül 1955'ten bir yıl önce Türk vatandaşlığı için başvuruda bulundu, ama kabul edilmedi.

biriydi. Beyoğlu'na gelen arkadaşları Cihangir'de oturan İvi'ye uğramamazlık etmezlerdi. Kimisi İvi'yi dertleşecek bir dost, kimisi sinemaya gidilecek bir eşlikçi, kimisi de kavuşamadığı bir sevgili gibi görürlerdi. İlhan Berk de İvi'ye hayranlık duyanlardan biriydi. Şairin *Galile Denizi* kitabındaki "İvi Stangali", "İvi Sabahı" ve "İvi Işığı" başlıklı üç şiiri bize bu duyguları olduğu gibi yansıtır. Ne var ki İvi, o yıllarda bir başka şaire, Sabri Altınel'e yakınlık duymaktadır. İvi'nin girişimiyle üç ressam; İvi, Orhan Peker ve Nedim Günsur, Altınel'in şiirlerini resimlerler ve beraber bir de sergi açarlar.

6-7 Eylül hadiseleri olmadan evvel 1954'te İvi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek için bir başvuru yapar, ama bir cevap alamaz. Yine de 1959 yılında Münih'te açılan "Türk Kadın Sanatçılar Sergisi"ne katılır. Zira İvi için Türk ya da Rum olmak değil, ressam olmak mühimdir, zaten sergiye de seçilen kendisinin kimliği değil, resimleridir.

Sergiden beş yıl sonra ise bambaşka bir siyasi durum ortaya çıkar. Kıbrıs konusunda karşılıklı olarak restleşen Türkiye ve Yunanistan'ın aldıkları misilleme içerikli kararlar silsilesi kapsamında sıra Türkiye'ye geldiğinde, hükümet Türk vatandaşı olmayan Rumların sınırdışı edilmesine karar verir. İvi gibi pek çok Yunanistan pasaportu sahibi, evlerini, işlerini, dostlarını,

Kitap ilüstrasyonları da çizdi

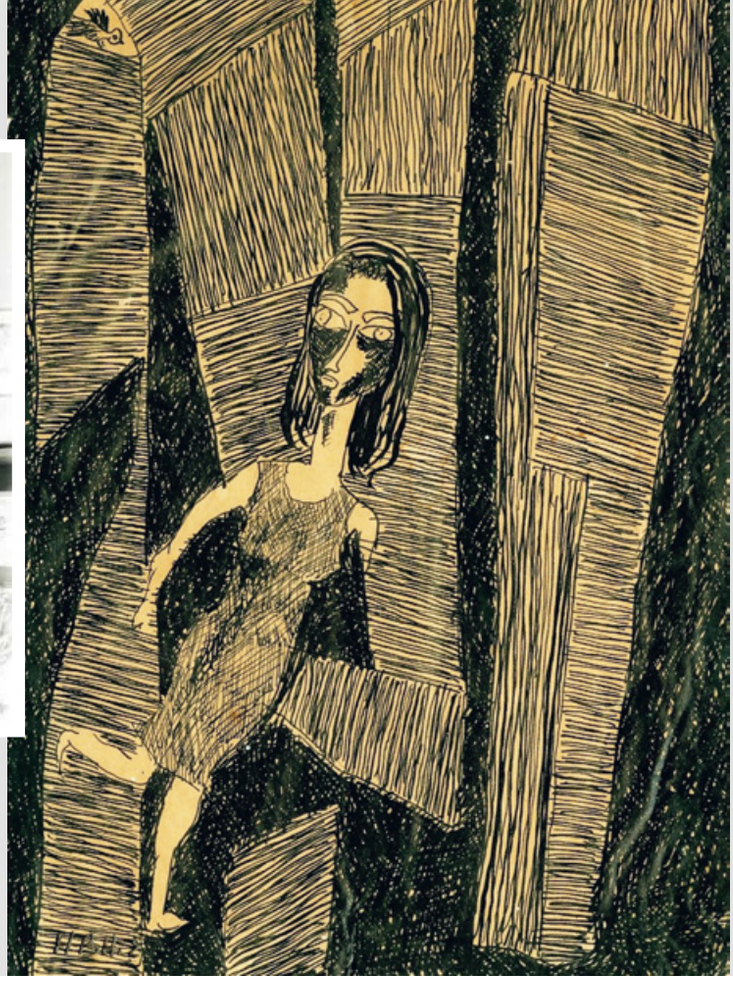
İvi Stangali'nin çalışmaları arasında kitap içi illüstrasyonları ayrıca önemlidir. Bilinen ilk çalışmasını Orhan Veli'nin kardeşi Adnan Veli'nin "*Mapushane Çeşmesi*" isimli kitabı için yapan (1952) İvi, aynı yıl Zachris Topelius'un "*Fin Masalları*" kitabını, daha sonra *Yeditepe* dergisinin hazırladığı dizi içinde 1953'te basılan Jack London'ın "*Ateş Yakmak*" isimli kitabını, sonra da 1955'te Nevzat Üstün'ün "*Cüceler Çarşısı*" isimli şiir kitabının kapağını resimledi. Sabri Altınel'in "*Kıraçlar*" (1959) isimli şiir kitabı ile Nesrin Mavi'nin "*Komedya*" (1961) isimli şiir kitabı ve Jacques Prévert'in 1963'te Çan Yayınları'ndan Sabahattin Eyüboğlu'nun çevirisiyle çıkan şiir kitabını da yine İvi resimlemiştir. 1958-62 arasında çevrildikçe 4 ayrı cilt olarak yayımlanan Homeros'un *İlyada*'sı da İvi'nin en önemli çalışmalarından biri oldu. Son çalışması ise Mina Urgan, Vedat Günyol ve Sabahattin Eyüboğlu çevirisiyle basılan Thomas More'un ünlü eseri "*Ütopya*" isimli kitabı oldu (1964).

Ürkmüş geyikler gibi şehre sığındılar.
Güzel surlara dayanıp kurutuyorlar terlerini,
susuzluğu gidermek için içiyorlardı kana kana.
Bu ara Akhalar, kalkanları omuzlarında, yaklaşıyorlardı.
Bir Hektor duruyordu olduğu yerde,
uğursuz bir kader mıhlamıştı onu
İlyon'un dışında Batı Kapılarının önüne.
Phoibos Apollon seslendi Peleusoğluna, dedi ki:
"Ne diye kovalarsın beni hızlı adımlarla?
Sen bir ölümlüsün, bense ölümsüz bir tanrı,
ne diye azgınlık eder, direnirsin böyle,
benim bir tanrı olduğumu anlamadın mı?
Şu darmadağın ettiğin Troyalılarla
artık istemezsin herhal savaşmayı,
işte onlar sığındılar şehirlerine,
oysa sen dönüp dolanıyorsun burada.
Kaderin sana boğuşladıklarından değilim,
öldüremezsin beni, bunu anla."

Ayağı çabuk Akhilleus çok kızdı, dedi ki:
"Şaşırttın beni, okçu tanrı, tanrıların en amansızı,
çektin beni buraya, surlardan uzağa,
oysa daha bir sürü er toprağı ısıracaktı.
Büyük bir ünden ettin beni onları kurtarmakla,
kolaydı bu, senin hiçbir şeyden korkun yoktu.

1946 yılında Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun (üstte) öncülüğünde kurulan "Onlar Grubu"nun üyeleri Mustafa Esirkuş, İvi Stangali, Leyla Gamsız, Fikret Elpe, Nedim Günsur, Mehmet Pesen, Saynur Kıyıcı Güzelson, Hulusi Sarptürk, Meryem Özcilyan ve Fahrünisa Sönmez'di. 1964 sonrası Atina günlerine ait bir çizim. (Maya Stangali arşivi, sağda).

komşularını, ata mezarlarını, her şeylerini bırakarak, sadece bir küçük valiz ve çok az bir para ile ülkeden ayrılmak zorunda kalırlar. Buna mani olabilmek için İvi, ilk defa o müdanasız tavrından vazgeçerek resmi makamlara durumunu anlatan bir mektup yazsa da, Yaşar Kemal'den Bedri Rahmi'ye, Şadi Çalık'tan Emin Barın'a, Azra Erhat'tan Nurullah Berk'e kadar çok sayıda dostu İvi'nin Türkiye'ye sadık bir vatandaş olduğuna tanıklıklarını beyan etseler de hiçbir şey İvi'nin 1964 yılı sonbaharında sınırdışı edilmesine engel olamaz ve Ekim 1964'te İstanbul'dan ayrılır.

Yanına sadece defterlerini alabilen İvi, tuvallerini ise şasesinden çıkarıp Sirkeci Postanesi'nden Atina'daki teyzesinin adresine gönderilmek üzere postaya verir. Ne yazık ki bu posta hiçbir zaman adresine ulaşmaz.

Hocasına Atina'dan yazdığı ilk mektubunda şöyle der: "Uçakta bir sürü insan ağlıyordu, herkesten çok ben, fakat Atina Havaalanı'na inmeye başlayınca herkes gülmeye, şakalaşmaya başladı. Ben ise… Nasıl tarif edeyim bilmiyorum… Ölüm gibi bir şey duydum." Gerçekten de bu zorunlu göç İvi'yi derinden sarsar.

Atina'da bir hayat kurmak yerine, geri dönebilmek ümidiyle yıllarını geçirir. Ne var ki zamanla umudunu yitirir ve resimden de uzaklaşır. Paskalya yumurtalarını boyamak dışında eline fırça almadığı o yıllarda kızı Maya ile çok zor şartlar altında yaşam mücadelesi verir. Önce Bedri Rahmi'nin (1975), ardından Orhan Peker'in (1978), sonra Mustafa Esirkuş (1986) ve Nedim Günsur'un (1994) vefatlarından sonra ise tam bir sessizliğe gömülür ve 27 Ağustos 1999'da hayata veda eder.

İvi Stangali hakkında Sula Bozis ve Seza Sinanlar Uslu'nun hazırladığı "*Ressamı Hatırlamak*" adlı kitap 2019 yılında YKY tarafından yayımlandı.

Bugün artık nedenler, keşkeler ve kurgusal çözümler üretmenin değil, yaşanmış olanları olanca çıplaklığıyla görüp, bir sanatçıyı kaybolduğu yerde bulup, oradan çıkarıp yeniden ait olduğu yere yerleştirebilmenin gerekli olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla İvi Stangali'yi gölgede kalmış biri olarak değil, İlhan Berk'in onda gördüğü ışıkla nitelendirip, İstanbul'da yaşamış, üretmiş, özel ve özgün bir ressam olarak saygıyla anmamız gerektiğini görüyoruz. Şimdi biliyoruz ki İvi, buradaydı ve resim tarihimizde bir yeri vardı... Hep de olacak ●

Arşivimden

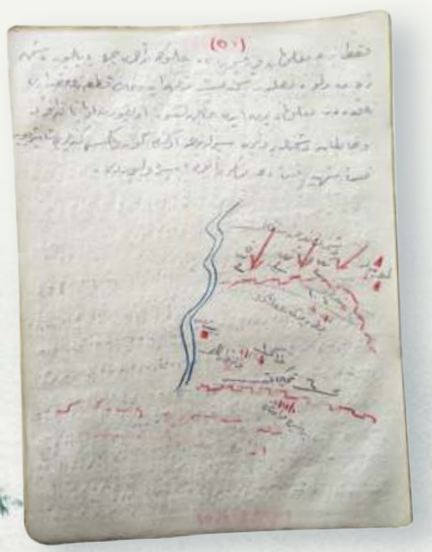
/ Mesut Uyar /mesutuyar@gmail.com

Bir Osmanlı topçu subayının savaş ve esaret notları

Ankara'da bir sahaftan alındıktan sonra yayımlanması tam 15 yıllık bir süreye yayılan Birinci Dünya Savaşı'nda ismi belirsiz bir yedek subayın savaş ve esaret hatıralarının hikâyesi.

Askeri yazma eserler, özellikle de matbu baskısı olmayanlar çok ilgimi çekiyor. Ancak bütçem kısıtlı olduğundan koleksiyonumda sadece dört yazma eser bulunmaktadır. Bunlardan en ilginci bu yazının da konusunu teşkil eden Taşköprülü Mehmet Efendi'nin Birinci Dünya Savaşı anıları. Bu yazmayı satın alma hikâyem işini bilen ve müşterisini tanıyan sahafların ne kadar büyük hizmet verdiklerinin de hikâyesidir. Ankara'ya 1998'de tekrar döndükten sonra her ayın ilk pazar günü Ayrancı Pazarı'nda düzenlenen antika ve sahaf pazarına gitme alışkanlığı edinmiştim. Bu sayede çok sayıda sahafla tanışma ve bazılarıyla dost olma şansını edindim. Kastamonulu sahaf Mustafa Gezici bu yeni dostlarımdan biriydi. Her ay benim işime yarayacak bir şeyler bulup getirmek için uğraşıp dururdu.

Taşköprülü Mehmet Efendi'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadıklarına dair hatıralarını içeren el yazısı notları.

Bir yurtdışı geçici görev nedeniyle uzun bir ara sonrasında 2000 yılının soğuk bir pazar sabahı Ayrancı Pazarı'na gittiğimde Mustafa Bey heyecanla beni yakalayıp pelür kâğıt üzerine sabit kalemle yazılmış 96 sayfalık yazma hatıratı elime tutuşturdu. Sayfaları merakla çevirdim. Genç bir taşra öğretmeninin Birinci Dünya Savaşı esnasında topçu yedek subayı olarak Irak Cephesi savaş ve

esaret anılarıydı. Her ne kadar Burma'daki esaret günlerini anlattığı son kısım eksik de olsa oldukça önemli bir hatırat olduğu belliydi. Bir yandan hatıratı elime aldığım için sevinirken diğer yandan satın alamayacağım düşüncesiyle üzülüyordum. Mustafa Bey benim endişemi anlamış olmalı ki, daha fazla bekletmeden hatıratı bana satmak istediğini söyleyip oldukça makul bir fiyat istedi. Çünkü hatıratın bir koleksiyoncunun rafında kalmayıp düzgün bir şekilde yayınlanmasını istiyordu.

Savaş ve esaret hayatı

Anıları ilk okuduğumda gözlerim yaşardı. Bir taşra aydınının oldukça naif ve samimi diliyle kaleme alınmış bu metin trajik bir sonla biteceği başından belli bir hikâyeye benzemekteydi. Sonu felâketle biten Birinci Dünya Savaşı'nı bu savaşın bir kurbanın gözüyle okumak gerçekten

etkileyiciydi. 26 Ağustos 1914'te İstanbul'daki Harbiye kışlasında başlayan askerliği 17 Nisan 1916'da Irak'ta Beyt-i İsa Muharebesi'nde esir düşerek sona ermişti. Müteakiben Irak, Hindistan ve Burma'da (Myanmar) devam eden uzun ve çileli bir esaret başlamaktaydı. Bu duygu yükü altında kısa sürede yayına hazırlayacağımı düşünürken beklenmedik gelişmeler süreci uzattı. ABD Afganistan'ı işgal etti ve ben de Ocak 2001'de yeni kurulan barış gücünde görevlendirildim. Sonrasında mesleki ve diğer gelişmelerle sürecin uzamasının en büyük faydası hatıratı arkadaşlarla tartışma ve yayınlanmış Osmanlı yedek subay anılarını okuma fırsatı vermesiydi. Sonuçta yayını Ahmet Özcan ile beraber yapmaya karar verdik.

İkinci bir Afganistan görevi sonrasında metnin transkripsiyonu ve giriş yazısı bitti. Türk ve İngiliz resmi askeri tarih kitaplarındaki metinlerle yazarın anlatımlarını mukayese ettik. Yazarın basit tarih ve yer hataları dışında olayları çarpıtmadan ve dürüstçe yazdığını teyit ettiğimiz gibi resmi tarih kitaplarında anlaşılamayan bazı hadiselere açıklık kazandırdığını da tespit ettik. Ancak hatıratın yazarının kim olduğunu bir türlü bulamıyorduk. Memleketinin Taşköprü ve Ağustos 1914'teki seferberlikte Abana'da öğretmenlik yaptığı bilgileri dışında metinde bilgi bulunmamaktaydı. Ne yazık ki Irak'ta görev yaptığı 35'inci Topçu Alayı'nın bütün kayıtları savaşta kaybolmuştu. İsminin Mehmet olması da ciddi sorunlara yol açmaktaydı. Bilindiği gibi Osmanlı'da Mehmet genellikle tek başına kullanılan bir isim değildi. Mehmet Ali, Mehmet Nazım, Mehmet Hayri gibi, iki adla kullanılan bir isimdi. Çoğu zaman resmi kayıtlarda Mehmet kullanılmadan ikinci isim yazıldığı için tek başına Mehmet yazarın aidiyetini tespitte faydadan çok karışıklık yaratı.

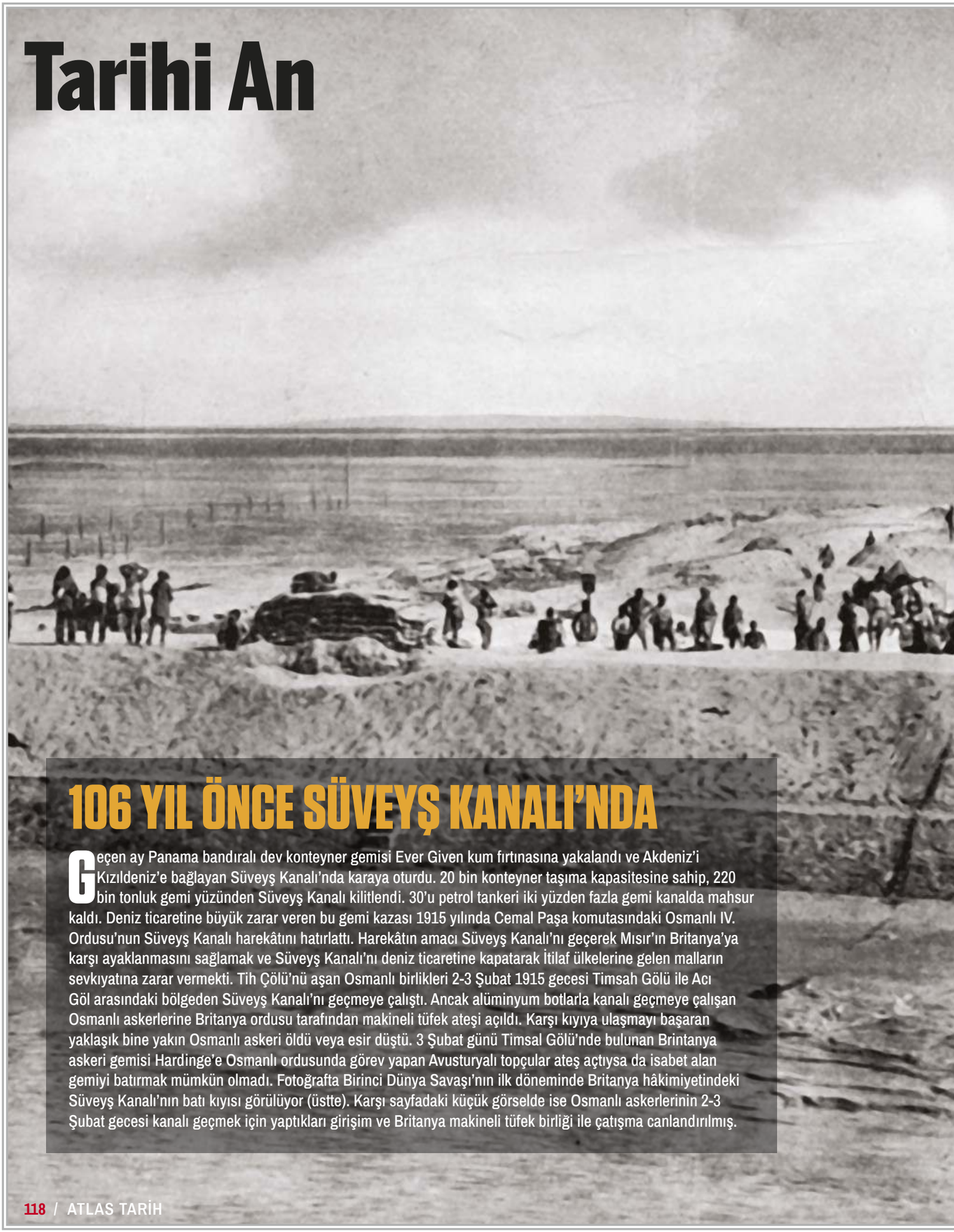
Yazarın kimliği konusunda araştırmalarımızın sonuçsuz kalması ve yazarın anonim kalmasının bir anlamda eserin mesajını kuvvetlendirdiğini yazımın son aşamasında fark ettik. Aslında diğer çoğu yedek subay anısında görüldüğü gibi yazarımızın da asıl amacı kendi yaptıklarını ortaya koymaktan ziyade bir neslin fedakârlık ve yaşadıklarının öğrenilmesi ve unutulmamasını sağlamaktı. Mehmet'in, Ahmet'in veya diğer Osmanlı aydınlarının yedek subay rütbe ve statüsünde savaşta birey olarak yaşadıkları aslında büyük bir resmin küçük bir parçasıdır. Bu küçük resimlerin birleşimi ancak bize resmin tamamını ve bütün renklerini verebilmektedir.

Kitabı yayınevine teslim ettik; bu kez yayına hazırlanması ve yayın sırası derken kitap 2015'te yayınlandı. Mustafa Bey'e verdiğim sözü Ahmet Hoca'nın yardımıyla 15 sene sonra yerine getirebildim. Ben okurların çok beğeneceğini ve kitabın kısa süre içinde tükeneceğini değerlendirmekteydim. Bunda da hatalı çıktım. Yayınından bu yana altı sene geçmesine ve fiyatının son enflasyon dalgası sonrasında aşırı ucuz kalmasına rağmen ilk baskısı daha tükenmedi. Okurların çoğu, hatıratın kısalığını eksiklik olarak görürken bir kısmı ise anı metnin önüne eklediğimiz "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda ihtiyat zabitliği" başlıklı makaleyi fuzuli buldu.

Sahaf Mustafa Bey sayesinde edindiğim yazma hatıratın yayın süreci beklediğimden uzun sürdü ve istediğim gibi sonuçlanmadı. Fakat bütün bunlara rağmen ben yaptığımız işten memnunum.

Hem Taşköprülü Mehmet'in hikâyesinin kaybolmasını engelledik, hem de uzun yayın sürecinde çok şey öğrendik ●

Tarihi An

106 YIL ÖNCE SÜVEYŞ KANALI'NDA

Geçen ay Panama bandıralı dev konteyner gemisi Ever Given kum fırtınasına yakalandı ve Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan Süveyş Kanalı'nda karaya oturdu. 20 bin konteyner taşıma kapasitesine sahip, 220 bin tonluk gemi yüzünden Süveyş Kanalı kilitlendi. 30'u petrol tankeri iki yüzden fazla gemi kanalda mahsur kaldı. Deniz ticaretine büyük zarar veren bu gemi kazası 1915 yılında Cemal Paşa komutasındaki Osmanlı IV. Ordusu'nun Süveyş Kanalı harekâtını hatırlattı. Harekâtın amacı Süveyş Kanalı'nı geçerek Mısır'ın Britanya'ya karşı ayaklanmasını sağlamak ve Süveyş Kanalı'nı deniz ticaretine kapatarak İtilaf ülkelerine gelen malların sevkıyatına zarar vermekti. Tih Çölü'nü aşan Osmanlı birlikleri 2-3 Şubat 1915 gecesi Timsah Gölü ile Acı Göl arasındaki bölgeden Süveyş Kanalı'nı geçmeye çalıştı. Ancak alüminyum botlarla kanalı geçmeye çalışan Osmanlı askerlerine Britanya ordusu tarafından makineli tüfek ateşi açıldı. Karşı kıyıya ulaşmayı başaran yaklaşık bine yakın Osmanlı askeri öldü veya esir düştü. 3 Şubat günü Timsal Gölü'nde bulunan Brintanya askeri gemisi Hardinge'e Osmanlı ordusunda görev yapan Avusturyalı topçular ateş açtıysa da isabet alan gemiyi batırmak mümkün olmadı. Fotoğrafta Birinci Dünya Savaşı'nın ilk döneminde Britanya hâkimiyetindeki Süveyş Kanalı'nın batı kıyısı görülüyor (üstte). Karşı sayfadaki küçük görselde ise Osmanlı askerlerinin 2-3 Şubat gecesi kanalı geçmek için yaptıkları girişim ve Britanya makineli tüfek birliği ile çatışma canlandırılmış.

Kayıp Evrak Bürosu

Nadir bir Alman propaganda gazetesi

Welt im Bild'deki Osmanlı

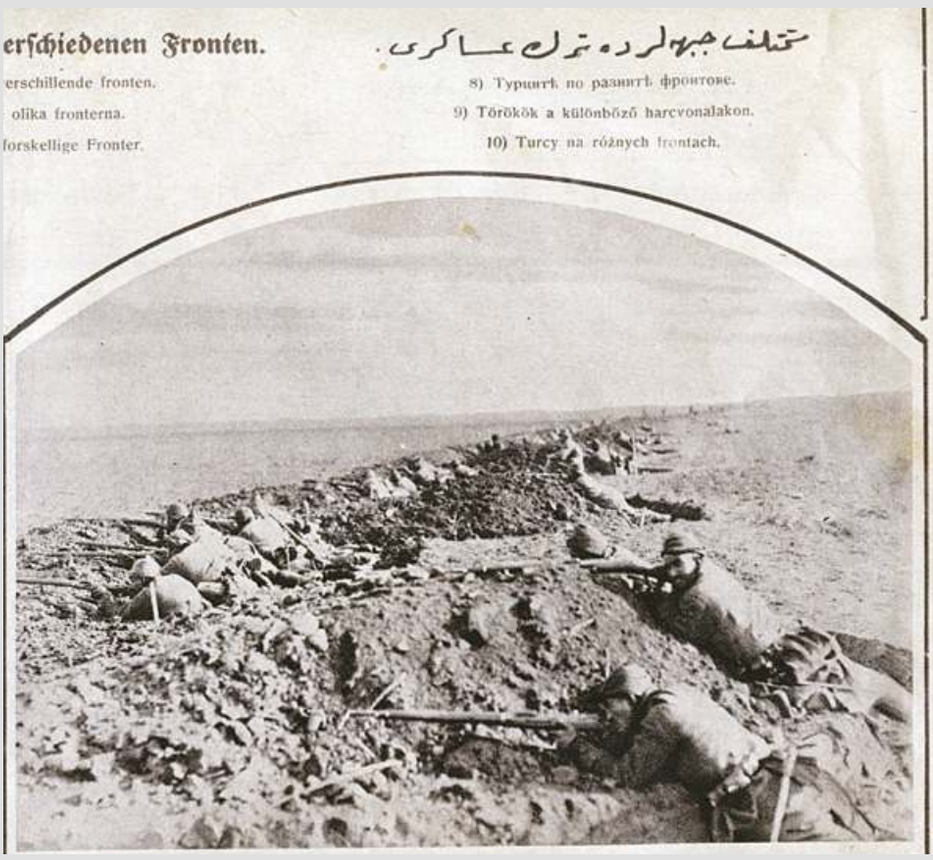

Bu sayı kapak konumuz Büyük Harp'te cephe gerisi ve seferberlik olunca Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki Almanya'da yayımlanan bir propaganda gazetesini tanıtalım istedik. Almanya'da Birinci Dünya Savaşı döneminde çok sayıda propaganda yayını çıkıyor. *Der Weltkrieg 1914, Illustrierte Kriegs Zeitung, Der Völkerkrieg 1914, Die Woche* gibi…Türkiye'de bu döneme dair Almanca yayın olarak sıklıkla *Berliner Illustrierte Zeitung* bilinir. *Welt im Bild* (Resimli Dünya) ise daha nadiren bulunan bir yayın. Yayıncısı Hamburg merkezli Broschek Şirketi olan ve haftalık olarak çıkan gazete adının anlamında olduğu gibi bol görselli olarak yayımlanıyor. Türkçe adı Mirat-ı Âlem olarak çevrilmiş. Metinler başta Almanca olmak üzere Türkçe, İngilizce, İspanyolca, Fransızca, Flemenkçe, İsveççe, Danca, Rusça, Bulgarca, Lehçe ve Arapça olarak tam 12 ayrı dilde veriliyor. Gazetede ağırlığı İttifak devletlerini oluşturan Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Bulgaristan coğrafyasından haberler, cephelerden askeri gelişmeler, devlet adamlarıyla ilgili bilgiler oluşturuyor. Alman ve Avusturyalı pilotların düşürdüğü İtilaf uçakları, İttifak güçlerine bağlı askerlerin, Batı Cephesi'nden başlayarak, Makedonya'da, Galiçya'da, Çanakkale ve sonrasında Ortadoğu cephelerindeki durum Alman fotoğrafçıların objektiinden çarpıcı fotoğraflarla sunuluyor. Elbette en çok yer ayrılan konulardan biri Almanya'nın askeri ve sivil sanayini koruduğunu gösteren haberler olmuş. Bazı nüshalarında İngiliz, Fransız propaganda gazetelerinde yayımlanan haberler üzerine İttifak güçleri propagandasını aktaran düzeltmeler yapılıyor. Gazetenin savaşın son dönemine kadar Almanya hakkındaki siyasi ve askeri haberleri sürekli verdiği görülüyor. Almanya ve müttefiklerinin savaşta elde ettikleri yenilgiler ve gerilemeler ise gazetenin sayfalarına hiç yansımamış.

Birinci Dünya Savaşı döneminde çıkmış olan *Welt im Bild* gazetesinde Osmanlı ordusuna dair pek çok haber yer alıyor (üstte).

Der türkiſche Kriegsminiſter Enver Paſcha mit Erzherzog Max bei ſeinem Beſuch des Kaiſers und Königs Karl in Wien.

25 Nisan 1917 tarihli *Welt im Bild* gazetesi Harbiye nazırı Enver Paşa'nın Avusturya-Macaristan imparatoru Karl ile Viyana'da görüşmesini heber yapmış (üstte). Gazetenin bir başka sayısında Osmanlı askerleri "muhtelif cephelerde Türk askerleri" bilgisiyle yer alıyor (solda). 17 Ocak 1917 tarihli gazetede Dobruca'daki Osmanlı kolordunun komutanı Hilmi Paşa (altta).

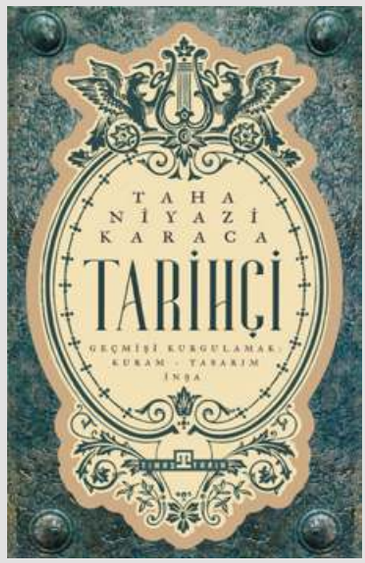
Kitaplık

/ *Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com*

Mutfağıyla, alet çantasıyla, araç ve gereçleriyle tarihçi

Tarihin ne olduğu 2 bin 500 yıldır sorgulanıyor. Taha Niyazi Karaca bu sorguya, tarihçinin mutfağında neler olması gerektiğini, alet çantasının içindekileri, tarih yazımında hangi araç ve gereçlerin kullanılacağını anlatarak katkıda bulunmuş.

TARİHÇİ-GEÇMİŞİ KURGULAMAK: KURAM-TASARIM- İNŞA, TAHA NİYAZİ KARACA, TİMAŞ YAYINLARI, KASIM 2020

Erciyes Üniversitesi öğretim görevlisi tarihçi Taha Niyazi Karaca'nın kitabı, bir öğrencinin, "yaptığınız işin topluma ne faydası var?" sorusuna verdiği yanıtla ortaya çıkmış. Karaca, kitabıyla tarihçilikle ilgilenenlere, bu mesleğin esaslarını anlatarak tarih yolunda ilk adımlarını nasıl atmaları gerektiğini gösteriyor. Tarihin ne olup olmadığının Herodotos'un İ.Ö. 5'inci yüzyılda yazdığı *Tarih-Historia* adlı yapıtıyla birlikte sorgulanmaya başladığını, günümüzde de bu sorgulamanın devam ettiğini belirten Karaca, tarih algısı ve tarihçiliğin yüzyıllardır değişerek günümüze kadar varlığını devam ettirdiğini belirtiyor. Peki, tarihçi kimdir, ne işe yarar? Bu soruya kitapta şu yanıt verilmiş: "Gerçekleşmiş, var olmuş olaylar zamana bağlı olarak geçmişin parçası olur, insanın görme alanının dışına çıkar. Görme alanı dışına çıkan olayların insanlığın görme alanına taşınmasını sağlayan kişi, tarihçidir."

Diğer bilimlerle ilişki

Geçmişte hikâye benzeri olayları anlatan tarihçinin, günümüzde toplumsal sorunları ele alan, sorgulayan ve araştıran bir kimliğe kavuştuğu belirtilen kitapta, tarihçilik ve bilim arasındaki ilişkiye dikkat çekiliyor. Tarih düşüncesinin değişiminin salt tarihin kendisinin değil, diğer bilimlerle ortaya çıkan yenilik, algı değişimi ve buluşlar olduğunu da belirten Karaca, tarihin hangi bilim dalları ile ilişki kurması gerektiğini, kitabın "Tarihçinin Alet Çantası" bölümünde açıklamış. Aletlerin başında filoloji (dilbilim) geliyor. Ancak eski metinleri okumak yeterli değil elbette. Karaca, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, arkeoloji, kronoloji, sanat tarihi, iktisat tarihi ve diplomatik (idari ve hukuki belgelerin gerçekliğini tespit eden bilim dalı) bilgileri de bir tarihçinin alet çantasında bulunması gerekenler arasında sayıyor. "Alet çantasının dolu olması, tarihçiye neyi, niçin yaptığı konusunda bilinç kazandırır" diyerek bir tarihçinin bu bilim dalları ile tarihsel bilgi arasında bağ kurması gerektiğini belirtiyor.

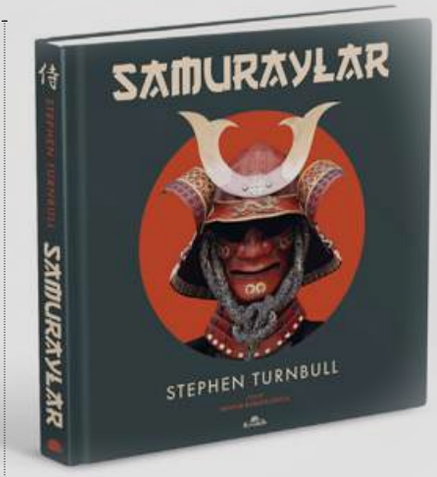
Tarihçinin işi, günü anlamaktır

"Tarihçinin rolü geçmişle övünmek, böbürlenmek, veya geçmişte yaşamak değil günü anlamak ve toplumların kendilerine çekidüzen vermelerini sağlamak için tarihsel bilgiyi toplumun hizmetine sunmaktır" denilen kitapta, tarihçinin güncel sorunları çözmek için bilgi üretmediği, ama ürettiği bilginin sorunların kaynağına ulaşılmasını sağladığı vurgulanıyor. "Tarihçinin Mutfağı" adlı bölümde, üzerinde çalışılacak malzemelerin nerelerden bulunabileceği çeşitli örneklerle aktarılmış. "Tarihçinin Araç ve Gereçler" bölümünde ise kullanılabilecek bilgisayar programlarından, kütüphane adreslerine, hatta veri analiz programlarına uzanan öneriler sıralanmış.

Savaşçı ruh, şerefli yaşam

SAMURAYLAR, STEPHEN TURNBULL, KRONİK YAYINLARI, OSPREY RESİMLİ TARİH DİZİSİ, ŞUBAT 2021

"Hizmet eden" anlamına gelen ve sadece askeri bağlamda kullanılan "samuray" terimi ilk kez 10'uncu yüzyılda görülür. İlk zamanlarda, muhafızlık görevi için başkent Kyoto'ya gidenleri tanımlama maksadıyla kullanılan sözcük, zaman içerisinde "güçlü toprak beylerine hizmet eden asker" anlamı kazandı. Kelimenin süratle aristokratik ve babadan oğula geçen bir yön almasıyla samuray aileleri

de tanınmaya ve değer görmeye başladı. Bazıları eski Japon beylerinin soyundan geliyordu. Diğerleri ise şöhretlerini askeri başarılara borçlu olan, yeni kurulmuş ve soylu tarihleri henüz yazılmaya başlayan ailelerdi.

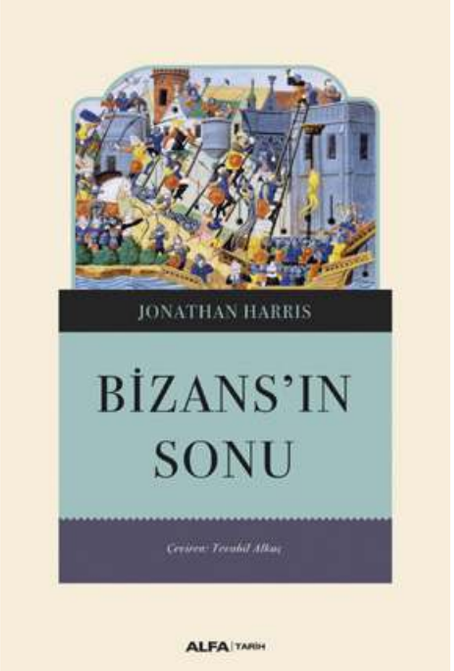
Stephen Turnbull'un çalışması, Samuray yaşantısını bütün yönleriyle keşfetmek için onları yalnızca harp meydanlarıyla sınırlandırmıyor; yaşamlarına, dini ve toplumsal geçmişleriyle birlikte kültürel başarılarına da ışık tutuyor. İlk ortaya çıkışlarından 19'uncu yüzyılda yok edilişlerine dek kılıçlardan takım elbiselere, topuz saçlardan melon şapkalara kadar oldukça akıcı bir üslupla samurayların kısa bir tarihçesini sunuyor.

1453 öncesi yaşanan kasvetli ve sancılı günler

BİZANS'IN SONU, JONATHAN HARRİS, ALFA YAYINLARI, ŞUBAT 2021

Fatih Sultan Mehmet Konstantinopolis'i fethettiğinde, tahtta Bizans İmparatoru II. Manuel vardı. Manuel, heybetli görünüşüyle uyumlu yüce bir unvana da sahipti. Anlaşma ve mektuplarını imzalarken kendisinden önceki imparatorlar gibi kırmızı ya da mor mürekkeple Yunanca "Romalıların İmparatoru ve Otokratı" diye imza atmaktaydı. Tüm Hıristiyanlık âleminin onun hâkimiyeti altında toplanması gerektiği inancını yansıtan bu unvana rağmen Manuel'in hüküm sürdüğün topraklar küçücüktü. Bırakın imparatorluk sınırlarını, başkentinin içinde bile; biri İtalyan şehir devleti Venedik'e bağlı Odunkapı-Balıkpazarı arasındaki alan, diğeri Cenevizlilerin elindeki Pera kasabası olmak üzere hükmünün geçmediği iki bölge de bulunmaktaydı.

Bir zamanların kudretli Doğu Roma İmparatorluğu 1400'lü yılların başında artık yıkımın eşiğindeydi. Topraklarının çoğunu Osmanlılara kaptırmıştı ve Konstantinopolis dört bir yandan kuşatılmıştı. Belirsizliğin hâkim olduğu bu kasvetli zamanlarda sıradan günlük hayatına devam etmekte olan İstanbul halkı, geçim kaynaklarını ve ailelerini koruyabilmek için ölüm sancılarıyla kıvranmakta olan vatanları için zorlu kararlar almak zorunda kaldı. Jonathan Harris'in kitabı, işte o sancılı günleri anlatıyor. Tarihsel akımların cereyan ettiği zamanlarda talihin yardım ettiği kimi olaylar, kişisel hikâyeler eşliğinde akıcı bir dille anlatılıyor.

36 yıllık kısa ömrüne neler sığdırmış neler

ORHAN VELİ KANIK, KIRMIZI KEDİ YAYINLARI, OCAK 2021

Eserlerinin telif hakkının bitmesiyle birlikte bu yıl Orhan Veli Kanık'ın eserleri, çeşitli yayınevlerince tekrar basıldı. Kırmızı Kedi Yayınları yazarın külliyatını yayımladı. Necati Tonga ve Tahsin Yıldırım'ın hazırladığı külliyatta, yazarın 36 yıllık yaşantısına sığdırdığı tüm çalışmaları; kendi yazdığı ve çevirdiği şiirler, çevirdiği tiyatro eserleri, çeşitli dergilerde yayımlanan yazıları, hikâyeleri, kendisiyle yapılan söyleşiler ve mektupları ayrı kitaplar halinde yer alıyor. Külliyatı toplu halde görmek, yazarın 36 yıllık kısacık yaşamına ne kadar çok eser sığdırdığını anlamamızı da sağlıyor.

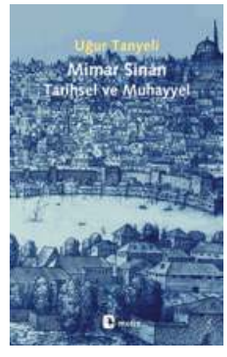

Mektuplar, Anketler, Mülakatlar adlı ciltte, şairin çeşitli dergilerde yayımlanan fakat kitaplaşmayan mektuplarıyla, şahsi arşivlerde kalmış mektuplarından 14 tanesi bir araya getirilmiş. Kitabın ikinci bölümünde, "Nelere Sinirlenirsiniz?", "Yeni Sanatı Nasıl Buluyorsunuz?", "Son 50 Yıl İçinde Hayatımıza En Çok Tesir Etmiş 20 Türk Şahsiyeti Kimdir?", "Sanatkârlarımız 1950 Yılı İçin Neler Hazırlıyorlar?" başlıklı anketler yer alıyor. Anketlere verilen yanıtlar, dönemin toplumsal tartışmalarına farklı bir gözle bakmayı sağlıyor. Kitabın üçüncü bölümünde ise sadece Orhan Veli değil, Garip akımının diğer iki ismi Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday'ın da katıldığı, üçlü röportajların bulunduğu çeşitli mülakatlar da yer alıyor. Bunlardan "Büyük Şeften İntibalar" ve "Sürrealist Oyunlardan Diyalog" başlıklı mülakatlar, ilk defa kitaplaşmış.

Sinan'a kutsiyet atfetmeden bakmak

MİMAR SİNAN TARİHSEL VE MUHAYYEL, UĞUR TANYELİ, METİS YAYINLARI, ARALIK 2020

Mimar Sinan: Tarihsel ve Muhayyel, birbiriyle bağlantılı iki araştırmayı içeren bir çalışma: Önce, Sinan'ın ve Sinan çağı mimarisinin tarihini yazma yaklaşımlarını tartışıp alternatifler öneriyor, ardından da popüler kültürde var olan ve hâlâ üretilmeye devam eden Sinan imgesinin nasıl inşa edildiğini anlamayı deniyor. Uğur Tanyeli kitabında Mimar Sinan'ın yaşamı ve eserlerini veya çok önemli bir dahi olduğunu ve dünya mimarlığına yaptığı katkıları anlatmamış. Tanyeli, kitabının ilk bölümünde, bugüne kadar yazılanlardan farklı ve gerçekçi Sinan tarihleri yazmak için bazı yeni imkânların nasıl kullanılabileceğini göstermeye çalıştığını, kutsallaştırıcı olmayan, aksine soğukkanlı bir tarihsel Sinan metni ortaya koymaya çabaladığını belirtiyor. Kitabın ikinci bölümü güncel Türkiye'deki popüler Sinan algısı hakkında. Bu bölümde, "Neden Sinan'ı 16'ncı yüzyılın gerçekleri bağlamında görmekten kaçınan bir popüler damar olduğu" sorusu yanıtlanıyor. Tanyeli bu konuda şunları söylüyor: "Acıklıdır ki, mimarlık tarihinde bunun kadar sık yaptığımız başka bir yanlış neredeyse yok. Burada aynı yanlış yapılmamaya çabalanıyor, o kadar."

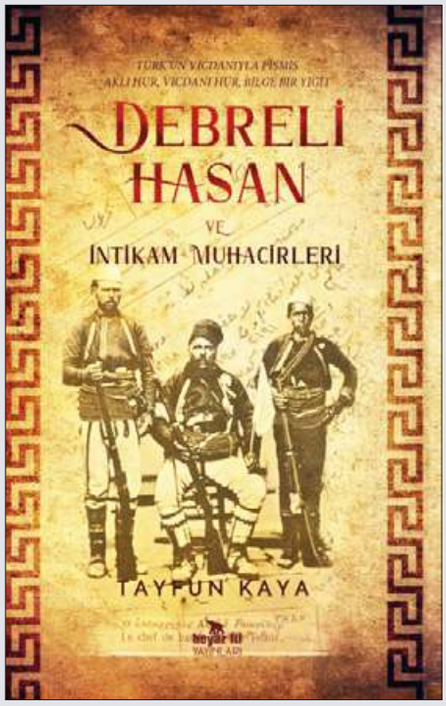
Kahve: Uykunun ve aşkın kara düşmanı

ÇEKİRDEKTEN FİNCANA KAHVE, JONATHAN MORRİS, MONA YAYINLARI, OCAK 2021

Çekirdekten Fincana Kahve, profesyonel bir tarihçi tarafından yazılan ilk kitap olma özelliğiyle benzerlerinden ayrılıyor. Kahve ticareti ve sosyokültürel etkileri konusunda araştırmalar yapan Hertfordshire Üniversitesi öğretim görevlisi Prof. Jonathan Morris, kendisini "tiryaki" olarak tanımlayan bir yazar. Kitabında kahveyi kimin, neden ve nerede içtiği, nasıl hazırlandığı ve tadının neye benzediğini, kahvenin zamanla damaklarda nasıl tat bulduğunu, dünyanın değişik bölgelerinde bu tadın ne kadar farklılık gösterdiğini açıklıyor. İnsanların tam olarak ne zaman ve nasıl kahve tüketmeye başladığının kesin olarak bilinmediği belirtilen kitapta, Avrupa'da 1600'lü yıllarda yayımlanan çalışmalarda ortaya çıkan kahvenin Kızıldeniz ve çevresindeki Müslüman halklar arasında 1450'lerden itibaren kullanıldığı belirtiliyor. Yani kesin olan kahvenin önce Arap dünyasında keşfedilmiş olması. Önce sufiler uyarıcı ve zindeleştirici etkisini fark ederek dini bir iksir olarak içmeye başlamış. Vücudu sarhoş edip etmediği, yani İslama uygun olup olmadığına ilişkin tartışma ve yasaklar popülaritesini arttırmış. Osmanlı'nın 1516'da Mısır'ı fethetmesiyle yaygınlığını sürdürmüş.

Bir Osmanlı şairinin "uykunun ve aşkın kara düşmanı" olarak tanımladığı kahveyi sadece elitlerin değil, daha alt sınıfın da başkalarını eğlendirmek amacıyla sunduğunu belirten Harris, bunun da yeni sosyal etkileşim biçimlerini ortaya çıkarttığını, yani toplumsal statüyü eşitleyici etkisi olduğunu vurguluyor.

Drama köprüsündeki kahraman

DEBRELİ HASAN VE İNTİKAM MUHACİRLERİ, TAYFUN KAYA, BEYAZ FİL YAYINLARI, 2021

Tayfun Kaya adı türkülere konu olmuş Debreli Hasan ve Halil Onbaşı'nın, Milli Mücadele yıllarında Balkanlar'da yaşadıklarını, torunlarının dilinden ve romanlaştırarak aktarıyor. Tayfun Kaya kitabına konu ettiği Debreli Hasan hakkında şunları söylüyor: " Debreli Hasan... *Drama Köprüsü* şarkısıyla hep taze kaldığı, hatırlandığı için Dramalı Hasan olarak tanıyanlar da var. Debreli, madde ile para ile itibarın elde edilemeyeceğinin en büyük kanıtı oldu bizlere... Aynı zamanda para ile itibar elde etmek isteyenlerin nasıl da çuvalladığının da en büyük kanıtı oldu. Kendisinin, gerçek hayat hikâyeleri ile dopdolu olan *Debreli Hasan ve İntikam Muhacirleri*'nı kitabını yazmanın onurunu yaşıyorum.

"Çocukluğumdan bugüne, Debreli'nin torunlarından, akrabalarından hikâyeler dinledim. İşte bugün o hikâeleri yine o günün tarihi belgeleriyle birleştirerek yazdığım biyografi roman ile buluşma zamanı".

Ardından

“Varlık Vergisi”nden “İstanbul’un Merdivenleri”ne

BİR KUŞAĞIN SON TEMSİLCİSİ

CAHİT KAYRA

Geçen Ocak ayında cumhuriyetin ilk kuşak aydınlarından Cahit Kayra’yı 104 yaşında kaybettik. Hem tarih, hem edebiyat alanında pek çok eser üretmiş olan Cahit Kayra aynı zamanda bürokrasi ve siyaset geçmişi de olan bir kişiydi. II. Dünya Savaşı yıllarının çok tartışılan Varlık Vergisi uygulamasına tanıklık etmiş bir bürokrattı.

Erol Üpepazarcı

Birlikte çalışmaktan ve tanımış olmaktan onur duyduğum dostum, ağabeyim Cahit Kayra’yı 30 Ocak 2021’de 104 yaşında yitirdik. Kendisiyle 1989 yılında tanışmıştım. Çalıştığım Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’nın 40. kuruluş yılı anısına çıkarılması düşünülen “*İstanbul Haritaları*” adlı kitabı hazırlamak üzere rahmetli Orhan Koloğlu ve emekli harita albay Mithat Bayrak ile bankanın kendilerine ayrılan bölümünde çalışmaya başlamışlardı. Kütüphanemde bulunan iki eski İstanbul haritasını Cahit Bey’e göstermiş, yararlanıp yararlanamayacağını sormuştum. Dostluğumuz böyle başladı.

Bu dönemde çok takdir ettiği Sultan II. Mahmut dönemi İstanbul’u hakkında bir kitap yazmak üzere olduğunu, kitabı o dönem İstanbul’unda yapılacak bir gezi şeklinde kurgulamak istediğini söyledi. Ben de kendisine rahmetli hocam Reşat Ekrem Koçu’nun tespit ettiği II.Mahmut döneminde 1815 tarihli bostancıbaşı defterlerinden hareketle bu geziyi yapabileceğini söyledim. Bostancıbaşı defterleri, padişahlar istanbul sahillerinde gezerken saltanat kayığında padişaha eşlik eden bostancıbaşına sahil kenarında bulunan evlerin sahiplerini sormaları durumunda yanıt vermeleri için tutulan ve Eminönü’nden başlayıp Haliç kıyıları ile Boğaz’ın iki yakasındaki yerleşimi Üsküdar’da noktalayacak şekilde tespit eden ilginç kaynaklardır.

Büyükelçi Namık Yolda, Cahit Kayra ve Bülent Ecevit 1976 yılında Moskova Havaalanında (üstte).Cahit Kayra son yıllarda düzenli olarak ziyaret ederek dostlarıyla buluştuğu Tarihçi Kitabevi'nde (karşı sayfada).

FOTOĞRAF: KANSU ŞARMAN

Cahit Bey heyecanlandı ve kitabı birlikte yazmamızı önerdi. Elimizde Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yayınlanan tek bir defter vardı. Önce başka bostancıbaşı defterlerini aramaya koyulduk. Ben Deniz Müzesi'nde bulunan 1801 tarihli bir bostancıbaşı defteri bulabildim. Kayra ise ilişkilerini de kullanarak yedi tane defter buldu ve birlikte kaleme aldığımız "*II. Mahmut'un İstanbul'u - Bostancıbaşı Defterleri*" 1992'de yayınlandı. Bu kitabı yine birlikte hazırladığımız ve 1993'te yayınlanan "*Kandilli-Vaniköy-Çengelköy / Mekânlar ve Zamanlar*" izledi ve Cahit Kayra ile dostluğumuz ölümüne kadar sürdü.

Kendisi Kafkasya kökenli, önce Trabzon'a, sonra İstanbul'a yerleşmiş bir ailenin çocuğu idi. O zamanlar İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda eğitim veren Mekteb-i Mülkiye'nin kendi deyişiyle "leyli meccani" yani parasız-yatılı öğrencisi idi. Genç cumhuriyetin üst bürokratlarını yetiştiren bu kuruma nasıl önem verdiğini Kayra'nın tatlı sohbetlerinde çok iyi anlamıştım. Örneğin okul idaresinin kendilerine verdiği kaliteli elbiselik kumaşları istedikleri terzide diktirmelerine olanak sağlamasını ve terzi ücretinin idarece ödenmesi beni çok şaşırtmıştı. Okul 1938'de Ankara'ya taşındı ve Kayra o yıl mezun oldu. "*38 Kuşağı*" adlı anı kitabında incelikle anlattığı bu nesil cumhuriyetin bilgili, devlete saygılı ve onun itibarını ve yararını korumayı her hususta öncelikli bir görev kabul eden bir kuşaktı. Cahit Kayra mezuniyetini müteakip ilk önemli görevini İstanbul Defterdarlığı'nda aldı. Dönem 18 milyonluk Türkiye'nin 1 milyon askeri beslediği, büyük sorunların yaşandığı II. Dünya Savaşı'nın en buhranlı yıllarıydı. Devlet parasal olanakları bakımından çok zorlanıyordu ve bu zorunluluk tarihe Varlık Vergisi olarak geçen ve sonradan çok tartışılan bir uygulamayı taşıdı. Bugünlerde Cahit Kayra kendi ifadesiyle yaşamının en sıkıntılı günlerini yaşadı. Bir taraftan ülke koşullarının bu vergiyi zorunlu kıldığını görüyor, bir taraftan da özellikle vergi matrahının saptanmasındaki hatalar onu üzüyordu. Kayra konulan vergilere itiraz edenlerin muhatabı olarak görev yapmaktadır. Bir gün biri gelir ve kendisine çok fahiş bir vergi konduğunu anlatır. Kayra adamın dosyasına bakar, dosyada mükellefin "yağcı" olduğu yazmaktadır. Kayra "sen yağ taciri imişsin bu vergi normal" der. Adamcağız boynunu büker:

"Beyim ben yağ taciri değilim, yağcıyım, ama dükkân kepenkleri kolay

çalışsın diye onları yağlayan ve bunun için dükkân sahiplerinden üç beş kuruş alan bir garibim" der. Durum düzeltilir.

Cahit Kayra daha sonra Varlık Vergisi konusunda kendi görevi dönemindeki tanıklıklarını da aktaran, ancak günün koşullarına vurgu yaparak konuyu yanlış ve doğru taraflarıyla kaleme alan bir kitap hazırladı.

Kayra Demokrat Parti döneminde de önemli işler üstlendi. Önce 1926 Ankara Antlaşması ile Musul Petrolleri'nden Türkiye'nin alması gereken, ama bir türlü alamadığı pay için Irak'a gönderildi. Dönemin entrikayı çok iyi bilen ve kullanan, İstanbul'da Harbiye'yi bitirmiş, çok iyi Türkçe bilen Irak başbakanı Nuri Sait Paşa'nın oyunlarını anladı, anlattı, ama bir sonuç alınamadı ve bu konuda ilk kitabını da yazdı.

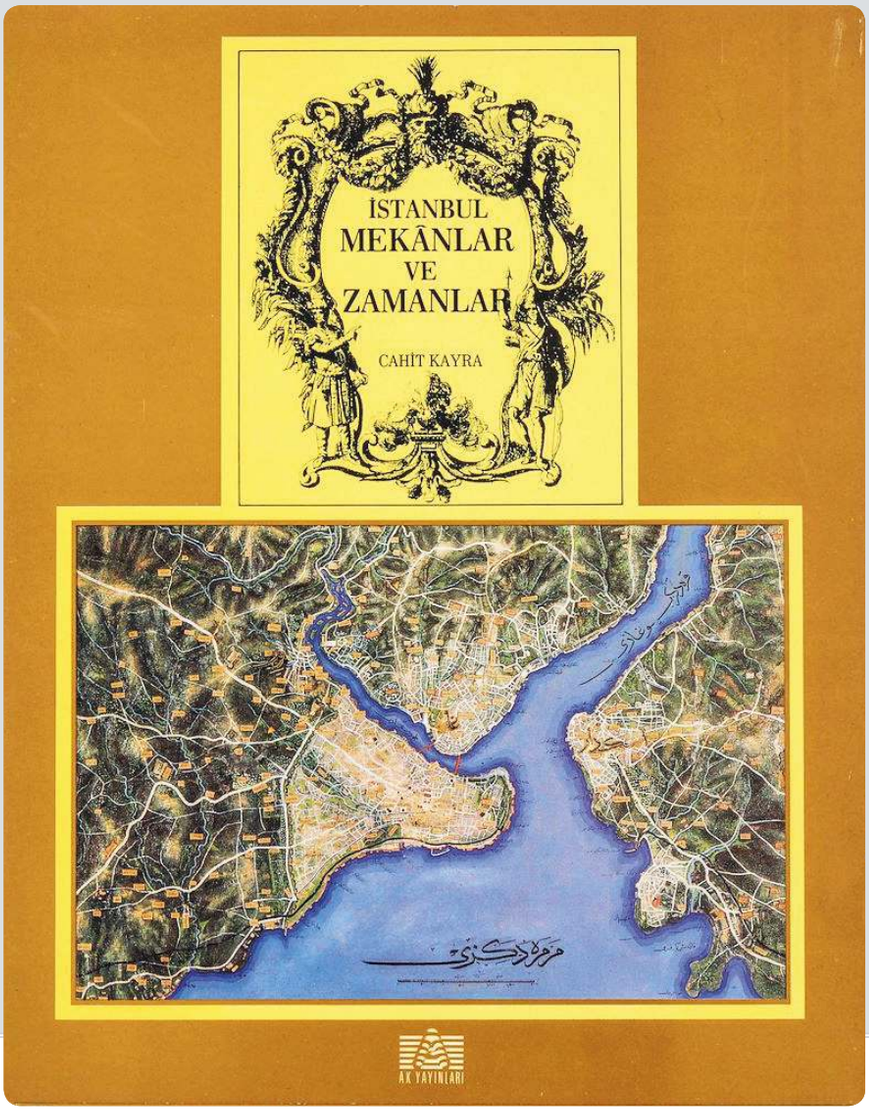
Daha sonra çeşitli görevler üstlendi; bir ara sınıf arkadaşı olan Ticaret bakanı Hayrettin Erkmen'in isteğiyle bakanlığın Dış Ticaret genel müdürlüğünü üstlendi. Erkmen bakanlıktan ayrılınca Maliye'ye geri döndü.

Kayra bundan sonra Paris'te OECD nezdinde elçilik yapacak, yurda dönünce Maliye Bakanlığı'nın en önemli görevlerinden birini, Teftiş Kurulu başkanlığını üstlenecekti. Bu aralar Ecevit'in "Ortanın Solu" hareketini gündeme getirdiği günlerdi. Yakın arkadaşı Turan Güneş'in ısrarıyla bu harekete katıldı ve Güneş'le birlikte bu gelişimin fikir yönünün planlayıcısı oldu, memuriyeti bırakıp siyasete atıldı. 1974 seçimlerinde Ankara'da parti delegelerinin oy kullandığı önseçimde birinci aday olarak seçilip Ankara milletvekili olarak meclise girdi ve Ecevit-Erbakan kabinesinde Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanı oldu. Kütüphanesinde sakladığı Kıbrıs Harekâtını da yapan kabine ile ilgili günlüklerinin ne kadar ilginç bilgiler içerdiklerini biliyorum. Bunların yayınlanması o günlerin anlaşılması bakımından çok yararlı olacaktır.

Kayra siyasetle ilişkisini 1977'de kesti. Bunun öyküsünü ne anılarında anlattı, ne de kimseye şikâyet etti. Yakından bildiğim için tarihe iz olsun diye rahmetliden özür diliyerek yazacağım. Yukarıda değindiğim gibi 1974 seçimlerini delege oylarıyla ön sırada kazanmıştı. 1977 seçiminde de yine adaylığını koyup delege oylarıyla seçilmeyi yeğledi ve kazanacağı muhakkaktı. Ancak rahmetli Ecevit ve CHP yönetimi kendisine önseçime girmemesi ve hizmetlerinden dolayı parti başkanlığına tanınan kontenjandan aday gösterileceğini ifade edince ön seçim için adaylığını koymadı ve kontenjan adayları ilan edilince listede adının olmadığını şaşkınlıkla gördü. Olayın nedenini sormayı hiçbir zaman düşünmedi ve asıl kendisine bu kumpası kuranların başını bakan iken en yakın çalışma arkadaşı olan bir kişinin çektiğini öğrenince yine

Varlık Vergisi konusundaki tanıklıklarını, uygulamada yaşanan haksızlıklarla birlikte aktardı.

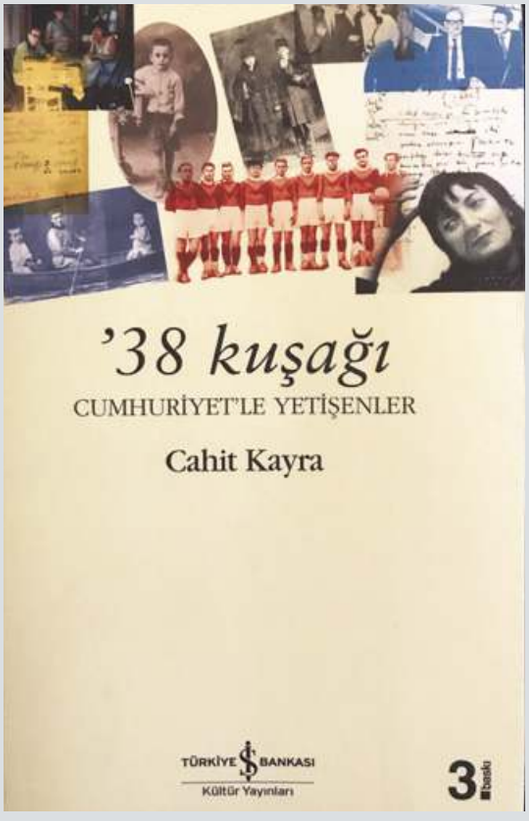
Cahit Kayra'nın İstanbul haritaları hakkında hazırladığı "*İstanbul Mekânlar ve Zamanlar*" adlı kitap (altta). Cahit Kayra 1952 yılında Türkiye'nin Irak petrollerinden alacağı payla ilgili rapor hazırlamak üzere eşiyle birlikte Bağdat'a giderken (karşı sayfada, üstte).

kendi deyişiyle "izzet ü ikbal ile bab-ı siyasetten" çekildi.

Bu tarihten sonraki yaşamı Cahit Kayra'nın eskilerin deyimiyle "velud" yani üretken bir yazar olarak dolu dolu geçti. Moda'daki evinden yürüyerek Kadıköy'e iniyor, sahaf Murat Çulcu ve Sakallı Lütfi'nin (Seymen) dükkânlarına uğruyor, dostlarıyla konuşuyor ve yine yürüyerek evine dönüyordu.

Evinde çok zengin bir kütüphanesi vardı. Bana da bu kütüphaneden çok kıymetli bir tarihi hediye etmişti. Ankara'da Müteferrika Matbaası baskısı "*Naima Tarihi*"ni alıp çok sevindikten sonra vakanüvis tarihleri toplamaya soyunmuş, neredeyse hepsini bulmuş, ancak, Süleymean İzzi Efendi'nin 1785'te Müteferrika Matbaası'nın devamı olan Raşit ve

Cahit Kayra'nın yaşam hikayesini anlattığı "38 Kuşağı, Cumhuriyete Yetişenler adlı kitabının Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yapılan baskısı.

Vasıf efendilerin matbaasında basılmış "*İzzi Tarihi*"ni bir türlü bulamamıştım. Bunu kendisine anlatınca gülerek kütüphanesindeki bu değerli kitabı da bana hediye etmişti.

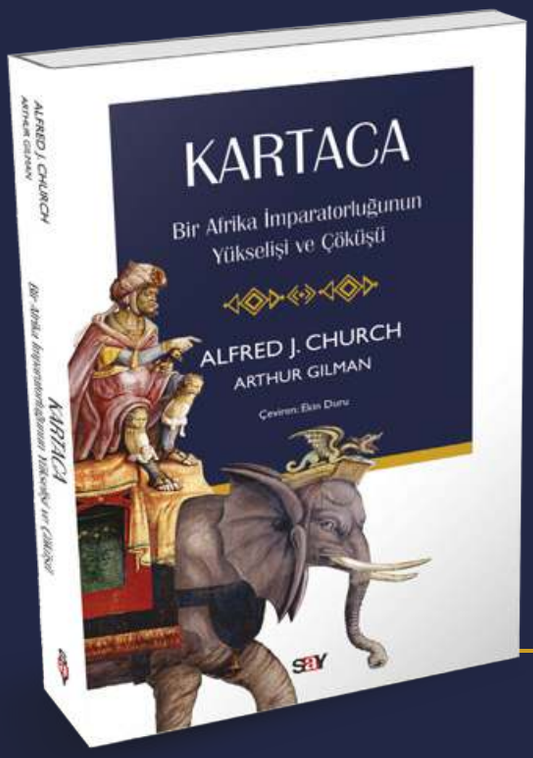
Yazları çok sevdiği Bodrum'da yaşıyordu. Sevgili eşini kaybettikten sonra Bodrum'u da terketti, artık Moda'daki Tarihçi Kitabevi'nde dostlarıyla buluşuyor ve kitaplarını kaleme almaya devam ediyordu. Yazdıkları çok çeşitli, ilginç ve iz bırakacak eserlerdi. 102 yaşında, çok ironik, ama çok başarılı bir polisiye roman olan *Operasyon Ali Bey*'i kaleme aldığını söylersem herhalde şaşarsınız. Benim kütüphanemin kayıtlarından bularak yaptığım tespit 50 kitap hazırladığını gösteriyor. Bunların arasında *İstanbul- Zamanlar ve Mekânlar* (1990), *Eski İstanbul-Eski Hatıralar* (1990), *İstanbul'un Eski Haritaları* (1989), *İstanbul'un Yokuş ve Merdivenleri* (1991), *II. Mahmut'un İstanbul'u* (1992), *Kandilli, Vaniköy, Çengelköy* (1993), *Bebek - Mekânlar ve Zamanlar* (1993), *Sevr Dosyası* (1998), *Osmanlı'da Fetvalar ve Günlük Yaşam* (2008), *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi* (2011), *Ah O Yemen* (2011), *Yakındoğu ve Irak Petrolleri* (1953), *A Guide to The Turkish System of Taxation* (1964), *Türkiye'nin İthalat Politikası* (1968), *Tarih-i Enderun - Hafız Hızır İlyas Ağa'nın Hatıraları* (1987), *Bir Osmanlı Doktoru Şerafeddin Mağmumi'nin Anıları* (2001), *Bir Devrimci Doktorun, Çocuk Esirgeme Kurumu Banisi Doktor Mehmet Fuat Bey'in Anıları* (2006), *Hüdavendigâr Vilayeti Dahilinde Velosipet ile Bir Cevelan* (2006 - İbnülcemal Ahmet Tevfik Bey'den), *Büyük Efendinin Sarayı (2006* - Robert Withers'ten çeviri) sayalım.

Bir gün sevgili ülkemizde değer yargıları değişip taşlar yerine otururs a Cahit Kayra'nın kıymetinin anlaşılacağını umut ediyorum ●

Şakanüvis

/ **Can Barslan** / *can.barslan@gmail.com*

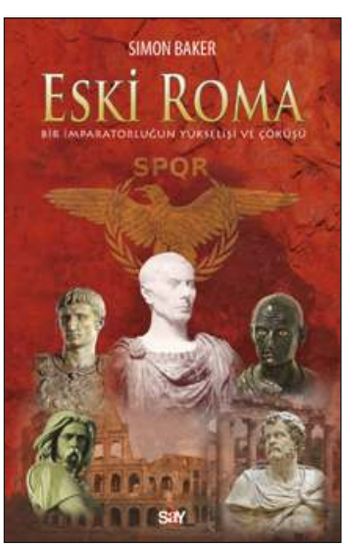
Eski imparatorlukların ve halkların çok azı Roma'ya askeri gücüyle meydan okuyabildi ve aralarından sadece Kartaca'ya olan korku Roma'nın iliklerine kadar işledi.

Bu değerli eser Kartaca'nın bir Fenike kolonisi olarak kuruluşundan, Batı tarihini şekillendiren bir imparatorluğa dönüşmesine, Hannibal'in Roma ile olan epik deniz ve kara savaşlarından Kartaca'nın Roma tarafından tarih sahnesinden silinmesine kadar Kartaca tarihinin tüm ayrıntılarını gözler önüne sererken bir yandan da okuyucularına bir halkın amansız düşmanına karşı nesiller boyu devam eden mücadelesini de tanıtıyor.

Alfred J. Church, Arthur Gilman
çev. Ekin Duru
240 sayfa

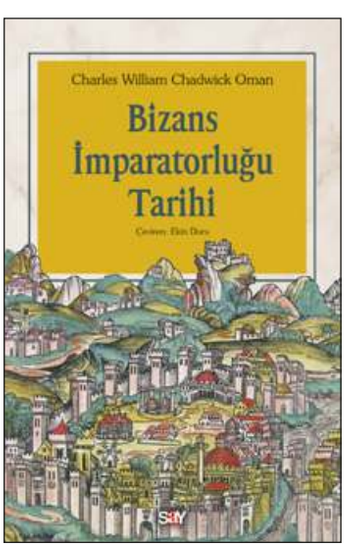

Roma ve Bizans tarihi ile ilgili değerli kitaplar Say Yayınları'nda

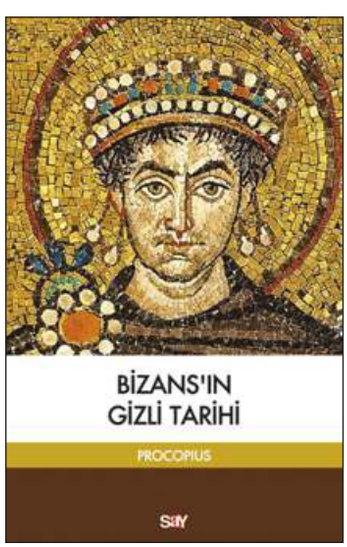
Simon Baker
çev. Ekin Duru
480 sayfa

BBC'nin Eski Yunan ve Roma ile ilgili ünlü belgesellerini hazırlayan Simon Baker, çok zengin bir imgeleme sahip dinamik ve heyecan verici üslubuyla karşımıza Eski Roma dünyasını resmeden etkileyici bir mozaik yerleştiriyor.

Charles William Chadwick Oman
çev. Ekin Duru
280 sayfa

Oxford Üniversitesi tarih profesörü Charles Oman'ın sayısız kaynak tarayarak büyük titizlikle hazırladığı Bizans İmparatorluğu Tarihi en iyi Bizans Tarihi kitaplarından biridir. Sürükleyici bir romandan farksız. Elinizden bırakamayacaksınız.

Procopius
çev. Emrah Peksoy
152 sayfa

Ölümünden sonra yayımlanmak üzere kaleme alınan bu eserinde Procopius, İmparator Justinianus, İmparatoriçe Theodora ve Belisarius ile karısı Antonina hakkındaki gerçek duygu ve düşüncelerini aktarıyor, skandal niteliğindeki olayları gün yüzüne çıkarıyor.

www.sayyayincilik.com / www.saykitap.com
Tel.: (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com
www.facebook.com/sayyayinlari www.twitter.com/sayyayinlari www.instagram.com/sayyayincilik

Türklerin dünyaya armağanı

1934 yılında firmanın kahve dağıtımını yaptığı Opel marka kamyonet.

1871'den beri kalitesini ve titizliğini hiç bozmadan evlerimize nefis
Türk kahvesini getiren Kurukahveci Mehmet Efendi, bugün 55'ten fazla ülkede tüketiliyor.
Kurukahveci Mehmet Efendi, Türklerin dünyaya armağan ettiği Türk kahvesini,
her yudumda aynı kalite ve keyifle dünyaya ulaştırıyor.

KURUKAHVECİ
MEHMET EFENDİ
150 yıl